

HERINNERINGEN: AAN
LENIN

DOOR:
N·K·KRUPSKAJA

Lenin's weduwe overleden

Kroepkaja is in 1869 te Petersburg geboren. Als jonge vrouw — zij was toen even in de twintig — leerde zij Lenin kennen, die haar bij de oprichting van het Strijdverbond ter bevrijding van de arbeidersklasse betrok. In 1896 werd zij tijdens een staking gearresteerd en na een half jaar in de gevangenis te hebben gezeten, naar het dorp Sjoemenskoje verbannen, waar zij met Lenin in het huwelijk trad. In 1901 ging zij naar het buitenland, waar zij secretaresse werd van de toen te Munchen uitgegeven Iskra en als verbindingsschakel diende met de geestverwanten in Rusland. Tijdens de revolutie van 1905 keerde zij naar Petersburg terug, maar sedert 1908 verbleef zij wederom in het buitenland, was de secretaresse van verschillende bolsjewistische organisaties en wijdde zich verder aan de studie van paedagogische vraagstukken. In 1916 schreef zij een boek over dit onderwerp onder den titel „Volksonderwijs en democratie”. Van haar hand was ook het gedeelte van het bolsjewistische programma van 1917, dat op de volksopvoeding betrekking had. Na de Octoberrevolutie werd zij lid van het college van het volkscommissariaat van onderwijs en wijdde in het bijzonder haar aandacht aan de opvoeding buiten de school, welke zij in dienst van den politieken en oeconomischen opbouw van het land wilde stellen. Zij was een voorvechtster van de zg. polytechnische school, waarin het onderwijs gebaseerd was op een algemeen begrip van de techniek, een beginsel, dat in de laatste jaren echter ook in de Sowjetunie weer grootendeels losgelaten is. Kroepkaja heeft ook veel aandacht besteed aan de positie van de vrouw en algemeene jeugdvragestukken.

Zij had regelmatig zitting in de contrôle-commissie van de Communistische partij, in het centrale uitvoerende comité van de Sowjetunie, zoowel als van de Russische federatie en zat ook thans nog in het praesidium van den Opersten Raad.

Als politieke figuur is Kroepkaja niet op den voorgrond getreden. Volgens het verhaal, is het kort voor den dood van Lenin tusschen deze en den man, die zijn opvolger zou worden, tot een botsing gekomen, naar aanleiding van de grove wijze, waarop Stalin Kroepkaja bejegend had. In den beginne schijnt zij zich ook wel aangetrokken gevoeld te hebben tot de opposities, welke zich tegen Stalin vormden. Tot het eind van haar leven is zij trouwens in verband gebracht met iedere beweging, welke zich tegen Stalin richtte. Dat zijn

geruchten gebleven en na de laatste crisis bleek Kroepkaja op de plaats gebleven, welke zij voordien had ingenomen. Weliswaar werden de artikelen, welke zij in de sowjetpers publiceerd, hoofdzakelijk over het bibliotheekwezen, waartoe haar aandacht zich tenslotte vrijwel bepaalde, steeds schaarscher, maar dit was ook zeer wel uit den achteruitgang van haar gezondheid te verklaren. Voorzover dat te pas kwam, heeft zij in die artikelen steeds de politiek van Stalin gesteund en het zoo vaak geprofeteerde oogenblik van een breuk tusschen beiden is in elk geval door haar dood verijdeld.

N. R. B. 27 feb 1939

HERINNERINGEN AAN LENIN

G. Koedorf

Kroepskaja en Stalin

De N.R.C. bij de dood van Kroepskaja, een kort overzicht gevend van hare arbeid, kan blijkbaar niet laten, nóg eens weer het lasterweefsel open te rollen, over de verhouding tussen de Sowjet-regering (met name Stalin) en Kroepskaja.

Ook andere kranten hebben dezer dagen volslagen onware berichten over Kroepskaja en haar houding tegenover Stalin gepubliceerd.

Hiertegenover, zouden wij een herinnering aan Kroepskaja willen geven, een gesprek, waarin zij zelf ons over de verhouding tussen haar en de regering sprak en haar oordeel over Stalin gaf.

Het ging over het Kichos-congres. Kroepskaja vertelde, dat het buitengewoon interessant was geweest. De Kolchozen hadden hun stootbrigadiers als afgevaardigden gekozen. Veel vrouwen waren onder hen en uitstekende dingen brachten zij naar voren. De ervaring is, — en het congres getuigde er van — dat de vrouwen een grote rol gespeeld hebben en spelen, bij de opbouw van de Kolchos.

Stalin, die dagen lang de discussie volgde — het congres moest de Kolchos-statuten behandelen, die de Communistische Partij het congres had voorgelegd — had vreugde over de houding der vrouwen. Hij zou zelf ook spreken, maar wilde niet, dat de discussie bekort werd. Eerst daarna nam hij het woord.

„Ja, — zei Kroepskaja peinzend, — Stalin is een bescheiden mens. Stalin heeft de gave van luisteren. Hij spreekt tot je als mens tot mens. Die gave bezat Lenin ook in zo'n sterke mate. Stalin wordt zéér bemind”.

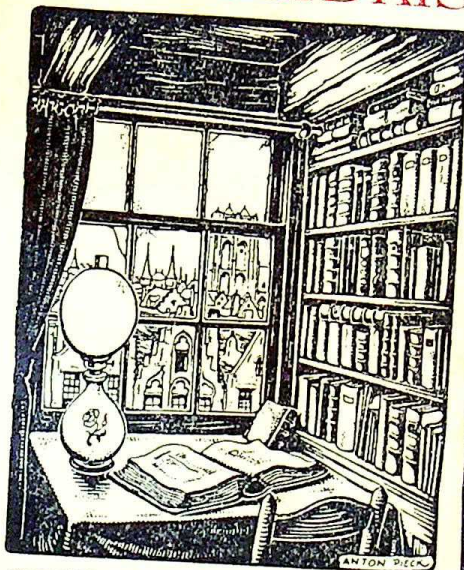
Ons gesprek spon zich verder uit, en kwam ten slotte tot de diepe grondslagen dezer liefde. Wij spraken over de bepaling, waarbij de Kolchosarbeid volgens arbeids-eenheden wordt betaald, wat in feite de economische bevrijding der millioenen Kolchosvrouwen betekent; en als oud-gedienden in de so-

cialistische vrouwen-beweging spraken we weer over de bevrijding der vrouw, die nu in de Unie feit is geworden; over de revolutie, die de grondslagen er voor schiep, en waarin de vrouwen zelf zo dapper hadden medegestreden; over de prachtige plaats, die de vrouwen thans bij de opbouw innemen, en over de krachtige, trouwe hulp en steun aan de vrouwen, die de Communistische Partij en zijn leiders hierbij verleende en verleent: hoe Lenin en Stalin steeds de vrouwen aanmoedigden, haar zelfbewustzijn, haar zelfvertrouwen, haar kunnen wekten, haar met met liefderijke zorg omringden, haar de wegen hielpen banen en de organisaties scheppen, waardoor haar deelname aan de maatschappelijke arbeid mogelijk werd. En hier raakten wij de diepe grondslagen van het warme vertrouwen, de dankbare liefde, de warme verering der Russische vrouwen voor haar leiders:

En Kroepskaja, zelf leidster van de vrouwen en kinderen, zelf bouwster aan de socialistische opvoeding, sprak met grote liefde en warme waardering over de regering over Stalin, die haar steeds de grootste medewerking gaven bij haar arbeid.

HELEEN ANKERSMIT

EX LIBRIS

A. Nagtegaal

671

HERINNERINGEN AAN

LENIN

DOOR N.K. KRUPSKAJA

LENIN

KRUPSKAJA

UITGEVERIJ „DE NIEUWE TIJD” LAREN N.H.

De „Herinneringen aan Lenin” zijn geschreven door zijn vrouw N. K. Krupskaja. Dit deel loopt van 1893 tot 1905. Het tweede deel zal de tijd na 1905 behandelen. Nederlandsche vertaling van Mien Kroeze.

De afbeelding op de omslag - naar een foto - geeft weer een gesprek van Lenin en Krupskaja met een soldaat van het Roode Leger bij de eerste viering van de instelling daarvan, op het Roode Plein in Moskou.

Voor ophelderende aantekeningen zie men achter in dit boek.

September 1930

HERINNERINGEN AAN LENIN

I

WLADIMIR ILJITSCH

kwam in de herfst van 1893 in Petersburg, maar ik leerde hem niet dadelijk kennen. Ik hoorde van kameraden, dat een heel geleerd Marxist van de Wolga was aangekomen en later kreeg ik een bijna stukgelezen schrift in handen, waarop als titel stond: „Over het marktwezen”. Het schrift bevatte zoowel de opvattingen van onze Petersburgsche Marxist, de technoloog Herman Krassin, als die van de vreemdeling. Het was middendoor gevouwen; aan de eene zijde had H. Krassin in slordig schrift met veel doorhalingen en tusschenvoegingen zijn gedachten neergelegd, aan de andere zijde had de nieuweling zijn bemerkingen en weerleggingen in duidelijk en keurig schrift, zonder een enkele doorhaling, neergeschreven.

Wij jonge Marxisten stelden toen zeer veel belang in de kwestie van het marktwezen.

Er begon in Petersburg in die tijd in de marxistische clubs zich een afzonderlijke strooming te vormen. De vertegenwoordigers hiervan beschouwden het proces der maatschappelijke ontwikkeling als iets zuiver mechanisch, schematisch. De rol van de massa, de rol van het proletariaat viel bij deze opvatting van de maatschappelijke ontwikkeling geheel weg. De revolutionaire dialectiek van het marxisme werd totaal over boord gesmeten en slechts levenloze „ontwikkelingsfasen” bleven over. Tegenwoordig zou ongetwijfeld iedere Marxist in staat zijn deze „mechanistische” beschouwingen te weerleggen, maar toen werden zij in onze Petersburgsche marxistische clubs levendig besproken en bestreden. Wij waren nog zeer onvoldoende geschoold. Velen van ons kenden b.v. geen enkel werk van Marx, behalve het eerste deel van „Het Kapitaal”, terwijl we zelfs het

„Communistisch Manifest” nog nooit hadden gezien, maar we voelden we instinktief, dat deze „mechanistische” opvattingen absoluut in strijd waren met het levende Marxisme. De kwestie van het marktwezen hing met deze algemeene kwestie over de opvatting van het Marxisme ten nauwste samen.

De aanhangers van het „mechanisme” waren gewoon om een bepaalde kwestie heen te draaien, er abstrakt over te redeneeren. Sindsdien zijn meer dan dertig jaren verstreken.

Het is jammer, dat het bedoelde geschrift verloren is gegaan. Nu kan ik alleen maar vertellen, welke indruk het op ons maakte. De nieuwe Marxist stelde de vraag geheel concreet, hij verbond haar met de belangen der massa en door de manier, waarop hij de kwestie behandelde, herkende men het levende Marxisme, dat de verschijnselen in een bepaald milieu en in hun onderlinge ontwikkeling doorziet. Allen verlangden de nieuweling en zijn opvattingen nader te leeren kennen.

Ik zag Wladimir Iljitsch voor het eerst gedurende de Vasten. Eenige Petersburgsche Marxisten besloten in Ochtâ¹⁾ bij de ingenieur Klasson, een bekend Marxist, met wien ik twee jaar tevoren in een marxistische club had samengewerkt, een bespreking te houden met de vreemdeling. Om het werkelijke doel van de samenkomst te verheimelijken, werd er een Vastenavondmaal met gebakken flensjes van gemaakt. Behalve Wladimir Iljitsch, waren op deze samenkomst aanwezig: Klasson, I. P. Korobko, Sserebrowski, S. I. Radtschenko en anderen. Potressow en Struve werden ook verwacht, maar zijn, geloof ik, niet gekomen. Eén voorval is mij steeds in de gedachten gebleven. Men sprak over de weg, die moest worden ingeslagen, maar kon daarbij niet goed tot overeenstemming komen. Een van de aanwezigen — ik geloof, dat het Schewljagin was — beschouwde de arbeid in de Vereeniging voor Volksontwikkeling als beslissend. Wladimir Iljitsch lachte en zijn lachen klonk een beetje boosaardig en droog. — Ik heb hem later nooit meer zoo hooren lachen.

„Wel, waarom ook niet! Als iemand het vaderland redden wil

met de Vereeniging voor Volksontwikkeling — stel je voor — dan zullen wij hem daarbij niet storen!”

Men moet steeds voor oogen houden, dat ons geslacht reeds in zijn jeugd getuige geweest was van de stormloop der Narodowolzy op het Tsarisme en beleefd had hoe de liberale „klik” eerst niet te houden was van louter „meevoelen” en toen, nadat de partij „Narodnaja Wolja”²⁾ uit elkaar geslagen was, lafhartig de beenen nam, voor de minste of geringste beweging bang was en propaganda maakte voor persoonlijk contact en persoonlijk werken.

De boosaardige opmerking van Wladimir Iljitsch was begrijpelijk. Hij was gekomen, om vast te stellen, hoe men gezamenlijk zou moeten strijden, en kreeg als antwoord een opwekking om de brochures van de Vereeniging voor Volksontwikkeling te verspreiden.

Toen wij elkaar later beter leerden kennen, vertelde Wladimir Iljitsch mij eens, hoe in hun kringen de gevangenneming van zijn oudere broer was opgenomen. Alle kennissen hadden zich van de familie Uljanow afgekeerd. Zelfs de oude onderwijzer, die trouw iedere avond kwam schaakspelen, bleef plotseling weg. Er liep van Simbirsk af, nog geen spoorweg en de moeder van Wladimir Iljitsch moest dus in een rijtuig tot Sysranj gaan om in Petersburg te komen, waar haar zoon gevangen zat. Wladimir Iljitsch moest iemand gaan zoeken, die haar op reis wilde begeleiden, maar hij had niemand kunnen vinden, die met de moeder van een gevangene reizen wilde.

Deze kollektieve lafheid heeft op Wladimir Iljitsch, zooals hij vertelde, toen een zeer sterke indruk gemaakt.

Ongetwijfeld heeft deze gebeurtenis de houding van de jeugdige Wladimir Iljitsch tegenover de „maatschappij”, tegenover de liberalen dus, sterk beïnvloed. Hij heeft vroeg ondervonden, hoeveel liberaal gepraat waard is.

Nog in de herfst van het jaar 1894 schreef Wladimir Iljitsch in zijn verhandeling „De economische inhoud van het Narodnikidom en zijn beoordeeling in het boek van de Heer Struve”:

„De bourgeoisie beheerscht zoowel het leven als de maat-

schappij. Daaruit volgt, dat men de maatschappij de rug moet toekeeren en gaan moet naar de tegenvoeters van de bourgeoisie."

en verder:

„Gij (Narodniki) . . . schuift de wensch, de bourgeoisie te willen verdedigen, hen in de schoenen, die van de ideologen der arbeidersklasse de *volledige* breuk met deze elementen verlangen en eischen, dat zij zich *uitsluitend* in dienst zullen stellen van hen, die „niets gemeen hebben" met het leven der burgerlijke maatschappij!"

Het is algemeen bekend, hoe Wladimir Iljitsch over de liberalen dacht, hoe hij hen wantrouwde en hen steeds weer ontmaskerde . . . Ik heb hier slechts eenige plaatsen uit de geschriften van Lenin aangeduid, die geschreven zijn in dezelfde tijd, waarin de samenkomst in Klassons woning plaats vond. Er werd natuurlijk op de „Vastenavondmaaltijd" geen besluit genomen. Wladimir Iljitsch sprak maar weinig en nam de gasten eens een voor een op. Onze „Marxisten" voelden zich onder zijn onderzoekende blik niet erg behagelijk.

Ik herinner mij, dat ik voor de eerste keer over Wladimir Iljitsch' broeder hoorde spreken, toen wij met een paar vrienden langs de Nawa naar huis gingen.

Wladimir Iljitsch was zeer aan zijn broeder gehecht. Zij hadden veel eigenschappen gemeen, beide hadden zij de behoefte, veel alleen te zijn, om zich te kunnen concentreren. Meestal woonden zij samen, een tijdlang in een aparte vleugel van het huis. En wanneer dan een of andere van de vele neven bij hen kwam, dan gebruikten de jongens het liefst de uitdrukking: „Maak ons gelukkig met jullie afwezigheid!" Beide broers wisten wat gestadige arbeid is en beide waren zij revolutionair gezind. Maar waarschijnlijk toonde zich toch het verschil in leeftijd. Alexander Iljitsch sprak niet over *alles* met Wladimir Iljitsch.

Wladimir Iljitsch vertelde het volgende voorval. Zijn broeder studeerde natuurlijke historie. Toen hij de laatste zomer thuis

gekomen was, had hij aan een verhandeling over ringwormen gewerkt en was steeds met een microscoop bezig geweest. Om het daglicht zooveel mogelijk te benutten, was hij iederen dag met zonsopgang opgestaan en was dadelijk aan het werk getogen. „Mijn broer zal toch nooit een revolutionair worden, dacht ik toen — vertelde Wladimir Iljitsch — een revolutionair kan onmogelijk zooveel tijd besteden aan een onderzoek van ringwormen". Hij zag gauw genoeg, dat hij zich had vergist. Het lot van zijn broeder heeft op Wladimir Iljitsch ongetwijfeld diepe indruk gemaakt. De omstandigheid, dat Wladimir Iljitsch toen reeds over vele vraagstukken zelfstandig nadacht en de noodzakelijkheid van de revolutionaire strijd zelfstandig overwoog, speelde hierbij een groote rol.

Wanneer dit niet zoo geweest was, dan had het lot van zijn broeder hem waarschijnlijk alleen veel verdriet gedaan, hoogstens zou het in hem het besluit en de wil hebben gewekt, om de weg van zijn broeder te gaan. Maar in de gegeven omstandigheden scherpte het lot van zijn broeder zijn denkvermogen en ontwikkelde in hem een ongewone nuchterheid, waardoor hij steeds in staat was, de waarheid onder de oogen te zien, en zich geen oogenblik door phrases en illusies te laten meeslepen, maar steeds alle vraagstukken met de grootst mogelijke eerlijkheid te behandelen.

II

IN ONZE CLUB

werd, in het najaar van 1894, door Wladimir Iljitsch zijn werk „De vrienden des Volks”³⁾ voorgelezen. Ik herinner mij nog de indruk, die dit geschrift op ons maakte. Het toonde ons met buitengewone klaarheid het doel van de strijd. „De vrienden des Volks” gingen dan ook, op de hektograaf vermenigvuldigd, onder de naam van „de gele boekjes,” van hand tot hand. De schrijver werd niet genoemd. Ze drongen in brede kringen door en hebben ongetwijfeld groote invloed uitgeoefend op de marxistische jeugd van die dagen. Toen ik in het jaar 1896 in Poltawa verblijf hield, karakteriseerde P. P. Rumjanzew, die toen actief Sociaal Demokraat was en pas uit de gevangenis was ontslagen, „De vrienden des Volks” als de beste, krachtigste en meest omvattende formulering van het standpunt van de revolutionaire Sociaal Democratie.

In de winter van 1894-1895 leerde ik Wladimir Iljitsch reeds beter kennen. Hij was in de arbeiders-clubs achter de Newski-poort werkzaam en ik zelf was daar reeds meer dan vier jaar onderwijzeres aan de Smolensker Zondagavondschool en kende het leven in dit gedeelte van de stad heel goed. Een groot aantal arbeiders uit Wladimir Iljitsch' club waren tevens mijn leerlingen in de Zondagavondschool: Babuschkin, Borowkow, Arseni en Philipp Bodrow, Shukow en anderen. De Zondag-school bood in die periode een niet genoeg te waardeeren mogelijkheid de levenswijze, de arbeidsvoorwaarden, de stemming der arbeidersmassa's nauwkeurig te leeren kennen. De Smolensker school werd door 600 personen bezocht, ongerekend de technische avondcursus en de eveneens bij deze school aangesloten vrouwen- en de Obuchowschool.

De arbeiders schonken de „onderwijzeressen” onbegrensd vertrouwen. De sombere waker bij de Gromowsche houtwerven

berichte de onderwijzeres met een stralend gezicht de geboorte van een zoon. — Een tuberculeuse textielarbeider wenschte haar, uit dankbaarheid dat zij hem schrijven en lezen had geleerd, een knappe bruidegom. — Een arbeider, die tot een godsdienstige secte behoorde en zijn heele leven lang God had gezocht, schreef vol bevrediging, dat hij pas in de Lijdensweek van Rudakow, die ook op de avondschool ging, had gehoord, dat er heelemaal geen God was. Toen was hem een steen van het hart gevallen, want hij kon zich niets ergers denken, dan een slaaf van God te moeten zijn. Dien kon men nergens ontlopen. Dan was hij toch nog liever slaaf van menschen, want met menschen kon men tenminste strijden. Een tabaksbewerker, die zich iedere Zondag bewusteloos dronk en zoo erg naar tabak rook, dat je er duizelig van werd, wanneer je je over zijn schrift boog, schreef met houterige letters en met weglating van de meeste klinkers, dat ze zooveen een driejarig meisje op straat gevonden hadden en het in hun woonbarak hadden meegenomen; eigenlijk hadden ze het wel bij de politie moeten brengen, maar hij had er zoo'n medelijden mee. — Een oudsoldaat met een houten been kwam bij ons en vertelde, dat een zekere Michaila, die een jaar tevoren de cursus had gevolgd, zich bij het werken had vertild en gestorven was. „Stervende heeft hij nog aan U gedacht, hij heeft U de groeten gedaan en U een lang leven gewenscht.” — Een textielarbeider, die met lijf en ziel aan Tsaar en Pope hing, waarschuwde toch voor „de zwarte, die altijd in de Gorochowaja⁴⁾ rondloopt”. — Een oudere arbeider redeneerde zoo: hij zou in geen geval zijn ambt als ouderling van de kerk kunnen neerleggen; de priesters misleidden het volk te erg en men moest een beetje op hen passen. Maar overigens wilde hij niets van de kerk weten en hij had de „ontwikkelingsfasen” heel goed begrepen enz. enz. De arbeiders, die tot de organisatie behoorden, kwamen op de school, om met de verschillende menschen in persoonlijk contact te komen en om uit te maken, wie men lid van de club zou kunnen maken en wie men in de organisatie zou kunnen opnemen. Voor hen waren de onderwijzeressen al niet meer alle

hetzelfde. Zij konden heel goed onderscheiden, welke politieke vooropleiding ieder van haar had gehad. Wanneer zij bemerkten hadden, dat een onderwijzeres een „van de hunnen” was, maakten zij zich door de een of andere uitlating bekend. Bij voorbeeld merkten zij bij de bespreking der huisindustrie op: „De huisindustrie is niet opgewassen tegen de concurrentie van het grootbedrijf”. Of zij stelden de vraag: „Welk onderscheid bestaat er tusschen een Petersburgsche arbeider en een boer uit Archangelsk?”. Wanneer ze de onderwijzeres tegenkwamen, groetten zij haar op bijzondere wijze, en in hun groet en in hun blik lag uitgedrukt: „Wij hebben je herkend! Je hoort bij ons!”.

Alles wat in hun woonwijk voorkwam, brachten deze arbeiders op school direct ter sprake; ze wisten, dat de onderwijzeressen het aan de organisatie doorgaven.

Daarvoor bestond een stilzwijgende overeenkomst. Eigenlijk kon men op school over alles praten, ofschoon er in bijna elke klas wel een spion zat. Zulke gevaarlijke woorden als „Tsaar”, „Staking” en dergelijke moesten natuurlijk vermeden worden. Overigens kon men de meest principiële vraagstukken aanroeren. Officieel was het verboden te spreken over onderwerpen, die buiten het leerplan vielen. Eens werd een zoogenaamde herhalingscursus gesloten, omdat een inspecteur, die onverwacht kwam controleeren, bemerkte, dat de decimaal breuken werden uitgelegd, terwijl het leerplan slechts toestond de vier eenvoudige grondvormen van de rekenkunde te behandelen.

Ik woonde toentertijd op de oude Newski in een huis met een binnenplaats. Wladimir Iljitsch bezocht mij gewoonlijk Zondags na zijn voordracht in de club, en wij hielden dan eindeloze gesprekken met elkaar. Ik hing toen met lijf en ziel aan mijn werk in de avondschole, ik zou mijn eten hebben kunnen vergeten om maar van de school en de leerlingen en van de fabrieken in ons stadsdeel: Ssemjannikow, Tornton, Maxwell e.a. te kunnen spreken. Wladimir Iljitsch stelde belang in iedere kleine kleinigheid van de levenswijze, van het leven van iedere dag der arbeiders. Hij probeerde zich met behulp van de af-

zonderlijke verschijnselen een beeld te vormen van het leven der arbeiders, en de plaats te ontdekken van waaruit men beginnen moest om de arbeiders met revolutionaire propaganda beter te bereiken. De meeste intellectueelen kenden de arbeiders heel slecht. De intellectueelen bezochten de clubs af en toe en hielden dan een soort voordracht voor de arbeiders. Een tijd lang werd er in de clubs een met de hand geschreven vertaling van „De oorsprong van familie, privaateigendom en staat” van Friedrich Engels „doorgenomen”. Wladimir Iljitsch las met de arbeiders Marx’ „Kapitaal” en verklaarde het hun. Het tweede deel van de les vulde hij echter steeds met vragen aan de arbeiders over hun werk en hun arbeidsvoorwaarden. Hij toonde de arbeiders aan, hoe hun leven samenhang met de geheele bouw der maatschappij en verklaarde hun, hoe en langs welke weg de bestaande maatschappij-orde zou kunnen worden veranderd. Dit samenweven van theorie en praktijk — dat was het buitengewone van Wladimir Iljitsch’ werk in de clubs. Langzamerhand begonnen ook andere leden uit onze kring deze methode toe te passen. Toen dan ook in het volgende jaar de in Wilna uitgegeven brochure „Over agitatie” verscheen, was de grondslag voor een systematische verspreiding van vlugschriften reeds volkomen gelegd. Deze wijze van agitatie, berustend op de dagelijksche nood der arbeiders, kreeg onmiddellijk vasten voet in onze partijarbeid. Pas veel later heb ik de groote doelmatigheid van deze werkwijze volkomen begrepen, toen ik als emigrante in Frankrijk leefde en waarnam, hoe tijdens een geweldige staking van postbeambten de Fransche socialistische partij zich geheel afzijdig hield en zich in het geheel niet in de staking mengde. Dat moesten de vakverenigingen maar opknappen. De partij had alleen tot taak zich te bemoeien met de politieke strijd. De Fransche makkers begrepen niets van de noodzakelijkheid de economische strijd met de politieke te verbinden. Vele Petersburgsche kameraden, die de uitwerking van de vlugschriften-agitatie zagen, raakten zoozeer voor deze werkwijze in geestdrift, dat zij heelemaal vergaten, dat dit slechts één, maar niet de eenige wijze van werken onder de massa’s

hetzelfde. Zij konden heel goed onderscheiden, welke politieke vooropleiding ieder van haar had gehad. Wanneer zij bemerkte hadden, dat een onderwijzeres een „van de hunnen” was, maakten zij zich door de een of andere uitlating bekend. Bij voorbeeld merkten zij bij de bespreking der huisindustrie op: „De huisindustrie is niet opgewassen tegen de concurrentie van het grootbedrijf”. Of zij stelden de vraag: „Welk onderscheid bestaat er tusschen een Petersburgsche arbeider en een boer uit Archangelsk?”. Wanneer ze de onderwijzeres tegenkwamen, groetten zij haar op bijzondere wijze, en in hun groet en in hun blik lag uitgedrukt: „Wij hebben je herkend! Je hoort bij ons!”.

Alles wat in hun woonwijk voorkwam, brachten deze arbeiders op school direct ter sprake; ze wisten, dat de onderwijzeressen het aan de organisatie doorgaven.

Daarvoor bestond een stilzwijgende overeenkomst. Eigenlijk kon men op school over alles praten, ofschoon er in bijna elke klas wel een spion zat. Zulke gevaarlijke woorden als „Tsaar”, „Staking” en dergelijke moesten natuurlijk vermeden worden. Overigens kon men de meest principiële vraagstukken aanroeren. Officieel was het verboden te spreken over onderwerpen, die buiten het leerplan vielen. Eens werd een zoogenaamde herhalingscursus gesloten, omdat een inspecteur, die onverwacht kwam controleeren, bemerkte, dat de decimaal breuken werden uitgelegd, terwijl het leerplan slechts toestond de vier eenvoudige grondvormen van de rekenkunde te behandelen.

Ik woonde toentertijd op de oude Newski in een huis met een binnenplaats. Wladimir Iljitsch bezocht mij gewoonlijk Zondags na zijn voordracht in de club, en wij hielden dan eindelooze gesprekken met elkaar. Ik hing toen met lijf en ziel aan mijn werk in de avondschoolen, ik zou mijn eten hebben kunnen vergeten om maar van de school en de leerlingen en van de fabrieken in ons stadsdeel: Ssemjannikow, Tornton, Maxwell e.a. te kunnen spreken. Wladimir Iljitsch stelde belang in iedere kleine kleinigheid van de levenswijze, van het leven van iedere dag der arbeiders. Hij probeerde zich met behulp van de af-

zonderlijke verschijnselen een beeld te vormen van het leven der arbeiders, en de plaats te ontdekken van waaruit men beginnen moest om de arbeiders met revolutionaire propaganda beter te bereiken. De meeste intellectueelen kenden de arbeiders heel slecht. De intellectueelen bezochten de clubs af en toe en hielden dan een soort voordracht voor de arbeiders. Een tijd lang werd er in de clubs een met de hand geschreven vertaling van „De oorsprong van familie, privaateigendom en staat” van Friedrich Engels „doorgenomen”. Wladimir Iljitsch las met de arbeiders Marx’ „Kapitaal” en verklaarde het hun. Het tweede deel van de les vulde hij echter steeds met vragen aan de arbeiders over hun werk en hun arbeidsvoorwaarden. Hij toonde de arbeiders aan, hoe hun leven samenhang met de geheele bouw der maatschappij en verklaarde hun, hoe en langs welke weg de bestaande maatschappij-orde zou kunnen worden veranderd. Dit samenweven van theorie en praktijk — dat was het buitengewone van Wladimir Iljitsch’ werk in de clubs. Langzamerhand begonnen ook andere leden uit onze kring deze methode toe te passen. Toen dan ook in het volgende jaar de in Wilna uitgegeven brochure „Over agitatie” verscheen, was de grondslag voor een systematische verspreiding van vlugschriften reeds volkomen gelegd. Deze wijze van agitatie, berustend op de dagelijksche nood der arbeiders, kreeg onmiddellijk vasten voet in onze partijarbeid. Pas veel later heb ik de groote doelmatigheid van deze werkwijze volkomen begrepen, toen ik als emigrante in Frankrijk leefde en waarnam, hoe tijdens een geweldige staking van postbeambten de Fransche socialistische partij zich geheel afzijdig hield en zich in het geheel niet in de staking mengde. Dat moesten de vakverenigingen maar opknappen. De partij had alleen tot taak zich te bemoeien met de politieke strijd. De Fransche makers begrepen niets van de noodzakelijkheid de economische strijd met de politieke te verbinden. Vele Petersburgsche kameraden, die de uitwerking van de vlugschriften-agitatie zagen, raakten zoozeer voor deze werkwijze in geestdrift, dat zij heelemaal vergaten, dat dit slechts één, maar niet de eenige wijze van werken onder de massa’s

is en raakten daardoor op de beruchte zijweg van het „Economieme.“⁵⁾ Wladimir Iljitsch verwaarloosde echter de andere werkwijzen nooit. In 1895 schreef hij de brochure „Toelichting bij de wet omtrent de in de fabrieken van de arbeiders geheven geldboetes“. Hij gaf daarin een schitterend voorbeeld van de wijze, waarop men de doorsnee-arbeider van die tijd moest aanpakken om hem, uitgaande van zijn eigen nooden, stap voor stap te wijzen op de noodzakelijkheid van de politieke strijd. Deze brochure scheen vele intellectueelen vervelend en breedvoerig toe. Maar de arbeiders lazen haar met geestdrift; de brochure sprak hun taal en daarom begrepen zij haar. (De brochure werd in een geheime drukkerij vervaardigd en onder de arbeiders verspreid.) Wladimir Iljitsch bestudeerde in die tijd nauwkeurig de fabriekswetten. Hij was van meening, dat men door een verklaring te geven van deze wetten, de arbeiders bijzonder gemakkelijk de samenhang tusschen hun toestand en de staatsorde duidelijk kon maken. In een heele serie artikelen en brochures, die hij voor arbeiders schreef, zijn sporen van deze studie te vinden, b.v. in de brochure „De Nieuwe Fabriekswet“, in de artikelen „Over Stakingen“, „Over de Rechtbanken voor Handel en Industrie“ enz.

De verbinding met de arbeidersclubs bleef natuurlijk niet onopgemerkt. Wij werden nauwgezet bespionneerd. Van alle leden van onze groep was Wladimir Iljitsch het best op de hoogte met samenzweringswerk; hij kende alle sloppen en binnenplaatsen en wist de spionnen buitengewoon slim te misleiden. Hij leerde ons, hoe men door punten en teekens, die met onzichtbare inkt in boeken tusschen de regels werden geschreven, elkaar berichten kon overbrengen en hij verzon alle mogelijke schuilnamen. Men kon hem aanzien, dat hij de goede leerschool der Narodowolzy had doorloopen. Hij sprak niet zonder reden met zulk een hoogachting over de oude Narodowolez Michailow, die van wege zijn bekwaamheid in het voorbereiden van samenzweringen de bijnaam „huisbewaarder“ had. De vervolging nam voortdurend toe en Wladimir Iljitsch stond erop, dat men een opvolger zou aanwijzen, die niet werd bespionneerd en aan

wien men alle verbindingen kon overgeven. Ik werd tot opvolgster bestemd, omdat werd verondersteld, dat op mij de minste verdenking viel. Op de eerste Paaschdag gingen wij met zijn vijven of zessen om het „Paaschfeest“ te vieren naar de voorstad „Zarskoje Ssjelo“, waar een lid van onze groep, Silwin, als huisleeraar werkzaam was. Onderweg deden wij net alsof we elkaar niet kenden. We beraadslaagden er de heele dag over, welke verbindingen wij in stand zouden houden. Wladimir Iljitsch leerde ons een cijferschrift. We cijferden haast een half boek vol, maar o wee! Later kon ik uit dit eerste gezamenlijk opgestelde cijferschrift geen wijs meer worden. Nu, we konden ons daarover troosten; toen we er toe kwamen om het te ontcijferen, waren de meeste van onze verbindingen reeds weer opgeheven.

Wladimir Iljitsch hield er zich mee bezig, de „verbindingen“ met de meest mogelijke zorgvuldigheid te verzamelen en overal menschen op te sporen, die op de een of andere wijze van nut zouden kunnen zijn bij de revolutionaire arbeid. Ik herinner mij dat op aansporen van Wladimir Iljitsch eens een bespreking heeft plaats gehad tusschen vertegenwoordigers van onze groep (Wladimir Iljitsch zelf en voor zoo ver ik weet Krshishanowski) en een groep onderwijzeressen van de zondagsschool. Ze werden later bijna allen sociaaldemokraten.

Een van hen was Lydia Michailowna Knipowitsch, een oud lid der Narodnaja Wolja. Ook zij ging eenige tijd daarop naar de sociaaldemokraten over. De oude partij-arbeiders zullen zich haar nog wel herinneren. Ze was een mensch met een ongehooflijk revolutionair uithoudingsvermogen, streng voor zich zelf en voor anderen, met een buitengewone menschenkennis, een voortreffelijk kameraad, die allen met wie zij samenwerkte met zorgzame liefde omgaf en zoo leerde Lydia Wladimir Iljitsch onmiddellijk als revolutionair waardeeren. Zij nam de verbinding met de drukkerij van de Narodowolzy over. Zij voerde de onderhandelingen, bracht de manuscripten over, nam de gedrukte brochures in ontvangst, smokkelde de litteratuur in manden naar haar kennissen en organiseerde de verdeling onder de arbeiders.

Toen ze op aanwijzing van een zetter der drukkerij werd gevangen genomen, werden bij Lydia's kennissen achtereenvolgens twaalf korven met litteratuur in beslag genomen. De Narodowolzy drukten in die tijd ongelooflijke massa's brochures voor de arbeiders: „De Arbeidstijd”, „Waarvan een ieder leeft”, de brochure van Wladimir Iljitsch „Over Geldboete”. „Koning Honger” enz.

Twee Narodowolzy, die toendertijd in de Lachta-drukkerij werkten, Schapowalow en Katanskaja, werken nu in de rijen van de communistische partij.

Lydia Michailowna leeft niet meer. Ze bracht de laatste jaren van haar leven in de Krim door en stierf daar in het jaar 1920 toen de Krim in handen van de Witten was. In haar stervensuur verlangde ze ijlend naar haar communistische kameraden en stierf met de naam van de haar dierbare partij op de lippen. Onder de onderwijzeressen, die aan de hiervoor genoemde bijeenkomst deelnamen, bevonden zich, geloof ik, ook P. F. Kudeli en A. I. Meschtscherjakowa, die allebei lid van de tegenwoordige partij zijn. Buiten de Newski-poort was ook Alexandra Michailowna Kalmykowa, een uitnemend spreekster, als onderwijzeres werkzaam. (Ik herinner me nu de voordrachten nog, die ze over het staatsbudget voor de arbeiders hield). Ze bezat een boekwinkel in Litejny. Ook Alexandra Michailowna werd een goede vriendin van Wladimir Iljitsch. Ze heeft Struve opgevoed en ook Potressow, die Struve's schoolmakker was, was bij haar kind in huis. Later hield Alexandra Michailowna de oude „Iskra” geheel op eigen kosten tot aan het tweede congres op de been. Toen Struve naar de liberalen overging, sloot ze zich niet bij hen aan, maar schaarde zich openlijk aan de zijde van de Iskra-organisatie. Onder haar vrienden had zij de bijnaam „tante”. Voor Wladimir Iljitsch had zij alles over. Ook zij leeft niet meer. De laatste twee jaren lag zij in het sanatorium van Djetskoje Ssjelo⁶⁾ in bed zonder te kunnen opstaan. De kinderen uit de naburige kinderhuizen kwamen dikwijls bij haar op bezoek. Gewoonlijk vertelde ze hun dan over Iljitsch. In het voorjaar van 1924, na de dood van Lenin, schreef

ze mij, dat men de artikelen, welke Wladimir Iljitsch in het jaar 1917 schreef, die artikelen vol gloeiende hartstocht, die meeslepende oproepen, die toen op de massa's zoo'n geweldige invloed hadden, verzameld als boek moest uitgeven. In 1922 schreef Wladimir Iljitsch aan Alexandra Michailowna enkele warme regelen, zooals hij ze alleen maar schrijven kon. Alexandra Michailowna was nauw met de groep „Bevrijding van de Arbeid”⁷⁾ verbonden. Toen Vera Sassulitsch in 1899 naar Rusland kwam, wist Alexandra Michailowna haar in het geheim onderdak te verschaffen en kwam geregeld met haar samen. Onder invloed van de groeiende arbeidersbeweging en van de artikelen en boeken van de groep „Bevrijding van de arbeid” zoo-wel als onder invloed van de Petersburgsche sociaaldemokraten, werd Potressow steeds linkscher en een tijd ook Struve. Na een reeks van voorbereidende vergaderingen begon men eenigszins een basis te vinden voor gemeenschappelijke arbeid. Men maakte het plan voor een gemeenschappelijk uitgave van een verzamelwerk onder de titel „Bijdragen tot de karakteristiek van onze economische ontwikkeling”. Van onze groep behoorden Wladimir Iljitsch, Starbow en Stepan Iwanowitsch Radtschenko tot de redactie, van de andere groep — Struve, Potressow en Klasson. De lotgevallen van dit verzamelwerk zijn bekend. Het werd door den tsaristischen censor verbrand. Gedurende het voorjaar van 1895 ging Wladimir Iljitsch, voordat hij zijn reis naar het buitenland begon, dikwijls naar Potressow in de Cserny Pereulok⁸⁾ om het werk nog op tijd klaar te krijgen. De zomer van 1895 bracht Wladimir Iljitsch in het buitenland door. Een tijd lang woonde hij in Berlijn, waar hij de arbeidersvergaderingen bezocht en een tijd lang in Zwitserland, waar hij Plechanow, Axelrod en Vera Sassulitsch voor het eerst ontmoette. Vol nieuwe indrukken keerde hij terug en bracht uit het buitenland een koffer met dubbele bodem mee, waarin verboden litteratuur verstopt was.

Onmiddellijk begon een dolle jacht op Wladimir Iljitsch. Men bespioneerde hem en men hield nauwkeurig zijn koffer in het oog. Een nicht van mij werkte toen in het „adresbureau.”⁹⁾ Eenige

dagen na Wladimir Iljitsch aankomst vertelde ze mij, dat er eens toen ze nachtdienst had een gerechtsdienaar gekomen was, dat deze de mappen doorgekeken had (de adressen in het „adresbureau” werden alfabetisch in mappen verzameld) en dat hij daarbij gepocht had: „Wij zijn de gevaarlijke politieke misdadiger Uljanow op het spoor gekomen. Zijn broer heeft men ook al gehangen. Hij is nu uit het buitenland terug en ditmaal zal hij ons niet ontkomen.” Mijn nicht wist, dat ik Wladimir Iljitsch kende en haastte zich mij dit alles mede te deelen. Natuurlijk vertelde ik het dadelijk weer aan Wladimir Iljitsch over. We moesten dus buitengewoon voorzichtig zijn. Maar we mochten niet aarzelen, want het werk groeide geregeld.

We voerden een arbeidsverdeeling in en splitsten het werk volgens wijken. We begonnen vlugschriften samen te stellen en uit te geven. Ik weet nog, dat Wladimir Iljitsch het eerste vlugschrift voor de arbeiders van de Ssemjannikowski-fabriek schreef. We hadden in die tijd nog heelemaal geen technische hulpmiddelen. Het vlugschrift werd met de hand geschreven en door Babuschkin verspreid. Van de vier exemplaren, die we gemaakt hadden, werden er twee door opzichters gevonden en in beslag genomen, de twee andere gingen van hand tot hand.

Ook in andere wijken werden vlugschriften verspreid. Er werd b.v. een vlugschrift geschreven voor de arbeidsters van de tabakfabriek Laferme op het Wassiljewski-eiland. De kameraden A. A. Jakubows en S. P. Newsorowa (Krshishanowskaja) verzonnen de volgende verspreidingsmethode. Ze rolden de vlugschriften als buisjes op, waardoor men ze makkelijker een voor een kon aanpakken, deden ze in hun geplooidde schorten en gingen, zoodra de sirenen gilden, de arbeidsters, die in drommen uit de poorten van de fabriek stroomden, tegemoet en stopten de verbaasde arbeidsters in het voorbijloopen de vlugschriften in de hand. Dit had groot succes.

De vlugschriften en brochures kweekten het verzet bij de arbeiders aan. Zoodra we over een geheime drukkerij konden beschikken, besloten wij ook nog een eenvoudig tijdschrift „Rabotscheje Djelo”¹⁰⁾ uit te geven. Wladimir Iljitsch bereidde het materiaal

voor dit tijdschrift zorgvuldig voor. Iedere regel ging door zijn handen. Ik herinner mij nog een samenkomst in mijn woning, waarbij Saporoshez met groote geestdrift berichtte, hoe het hem gelukt was materiaal te verzamelen over de toestanden in de schoenfabriek achter de Moskouer poort. „Voor ieder kleinigheid krijg je een geldboete”, vertelde hij, „zet iemand het leer verkeerd aan, dan krijgt hij dadelijk boete”. Wladimir Iljitsch lachte: „Nu, voor een fout in „de leer” heeft iemand ook eigenlijk straf verdiend!”

Al het materiaal werd door Wladimir Iljitsch verzameld en zorgvuldig nagezien.

Zoo weet ik ook nog, hoe we het materiaal bij elkaar kregen over de fabriek Tornton. We besloten, mijn leerling Krolikow, een sorteerder van het Tornton-bedrijf, bij mij te laten komen — Krolikow was vroeger al eens uit Petersburg verbannen — om van hem volgens een door Wladimir Iljitsch gegeven aanwijzing de noodige inlichtingen te verkrijgen. Krolikow kwam bij mij in een chique pelsjas, welke hij hier of daar geleend had en bracht een heel schrift vol met inlichtingen mee, welke hij mondeling nog aanvulde. De inlichtingen waren buitengewoon waardevol. Wladimir Iljitsch maakte er zich dadelijk meester van. Later ging ik met Appolinaria Alexandrowna Jakubowa in de fabriekswoningen van het Tornton-bedrijf. We hadden hoofddoeken genomen om er als arbeidsters uit te zien. We bezochten zoowel de wijk der ongehuwden, als die der gezinnen. Vreeselijke toestanden.

Alleen op grond van op dergelijke wijze verzameld materiaal schreef Wladimir Iljitsch zijn brieven en vlugschriften. Men moet b.v. zijn vlugschriften aan de arbeiders en arbeidsters van het Tornton-bedrijf eens lezen. Welk een diepgaande kennis van de toestanden spreekt er uit en wat was het een goede leerschool voor alle makkers, die aan dit werk meehielpen! Zoo leerde men op kleine bijzonderheden te letten. En hoe diep drongen zulke kleinigheden in het bewustzijn door!

Ons tijdschrift „Rabotscheje Djelo” mocht het levenslicht niet

aanschouwen. Op de achtste December vond in mijn woning een zitting plaats, waarin het nummer, dat klaar was om gedrukt te worden, nog eens voor de laatste maal werd doorgenomen. We hadden er maar twee exemplaren van. Het eene exemplaar nam Wanjew mee naar huis om het nog eens door te zien, het andere hield ik. De volgende morgen ging ik naar Wanjew om het verbeterde exemplaar af te halen, maar het dienstmeisje zei mij, dat Wanjew de vorige avond vertrokken was. Ik had van te voren met Wladimir Iljitsch afgesproken, dat ik in geval er onvoorzien iets gebeuren mocht, naar hem vragen zou bij een kennis van hem, Tschebotarjew. Tschebotarjew was een collega van mij, bij het hoofdbestuur van de spoorwegen, waar ik toen in betrekking was. Wladimir Iljitsch at altijd bij hem en ging dagelijks bij hem in en uit. Tschebotarjew kwam niet op kantoor. Ik ging naar zijn huis. Wladimir Iljitsch was niet komen eten. Het was dus duidelijk, dat hij gevangen genomen was. 's Avonds kwamen we tot de ontdekking, dat ook nog andere leden van onze groep gevangen genomen waren. Ik bracht mijn exemplaar van de „Rabotscheje Djelo” naar Nina Alexandrowna Gerd, een schoolvriendin van mij en later de vrouw van Struve, om het verder voor ons te bewaren. Wij besloten, om verdere gevangennemingen te vermijden, de „Rabotscheje Djelo” voorloopig nog niet te laten verschijnen.

Deze Petersburgsche periode van Wladimir Iljitsch' werkzaamheid was een tijd van buitengewoon belangrijke arbeid, ofschoon er naar buiten betrekkelijk weinig van te merken was. Hij zelf heeft die periode zoo gekarakteriseerd. Zij bracht geen naar buiten blijkend resultaat. Het ging er toen niet om heldendaden te verrichten, maar wel om een nauwe verbinding met de massa's te verkrijgen, om de massa's te bereiken. Wij moesten leeren het beste in hun streven uitdrukking te geven. Wij moesten leeren hen te begrijpen en ons voor hen begrijpelijk te maken. Het kwam er maar op aan hen op onze zijde te brengen. En juist gedurende deze arbeid in Petersburg groeide uit Wladimir Iljitsch langzamerhand de leider der arbeiders.

Toen ik na de gevangenneming van onze kameraden voor het eerst weer in de school kwam, trok Babuschkin mij in de hoek onder de trap en overhandigde mij een door de arbeiders geschreven vlugschrift over de gevangenneming. Het vlugschrift had een zuiver politiek karakter. Babuschkin verzocht mij het te laten vermenigvuldigen en het hem terug te geven om het te verspreiden. We hadden te voren er nooit samen over gesproken, dat ik in verbinding stond met de organisatie. Ik gaf het vlugschrift aan onze kameraden door. Het werd besproken in een samenkomst, die plaats vond in de woning van S. I. Radtschenko. Alle overgebleven leden van de groep waren verzameld. Nadat we het vlugschrift hadden doorgelezen, riep Ljachowski uit: „Hoe kunnen we zoo iets laten drukken, dat is toch zuivere politiek!” Maar het vlugschrift was ongetwijfeld door de arbeiders zelf uit eigen initiatief geschreven, ze hadden ons verzocht het in elk geval te drukken en daarom besloten wij het te vermenigvuldigen. En zoo gebeurde het ook.

Het contact met Wladimir Iljitsch werd weer spoedig tot stand gebracht. Men mocht n.l. de preventieve gevangenen zooveel boeken brengen als men maar wilde; deze werden slechts oppervlakkig doorgekeken, zoodat dan ook de kleine stippeltjes tusschen de letters of de nauwelijks veranderde kleur van een bladzijde, waarop met melk geschreven was, niet werden opgemerkt. We vervolmaakten de techniek van deze geheime correspondentie steeds meer. Veel beteekenend was Wladimir Iljitsch' zorg voor de gevangen kameraden. Iedere brief uit de gevangenis bevatte steeds een heele reeks opdrachten met betrekking tot de gekerkerden: de eene krijgt heelemaal geen bezoek, men moet hem een „bruid” bezorgen; een ander moet men door familieleden bij het bezoek laten weten, dat hij in dit of dat boek in de gevangenisbibliotheek, op die en die bladzijde, mededeelingen kan vinden. Een derde moet warme schoenen hebben, enz. Hij correspondeerde met zeer veel gevangen makers, voor wie deze briefwisseling een ontzaggelijke beteekenis had. Uit Wladimir Iljitsch' brieven sprak frissche moed en de mogelijkheid van arbeid.

Wie zoo'n brief kreeg vergat, dat hij in de gevangenis zat en begon zelf ook te werken.

Ik herinner me nog levendig de indruk, die zijn brieven op ons maakten. (In Augustus 1896 werd ik zelf ook gevangen genomen.) De met melk geschreven brieven kwamen 's Zaterdagavondsgelijkelijk met de boeken aan.

We keken dan dadelijk naar de afgesproken teekens en overtuigden er ons van, dat het boek een brief bevatte. Om zes uur kregen we kokend water en daarna bracht de opzichteres de gevangenen naar de kerk. Die tijd gebruikten we dan om de brieven in lange reepen te scheuren, we zetten thee en zoodra de opzichteres weg was, doopten we de reepen in de heete thee — de brief kwam dan te voorschijn. (Het was te lastig in de gevangenis brieven aan een brandende kaars te ontwikkelen en daarom ging Wladimir Iljitsch er toe over, het in heet water te doen.)

Welk een frischheid straalde uit zoo'n brief, met wat voor een hevige belangstelling werd hij gelezen.

Zooals Wladimir Iljitsch in de vrijheid het middelpunt was van de geheele arbeid, zoo was hij het ook in de gevangenis voor het contact met de kameraden daarbuiten.

Afgezien van deze werkzaamheid deed hij ook verder in de gevangenis nog veel. Hij bereidde zijn werk „De Ontwikkeling van het Kapitalisme in Rusland” voor. Wladimir Iljitsch bestelde in zijn gecensureerde brieven het noodige statistische materiaal. „Jammer ze hebben me er te vroeg uitgelaten, ik had het boek eigenlijk nog beter moeten bewerken. In Siberië zal het lastig zijn om boeken te krijgen”, merkte hij schertsend op. Wladimir Iljitsch werkte in de gevangenis niet alleen aan het boek „De Ontwikkeling van het Kapitalisme in Rusland.” Hij schreef ook vlugschriften en geheime brochures; hij ontwierp het program voor het eerste congres (dit vond weliswaar eerst in 1898 plaats, maar het plan had bestaan om het eerder te houden); hij besprak vragen, die in de organisatie werden behandeld.

Om niet bij het schrijven betrappt te worden, kneedde Wladimir Iljitsch kleine melk-inktfleschjes uit brood, die hij dadelijk in zijn

mond stopte, als er aan het kijkgat gemorreld werd. „Vandaag heb ik zes inktpotjes opgegeten,” schertste hij aan het slot van een brief. Hoe goed Wladimir Iljitsch zich ook kon beheerschen, hoe goed hij zich ook kon voegen onder de dwang van een bepaalde regelmaat, klaarblijkelijk overviel ook hem de somberheid van de gevangenis. In een brief deed hij het volgende voorstel. Wanneer de gevangenen gelucht werden, konden ze uit een gangvenster een oogenblik lang een stukje trottoir van de Spalernaja-straat zien. Hij stelde daarom voor dat ik en Appolinaria Alexandrowna Jakubowa op een bepaald uur zouden komen om op die plaats te gaan staan; hij zou ons dan eens kunnen zien. Appolinaria kon om de een of andere reden niet komen, maar ik ging er een paar dagen achter elkaar naar toe en stond op die plaats te wachten. Maar het plan schijnt niet gelukt te zijn; ik weet niet meer, waarom niet.

Terwijl Wladimir Iljitsch in de gevangenis zat, breidde de arbeid naar buiten zich voortdurend uit, de arbeidersbeweging groeide spontaan. Door de gevangenneming van Martow, Ljachowski en van anderen, verzwakte de groep nog meer. Er kwamen wel nieuwe vrienden bij, maar dat waren reeds ideologisch minder onderlegde elementen, en er was geen tijd om te leeren. De beweging wilde bediend worden; ze eischte een geweldig aantal krachten; alles werd gebruikt voor de agitatie; aan propaganda viel niet te denken. De agitatie met vlugschriften had een geweldig succes. De vlugschriften werden vaak in haast, zonder voldoende kennis van de concrete verhoudingen geschreven. De wevers-staking van 1896 stond onder invloed van de sociaal-democraten en steeg velen naar het hoofd. Toen ontstonden de voorwaarden, waaronder het „economisme” kon groeien. Ik weet nog, hoe Silwin ons eens in een vergadering in het bosch van Pawlowski (ik meen in begin Augustus) het klad van een vlugschrift voorlas. Daarin was een zin ingesloten, die de arbeidersbeweging tot de alleen-maar-economische strijd beperkte. Silwin las deze zin voor, hield plotseling op en riep lachend: „Tja, wat heb ik nu gedaan, hoe kon me dat overkomen!” De zin werd geschrapt. In de zomer van 1896

ging de Lachta-drukkerij failliet. Er bestond geen mogelijkheid meer om brochures te drukken. Het plan voor een tijdschrift moesten wij voor lange tijd op zij zetten.

Gedurende de stakingen van 1896 sloten zich twee groepen bij ons aan: de Tachtarew-groep, bekend onder de naam „apen“, en de Tschernyschew-groep, ook wel de „hanen“ genoemd. Op de twaalfde Augustus trof ons een nieuwe ramp. Bijna alle „ouden“ en de beste elementen van de „hanen“ werden gevangen genomen. Maar zolang de „Decabristen“¹¹⁾ in de gevangenis zaten en de verbindingen met de buitenwereld in stand hielden, ging het werk zijn oude gang. Toen Wladimir Iljitsch uit de gevangenis ontslagen werd, zat ik nog. Ondanks de beklemming, die iedere vrijgelaten gevangene bevangt, ondanks de eindeloze reeks van samenkomsten, speelde Wladimir Iljitsch het toch klaar, een briefje over de gang van zaken te schrijven. Mijn moeder schreef mij, dat hij in de gevangenis zelfs aangesterkt was en zeer vroolijk deed.

Ik werd spoedig na de Wetrowa-zaak uit de gevangenis ontslagen. (De politieke gevangene Wetrowa pleegde zelfmoord in de vesting door zich te verbranden). De politie ontsloeg toen een groot aantal vrouwen uit de gevangenis. Ik mocht tot het einde van mijn proces in Petersburg blijven, men zorgde alleen voor een paar spionnen, die al mijn gangen nagingen. Ik vond de organisatie in de beroerste toestand terug. Van de vroegere medewerkers waren alleen Stepan Iwanowitsch Radtschenko en zijn vrouw overgebleven. Weliswaar kon Radtschenko tengevolge van de conspiratieve voorwaarden waaronder gewerkt werd, zelf niet meedoen, maar hij bleef het middelpunt van de organisatie en hield het contact in stand. Hij zorgde ook voor de betrekkingen met Struve.

Spoedig daarna trouwde Struve met de sociaal-democrate Nina Alexandrowna Gerd. Toentertijd rekende hij zichzelf ook tot de sociaal-democraten. Hij was voor het werk in de organisatie, die bovendien nog illegaal was, volkomen ongeschikt, maar het streelde natuurlijk zijn ijdelheid, dat wij met hem beraadslaagden. Hij schreef zelfs het manifest voor het eerste congres van de

Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. In de winter van 1897-'98 was ik, in opdracht van Wladimir Iljitsch tamelijk vaak bij de Struve's. Struve gaf in die tijd het „Nowoje Slowo“¹²⁾ uit. Behalve hierdoor voelde ik me ook nog in ander opzicht tot Nina Alexandrowna aangetrokken. Ik probeerde mij een oordeel over Struve te vormen. Hij was toen wel oprecht sociaal-demokraat, maar het bevreesde mij, dat hij alleen over boekenwijsheid beschikte en bijna geen belangstelling had voor de „levende werkelijkheid“, een belangstelling, die Wladimir Iljitsch juist in zoo groote mate bezat. Struve bezorgde mij vertaalwerk en nam op zich dit na te zien. Het was echter duidelijk, dat hij dit werk vervelend vond, het vermoeide hem gauw. (Wladimir Iljitsch en ik deden uren achter elkaar dergelijk werk. Wladimir Iljitsch werkte heel anders. Hij gaf zich geheel aan de arbeid over, ook dan wanneer het slechts om vertalen ging). Struve las als ontspanning graag de gedichten van Fet.¹³⁾ Iemand heeft eens in zijn herinneringen beweerd, dat Wladimir Iljitsch erg op Fet gesteld was. Maar dat klopt niet. Fet is een aartsreactionair verdediger der lijfeigenschap en kan zich op geen enkele vooruitstrevende gedachte beroemen. Struve echter hield werkelijk van Fet. Ongetwijfeld was echter in die tijd de verhouding tusschen Struve en Wladimir Iljitsch heel goed.

Ook Tugan-Baranowski kende ik. Ik had met zijn vrouw Lydia Karlowna Dawydowa (de dochter van de uitgeefster van de „Boshi Mir“)¹⁴⁾ school gegaan en kwam een tijd lang bij hen aan huis. Lydia Karlowna was een heel verstandige en goede, hoewel willooze vrouw. Ze was verstandiger dan haar man. Wanneer men met hem sprak voelde men altijd iets vreemds. Ik kwam eens bij hem met een intekenlijst voor een staking (ik geloof, dat het die in Kostroma, Centraal-Rusland, was.) Ik kreeg wel wat los — ik weet niet meer hoeveel — maar moest tevens een heele preek aanhooren over dit onderwerp: „Het was toch eigenlijk onbegrijpelijk, waarom men stakingen moest ondersteunen, want een staking was een ondoelmatig middel in de strijd tegen de ondernemers“. Ik nam het geld en maakte, dat ik weg kwam.

Ik deelde Wladimir Iljitsch alles mee, wat ik te zien en te hooren kreeg. Over de arbeid van de organisatie zelf was maar weinig te schrijven. Ten tijde van het congres omvatte ze maar vier personen: Stepan Iwanowitsch Ratschenko, zijn vrouw Ljubow Nikolajewna, Sammer en ik. We vaardigden Stepan Iwanowitsch naar het congres af. Na zijn terugkeer vertelde hij ons echter maar zeer weinig van wat er was voorgevallen. Ik werd tot drie jaar verbanning naar het gouvernement Ufa veroordeeld. Ik verzocht mij te sturen naar het dorp Schuschenskoje in het district Minussinsk, waarheen ook Wladimir Iljitsch verbannen was en motiveerde mijn verzoek door te zeggen, dat ik zijn „bruid” was.

III

NAAR MINUSSINSK

waarheen ik op eigen kosten reisde, ging mijn moeder met mij mee. We kwamen op de eerste Mei 1898 in Krasnojarsk aan en vandaar moest men met een stoomboot de Jenissej opvaren, maar de booten gingen nog niet, omdat in die tijd van het jaar de rivier nog met ijs bedekt was.

In Krasnojarsk leerden wij de Narodoprawez ¹⁵⁾ Tjutschew en zijn vrouw kennen, die mij als ervaren menschen een samenkomst verschaften met een door Krasnojarsk trekkende troep sociaal-demokraten. Onder hen bevonden zich ook Lengnik en Silwin, kameraden, die in hetzelfde proces betrokken waren als ik. De soldaten, die de verbannenen bij den fotograaf hadden gebracht, bleven buiten zitten en aten het brood en de worst op, die we voor hen hadden meegebracht.

In Minussinsk bezocht ik Arkadit Tyrkow, een verbannen Perwomartowez, ¹⁶⁾ om hem de groeten over te brengen van zijn zuster, die een schoolvriendin van mij was. Ik bezocht ook F. J. Kohn, die in mijn oogen omgeven was met de luister van een oud onverzoenlijk revolutionair. Hij beviel mij buitengewoon. In de schemering kwamen we in het dorp Schuschenskoje aan, waar Wladimir Iljitsch woonde. Hij was juist op de jacht. We stegen uit en werden in de boerenwoning gebracht.

Bij de Siberische boer in het district Minussinsk is het heel zindelijk. Op de vloeren liggen bonte zelf geweven loopers, de wanden zijn netjes gekalkt en met Siberische dennen versierd. De kamer van Wladimir Iljitsch was wel niet groot, maar heel netjes. Men ruimde voor mijn moeder en mij het overige deel van het huis in. Alle huisbewoners en burens stroomden samen en er kwam geen einde aan het bekijken en uitvragen.

Eindelijk kwam Wladimir Iljitsch van de jacht terug. Hij verwonderde er zich over, dat er op zijn kamer licht brandde. De boer vertelde hem, dat Oskar Alexandrowitsch (een verbannen Petersburgsche arbeider) dronken in zijn kamer was gekomen en al zijn boeken door elkaar had gegooid. Iljitsch rende de trap op . . . en ik kwam naar buiten. We hadden elkaar dien nacht een massa te vertellen! Iljitsch was flink opgeknapt, hij straalde gewoonweg van gezondheid.

Onder de bannelingen in Schuschenskoje waren maar twee arbeiders: een sociaal-demokraat uit Lodz, de Poolsche hoedenmaker Prominski, met vrouw en zes kinderen en een arbeider van de Poetlow-fabriek, genaamd Engberg, van nationaliteit een Fin, beiden zeer goede kameraden.

Prominski was een rustig, gelijkmatig man met een vaste overtuiging. Hij had weinig gelezen en bezat niet veel kennis, maar wel een buitengewoon sterk ontwikkeld klasse-instinct. Zijn, toen nog geloovige vrouw behandelde hij met gelaten spot. Hij hield hartstochtelijk van jagen. Op feestdagen kleedde hij zich netjes aan en dan verscheen er op zijn gezicht een bijzonder stralende glimlach. Hij zong heel mooi de Poolsche revolutionaire liederen „Ludu roboczy, poznaj swoje sily”,¹⁷⁾ „Pierwszy maj”¹⁸⁾ en een heele reeks andere liederen. De kinderen zongen mee en ook Wladimir Iljitsch, die in Siberië graag en veel zong, mengde zich in dit koor. Prominski zong ook Russische revolutionaire liederen, die Wladimir Iljitsch hem geleerd had. Prominski wilde naar Polen terugkeeren om revolutionair werk te verrichten. Hij schoot een onmogelijk aantal hazen om voor de reis pelsjasjes voor zijn kinderen te maken. Maar het gelukte hem toch niet om in Polen te komen. Hij trok met zijn familie maar een eindje verder in de richting van Krasnojarsk en nam toen bij de spoorweg werk aan. De kinderen groeiden op. Hijzelf werd communist, vrouw Prominskaja werd communiste en ook de kinderen werden communisten. Een zoon is in de oorlog gevallen, een tweede kwam bijna om in de burgeroorlog en woont nu in Tschita. Pas in het jaar 1923 ging Prominski weer op reis naar Polen, maar stierf onderweg aan vlektyphus.

De andere arbeider was een heel ander type. Hij was nog jong en wegens stakingen en baldadig optreden tijdens de stakingen verbannen. Hij las veel en alles door elkaar, maar had van het socialisme een heel verwarde voorstelling.

Op een keer kwam hij uit het districtsgebouw en verraste ons met het volgende nieuwtje: „Er is een nieuwe schrijver gekomen en we zijn tot precies dezelfde overtuiging gekomen!” „En wat voor een dan?” vroeg ik. „Nu we zijn allebei tegen de revolutie!” Wladimir Iljitsch en ik zaten met open mond. De volgende dag begon ik met hem het Communistisch Manifest te lezen (ik moest het uit het Duitsch vertalen), en later begonnen wij aan „Het Kapitaal”. Toevallig kwam op een keer tijdens de les Prominski binnen, ging erbij zitten en begon zijn pijp te rooken. Ik stelde een vraag over het gelezene. Oskar wist er geen antwoord op, maar Prominski antwoordde rustig en glimlachend. Oskar kwam toen een week lang niet op de les. Maar overigens was hij een heel goede kerel.

Verder waren er in Schuschenskoje geen bannelingen meer. Wladimir Iljitsch had geprobeerd met de onderwijzer vriendschap aan te knopen, maar daar was niets van gekomen. De onderwijzer stond aan de zijde van de notabelen van de plaats, de pope en een paar winkeliers. Ze dronken en speelden kaart. De sociale kwesties interesseerden de onderwijzer niet. De oudste zoon van Prominski, Leopold, die toen al een jonge socialist was, lag met deze onderwijzer altijd overhoop.

Wladimir Iljitsch was ook bevriend met een boer, genaamd Shurawljew die hij zeer graag mocht. Shurawljew was dertig jaar en had tering. Vroeger was hij schrijver geweest. Wladimir Iljitsch beweerde, dat hij van natuur een echte revolutionair en opstandeling was. Shurawljew trad moedig tegen de rijken op en was onverzoenlijk, waar het een onrechtvaardigheid betrof. Hij was vaak op reis en stierf jong aan de tering.

Een andere kennis van Iljitsch was een arme dorpeling, genaamd Sossipatytsch, een heel bescheiden boertje. Wladimir Iljitsch ging dikwijls met hem jagen. Hij was erg op Wladimir Iljitsch gesteld en gaf hem allerlei cadeautjes, de eene keer een kraanvogel, een

ander maal cedernoten, e.d. Uit de verhalen van Sossipatytsch en Shurawljew leerde Wladimir Iljitsch het Siberische dorp kennen. Hij vertelde mij eens van een gesprek, dat hij gevoerd had met de welgestelde boer, bij wie hij woonde. Eens had een knecht hem leer ontstolen. Bij de beek kreeg de boer de man te pakken en doodde hem. Naar aanleiding hiervan sprak Iljitsch over de onmenselijke ruwheid van de kleine bezitters, over de onbarmhartige uitbuiting van de knechten. Inderdaad werkten de Siberische knechten als tuchthuisboeven en alleen op de feestdagen sliepen ze eens uit.

Iljitsch had nog een andere methode om het dorp te bestudeeren. Zondags gaf hij rechtskundige adviezen. Hij genoot als jurist een groote populariteit, nadat hij een uit de goudmijnen weggejaagd arbeider geholpen had zijn proces tegen de mijneigenaar te winnen. De mare van het gewonnen proces verspreidde zich snel onder de boeren. Boeren en boerinnen kwamen hem hun bezwaren voorleggen. Eens kwam een boer, uit een twintig werst verder gelegen plaats, om advies te vragen hoe hij zijn schoonzoon zou kunnen aanklagen voor het feit, dat deze hem niet uitgenoodigd had op een bruiloft, waar goed gefeest was. „Zou je schoonzoon je nu wel goed ontvangen, wanneer je hem bezoekt?” „Ja, nu wel.” Wladimir Iljitsch had er bijna een uur voor noodig de boer te bewegen zich met zijn schoonzoon te verzoenen. Dikwijls kon men uit de verhalen heelemaal niet opmaken, waar het eigenlijk om ging en daarom drong Wladimir Iljitsch er altijd op aan om hem een copie van de acte mee te brengen. Eens had de stier van een rijke boer de koe van een arme boerin op zijn horens genomen. De rechtbank had de bezitter van de stier tot betaling van tien roebel aan de boerin veroordeeld. De boerin was tegen het vonnis in beroep gegaan, en eischte een copie van de acte. „Je wou zeker wel een copie van de witte koe hebben?” hoonde de rechter. De woedende boerin kwam zich bij Wladimir Iljitsch beklagen. Dikwijls was het al voldoende, wanneer de beleedigde partij dreigde, dat zij zich bij Uljanow zou beklagen om de beleediger tot toegeven te dwingen.

Wladimir Iljitsch heeft het Siberische dorp grondig bestudeerd. Tot die tijd had hij alleen maar het Wolgadorp gekend.

Iljitsch vertelde eens: „Mijn moeder zou graag hebben gezien, dat ik mij op de landbouw toelegde. Ik begon er ook mee, maar begreep, dat het niet ging. De verhouding tot de boeren werd abnormaal.”

Eigenlijk mocht Wladimir Iljitsch zich als banneling niet met rechtskundige aangelegenheden bemoeien. Maar het was toen in het district Minussinsk een liberale tijd. Feitelijk bestond er heelemaal geen toezicht.

De burgemeester, een welgestelde boer, deed meer zijn best ons heel veel kalfsvleesch te verkoopen, dan dat hij ervoor zorgde, dat „zijn” bannelingen niet wegliepen.

Het was fabelachtig goedkoop in dit Schuschenskoje! B.v. kreeg Wladimir Iljitsch voor zijn „salaris”, een ondersteuning van acht roebel, een zindelijke kamer met bediening, bovendien werd zijn goed gewasschen en versted en dan beweerde men nog, dat hij te veel betaalde. Het middag- en avondeten was weliswaar erg eenvoudig. De eene week slachtte men voor Wladimir Iljitsch een schaap en zette hem dit iedere dag voor, totdat hij het heelemaal opgegeten had. Dan kocht men voor de andere week een stuk vleesch en de meid hakte daarvan in dezelfde trog, waarin het voer voor het vee werd klaargemaakt, karbonades voor Wladimir Iljitsch, weer voor een heele week. Maar melk en schanjegas¹⁹⁾ waren er genoeg voor Wladimir Iljitsch en ook voor zijn hond, een heel mooie Gordonsetter, Schenjka, die hij had leeren apporteeren en op zijn achterpooten staan en nog meer zulke hondenvaardigheden. Omdat de boeren bij de Syrjanows (de menschen, waar we in huis waren) zich dikwijls bedronken en ook een gezellig familieleven daar niet mogelijk was, verhuisden we weldra naar een andere woning en huurden daarom voor vier roebel een half huis met een moestuin en een erf. Hier voerden we een echte familie-huishouding. 's Zomers kon men niemand als hulp in de huishouding krijgen. Moeder en ik hadden eerst veel last met de Russische kachel. In het begin gebeurde het wel, dat ik met de pollepel de pan met soep en

HERINNERINGEN AAN LENIN

kluiven omwipte en alles over de kachelplaat gooide. Later wende ik er aan. In de moestuin teelden we allerlei groenten: komkommers, rapen, knollen, pompoenen; ik was erg trotsch op mijn moestuin. Van het erf maakten we een tuin, we haalden wilde wingerd uit het bosch en plantten die.

Op het oogenblik is in dit huis een cel van de Leninistisch-communistische Jeugdbond van de Sovjet-Unie ondergebracht naar ik uit Schuschenskoje hoorde. De tuin is verwilderd, de heining verweerd, en ook het huis zal wel gauw instorten.

In October kwam de dertienjarige Pascha als hulpje bij ons in dienst; het was een spichtig kind met hoekige vormen en al gauw had zij de leiding van de heele huishouding op zich genomen. Ik leerde haar lezen en schrijven en ze beschreef de muren met moeders wijsheden: „Gooi nooit de thee weg!” Ze hield een dagboek, waarin ze opschreef: „Oskar Alexandrowitsch en Prominski waren bij ons. Ze zongen het lied van de boomstronk en ik zong mee.”

Ook kinderen ontbraken niet. Op het erf woonde een Letlandsche volder, die zich hier als kolonist had gevestigd en die een vreeselijke dronkaard was. Hij had veertien kinderen gehad, waarvan er maar een in het leven was gebleven, Minjka.

Minjka was een jongetje van zes jaar met een doorschijnend bleek gezicht. Hij had heldere oogen en babbelde verbazend ernstig. Iedere dag kwam hij bij ons. We waren nog nauwelijks opgestaan, of de deur ging open en een klein ventje met een groote pet op, een warm jak van zijn moeder aan en een wollen doek om, kwam parmantig naar binnen en verklaarde vergenoegd: „Daar ben ik weer.” Hij wist al gauw, dat moeder veel van hem hield en dat Wladimir Iljitsch altijd een grapje voor hem had en zich met hem bemoeide. Dikwijls kwam ook Minjka's moeder binnengeloopen.

„Minitschka, heb je niet een roebel gezien?”

„Ik heb gezien, dat hij op de tafel slingerde en hem in het kastje gestopt.”

Toen we weggingen, werd Minjka ziek van heimwee. Hij leeft niet meer. Zijn vader meldde zich in 1920 nog eens met een

IN SIBERIË VAN 1898 TOT 1901

brief en verzocht hen achter de Jenissej een stuk grond aan te wijzen, „hij wilde zoo graag op zijn oude dag nog eens goed te eten hebben.”

Ons huishouden werd steeds grooter, we schaften ons ook nog een poesje aan.

's Morgens werkten Wladimir Iljitsch en ik aan de vertaling van het boek van Webb, dat Struve me gestuurd had. 's Middags schreven we samen ongeveer twee uur lang de „Ontwikkeling van het Kapitalisme in Rusland” in het net. En later hadden we nog allerlei andere dingen te doen. Potressow stuurde ons eens voor niet langer dan twee weken de brochure van Kautsky tegen Bernstein. We lieten al het andere liggen en vertaalden de brochure voor de vastgestelde datum, binnen twee weken.

Na het werk gingen we wandelen.

Wladimir Iljitsch was een hartstochtelijk jager, hij schafte zich een leeren broek aan en waadde door alle poelen.

En wat een wild was daar!

Toen ik in het voorjaar aankwam, verwonderde ik me telkens weer. Prominski kwam en vertelde met een stralend gezicht: „Ik heb eenden zien opvliegen”; Oskar kwam en sprak ook over de eenden; uren lang werd er over de eenden gepraat, maar in het volgende voorjaar kon ik zelf ook wel met belangstelling meepraten over de vraag, waar en wanneer er iemand een eend gezien had.

Na de lange wintervorst volgde in de lente een stormachtig ontwaken der natuur. Met onweerstaanbare kracht! — Zonsondergang.

Het heele veld — één reusachtige voorjaarsplas. Daarop zwemmen wilde zwanen.

Of: we staan aan de rand van het bosch, het beekje ruischt. De auerhaan laat zich hooren. Het is paringstijd.

Wladimir Iljitsch gaat het bosch in en vraagt mij Shenjka vast te houden. Ik houd haar tegen. Shenjka beeft van opwinding, Hoe voelt men zich dan heelemaal meegesleept door het bruischend ontwaken der natuur!

Wladimir Iljitsch was een hartstochtelijk jager, maar alleen wat te onrustig.

Eens gingen we in de herfst langs afgesloten boschwegen, en Wladimir Iljitsch zei: „Weet je, als er nu een haas over de weg loopt, schiet ik niet, ik heb geen riem meegenomen; het zou lastig zijn hem te moeten dragen”.

Een haas springt op, Wladimir Iljitsch . . . schiet.

Laat in de herfst, toen op de Jenissej al ijs dreef, gingen we op de eilanden op de hazenjacht. De hazen waren reeds in hun wintervacht. Ze konden dan niet meer van het eiland weg en liepen als schapen rond. Onze jagers schoten dan dikwijls een heele boot vol.

In Moskou ging Wladimir Iljitsch de laatste jaren ook dikwijls op jacht, maar zijn jachtvuur was al tamelijk gedoofd. Eens werd er een vossenjacht met vlaggetjes gehouden. De geheele opzet interesseerde Wladimir Iljitsch zeer. Slim bedacht, zei hij. De jagers richtten de zaak zoo in, dat de vos regelrecht op Wladimir Iljitsch toeliep, maar hij greep eerst naar zijn buks, toen de vos hem een minuut lang stil had staan aanstaren en daarna snel in het bosch was teruggelopen.

„Waarom heb je toch niet geschoten?”

„Weet je, hij was te mooi.”

Laat in den herfst, zoolang er nog geen sneeuw lag, de rivieren echter reeds dicht gevoren waren, liepen we heele einden langs de stroom. Men kon dan ieder steentje en ieder vischje onder het ijs als in een tooverrijk zien. En in de winter, als het kwik stijf in de thermometer vast zat, de stroomen tot op de bodem toevoren, en het water dan over het ijsdek wegvloeide en zich dadelijk weer met een ijskorst dekte, dan kon men wel twee werst ver over het bulgzame ijs loopen. Wladimir Iljitsch had in al die dingen een ontzaglijk plezier.

's Avonds las Wladimir Iljitsch gewoonlijk filosofische werken, zooals Hegel, Kant en de Fransche materialisten, of als hij erg moe was Puschkin, Lermontow en Nekrassow.²⁰⁾

Toen Wladimir Iljitsch voor het eerst in Petersburg opdook en ik hem nog maar van hooren zeggen kende, vertelde Stepan

Iwanowitsch Radtschenko, dat Wladimir Iljitsch alleen maar ernstige boeken las en dat hij van zijn levensdagen nog geen enkele roman gelezen had. Ik was er erg verbaasd over. Toen ik daarna Wladimir Iljitsch nader leerde kennen, kwamen we er nooit toe over dat onderwerp te spreken, en pas in Siberië bemerkte ik, dat dat allemaal verzinsels waren. Wladimir Iljitsch had Turgenjew en Leo Tolstoj²¹⁾ gelezen en „Wat doen” van Tschernyschewski, zelfs verscheidene malen; hij kende de klassieken heel goed en schatte ze zeer hoog. Toen later de Bolschewiki de macht hadden gekregen, stelde hij de staatsuitgeverij tot taak de klassieken in een goedkope uitgave opnieuw uit te geven. Wladimir Iljitsch had in zijn photoalbum behalve de portretten van zijn familie en oudere kameraden, die in het tuchthuis hadden gezeten, photo's van Zola, Herzen²²⁾ en eenige van Tschernyschewski. (Van Tschernyschewski hield Wladimir Iljitsch zeer veel. Op een van de photographiën staat in het handschrift van Wladimir geschreven: geboren toen en toen en gestorven 1889).

Twee maal in de week kregen we post.

We voerden een uitgebreide correspondentie. We kregen dan brieven en boeken uit Rusland. Anna Iljinitchna, Lenins zuster, schreef uitvoerig over allerlei voorvallen. Ook met Petersburg stonden we in verbinding. Nina Alexandrowna Struve schreef over haar zontje: „Hij kan zijn hoofdje al oplichten, we dragen hem iedere dag naar de portretten van Darwin en Marx, en zeggen tegen hem: „Groet grootvadertje Darwin, groet Marx”, dan groet hij ze zoo grappig. (Zooals bekend is, is Struve na de revolutie van 1905 een vijand van de arbeidersbeweging geworden en religieus). Er kwamen ook brieven van verder weg wonende bannelingen: van Martow uit Turuchansk, van Potressow uit Orlow in het gouvernement Wjatka.

De meeste brieven kwamen echter van de kameraden uit de nabij gelegen dorpen. Uit Minussinsk, vijftig werst van Schuschenskoje gelegen, schreven ons Krshishanowski en Starkow. In Jermakowskoje, dertig werst ver, woonden Lepeschinski, Wanjew, Silwin en Panin, een vriend van Oskar. Zeventig werst

van ons verwijderd, in Tesj, woonden Lengnik, Schapowal, Baramsin en in een suikerfabriek Kurnatowski. De berichten uit Rusland, onze toekomstplannen, nieuwe boeken en nieuwe stroomingen, filosofische vraagstukken gaven ons stof voor gedachtenwisselingen.

Men stelde elkander ook schaakproblemen. Wladimir Iljitsch speelde per brief schaak, vooral met Lepeschinski. Dikwijls nam hij het schaakbord, stelde de figuren op en verdiepte zich in de mogelijkheden. Een tijd lang hield hij er zich zoo intensief mee bezig, dat hij verscheiden keeren plotseling uit den slaap schrikte. „Als hij zijn paard daar zet, dan ga ik met mijn kasteel hierheen!”

Wladimir, zoowel als Alexander Iljitsch, hielden van hun jeugd af hartstochtelijk van schaakspelen. En ook hun vader speelde dan mee. „In het begin zette vader ons mat — vertelde Wladimir Iljitsch — tot wij beiden ergens een handleiding voor het schaakspel vandaan haalden. En nu begonnen wij vader te verslaan. We woonden toentertijd boven, en eens verraste ik vader, toen hij met een licht in zijn hand uit onze kamer kwam en ons schaakboek wegnam. Hij bestudeerde het verder ijverig.”

Na zijn terugkeer in Rusland gaf Wladimir Iljitsch het schaakspel weer op. „Het schaakspel neemt veel te veel tijd in beslag en benadeelt mijn werk,” zei hij. Wladimir Iljitsch kon geen half werk doen en omdat hij zich altijd met hart en ziel aan de dingen gaf, zette hij zich ook tijdens zijn vacantie en ook in de emigratie zeer ongaarne tot schaakspelen.

Al heel jong heeft Wladimir Iljitsch geleerd afstand te doen van alles, wat hem van zijn werk hield. „Toen ik nog op het gymnasium was hield ik veel van schaatsenrijden, maar werd er erg moe van. Na het rijden was ik slaperig en kon ik slecht leeren. Daarom liet ik het!”

Op een andere keer vertelde Wladimir Iljitsch: „Een heele tijd was ik enthousiast voor Latijn.” „Voor Latijn?” vroeg ik verwonderd! „Ja zeker, alleen nam het te veel tijd af van de andere vakken en daarom gaf ik het er aan.” Kort geleden las ik een opstel over de stijl en de bouw van de redevoeringen

van Wladimir Iljitsch. De schrijver toonde daarin aan, hoeveel overeenkomst er was tusschen zinsbouw en schrijfwijze van Wladimir Iljitsch en de Romeinsche redenaars. Het werd mij toen duidelijk, waarom Wladimir Iljitsch zoo veel voor de Latijnsche schrijvers gevoeld had.

Onze omgang met de verbannen partijgenooten beperkte zich niet tot briefwisseling; soms ontmoetten we elkaar ook, hoewel niet vaak. Eens bezochten we Kurnatowski. Hij was een zeer goed kameraad en een zeer ontwikkeld Marxist. Hij had een moeilijk leven achter zich: een harde jeugd bij een onmenselijke vader, later de eene verbanning na de andere, de eene gevangenschap na de andere. Als hij vrij was had hij bijna niet kunnen werken; na een of twee maanden werd hij steeds weer van zijn vrijheid beroofd en hij had het leven niet leeren kennen.

Hiervan een klein voorbeeld: wij kwamen samen langs de suikerfabriek, waar hij werkte. Er kwamen twee meisjes voorbij, een groot en een klein. De grootste had een leege emmer aan de arm, de kleinste sleepte een emmer vol bieten. „Wat een schandaal, de grootste laat de kleinste sjouwen,” — zei Kurnatowski tegen het oudste meisje. Verbaasd keek zij hem aan. We gingen ook eens naar Tesj.

Krshishanowski had geschreven: „De chef van de politie is woest op de in Tesj wonende bannelingen wegens het een of andere protest en laat ze niet meer buiten het dorp. Nu is er in Tesj een in geologisch opzicht belangrijke berg. Schrijf, dat U die wilt onderzoeken.” Wladimir Iljitsch ging op de grap in en schreef de chef van politie een brief met het verzoek niet alleen aan hem, maar ook aan zijn vrouw een reis naar Tesj toe te staan; hij wou haar als zijn hulp meenemen. De chef van de politie stuurde toen de vergunning per koerier.

We huurden voor drie roebel van een boerin een paard en wagen. Ze verzekerde ons, dat het paard sterk was en niet veel at, het had nauwelijks haver noodig. We gingen op weg naar Tesj. Halverwege bleef het paard staan en was niet meer van zijn plaats te krijgen. Maar ten slotte kwamen we toch nog in Tesj aan.

Wladimir Iljitsch sprak met Lengnik over Kant en met Baramsin over de clubs in Kazan. Lengnik had een heel mooie stem en zong voor ons. We hadden aan deze tocht altijd een bijzonder aangename herinnering.

We gingen ook een paar maal naar Jermakowskoje.

De eerste keer om een resolutie samen te stellen over het credo.²³⁾ Kameraad Wanjew verkeerde toen in het laatste stadium van tuberculose en was stervende. Men bracht zijn bed in de groote kamer waar alle makkers verzameld waren. De resolutie werd met algemeene stemmen aangenomen.

De tweede keer gingen wij er heen om Wanjew te begraven. We verloren twee van de „dekabristen”. (Zoo noemde men schertsend de kameraden, die in December 1895 werden gevangen genomen), n.l.: Saporothet, die in de gevangenis krankzinnig werd en de zwaar zieke Wanjew; beiden gingen te gronde, toen het vuur van de arbeidersbeweging begon op te laaien. Met Nieuwjaar gingen we naar Minussa, waar alle verbannen sociaal-democraten samen gekomen waren.

In Minussa waren ook verbannen Narodowolzy: Kohn, Tyrkow en anderen. Ze hielden zich echt op een afstand. De ouderen wantrouwdten de sociaal-democratische jeugd; dat waren in hun oogen geen echte revolutionairen. Op grond hiervan was er in het gouvernement Minussinsk kort voor mijn aankomst in Schuschenskoje een geschil onder de bannelingen ontstaan. In Minussa leefde een verbannen sociaal-democraat, genaamd Raitschin, die met de buitenlandsche groep „Bevrijding van de Arbeid” in verbinding stond. Hij besloot te vluchten. Er was voor het noodige geld gezorgd; alleen was de dag van de vlucht nog niet vastgesteld. Toen Raitschin het geld gekregen had, was echter zijn geduld ten einde en hij was er van door gegaan, zonder dat iemand ervan wist. De oude Narodowolzy beschuldigden toen de sociaal-democraten hen met opzet niet ingelicht te hebben, hoewel ze van Raitschins vlucht afwisten; men had wel huiszoekingen kunnen houden, waarop ze niet waren voorbereid geweest. Het geschil werd van uur tot uur grooter. Wladimir Iljitsch vertelde er bij mijn aankomst

van: „Dergelijke bannelingen-twisten zijn het ergste, wat er is, zei hij, ze pakken je vreeselijk aan. De ouden hebben ook zulke zwakke zenuwen. Dat is ook wel te begrijpen na de tuchthuisjaren en alles, wat ze hebben meegemaakt. Maar wij mogen ons door zulke geschiedenissen niet in beslag laten nemen. Al het werk ligt immers nog voor ons. Wij mogen nu eenmaal onze krachten niet op die manier verspillen.” Wladimir Iljitsch stond er daarom op met de ouden te breken. Ik herinner me de vergadering, waarop het tot een breuk kwam. Het besluit ertoe was reeds eerder gevallen, men moest het alleen nog zoo pijnloos mogelijk doorvoeren. Men brak met elkaar, omdat het noodzakelijk was, maar men deed het zonder vijandigheid, en met tegenzin. Daarna leefde men naast elkaar voort.

In het algemeen verliep de tijd van verbanning niet slecht. Het waren jaren van ernstig werken. Hoe meer het einde naderde, des te meer dacht Wladimir Iljitsch aan de komende arbeid.

Uit Rusland kwamen maar weinig berichten: daar groeide het economisme en kreeg een steeds sterker positie. Practisch gesproken bestond de partij eigenlijk niet eens. In Rusland hadden wij ook niet eens een drukkerij. Een poging om litteratuur door middel van de „Bond”²⁴⁾ uit te geven mislukte. Bovendien was het ons absoluut onmogelijk geworden ons te beperken tot het uitgeven van populaire brochures en af te zien van een bespreking van de belangrijkste tactische kwesties. Ons werk was volkomen gedesorganiseerd. Regelmatig werk werd door de voortdurende gevangenneming van medewerkers onmogelijk gemaakt. Men zakte af tot het „Credo”, tot de ideeën van de „Rabotschaja Mysl”,²⁵⁾ die de berichten van een tot het economisme vervallen arbeider opnam, die schreef:

„Wij arbeiders hebben geen Marx en Engels nodig” Leo Tolstoi schrijft ergens dat men op de eerste helft van een weg gewoonlijk denkt aan wat men verliet en op de tweede helft aan wat men te verwachten heeft. Als ballingen onderonden wij hetzelfde. In de eerste tijd vormden wij een beeld van het verleden. In de latere tijd dachten we meer aan de toekomst.

Wladimir Iljitsch dacht er steeds hardnekkiger over na, hoe men de partij zou kunnen helpen uit de toestand, waarin ze gekomen was, hoe het werk op het goede spoor gebracht zou moeten worden en hoe aan de partij de juiste sociaal-democratische leiding zou moeten worden verzekerd. Waarmee moest men beginnen? In het laatste jaar van zijn verbanning ontwikkelde Wladimir Iljitsch het organisatieplan, dat hij later in de „Iskra“, in de brochures „Wat doen“ en „Brief aan een partijgenoot“ uiteenzette. Men moest de organisatie van een alrussische courant beginnen, die in het buitenland uitgegeven moest worden en zoo nauw mogelijk verbonden moest zijn met de revolutionaire arbeid in Rusland, met de Russische organisatie. Ook moest de verzending zoo goed mogelijk worden georganiseerd. Wladimir Iljitsch begon last te krijgen van slapeloosheid en werd zienderoogen magerder. In zijn slapeloze nachten dacht hij zijn plan tot in de kleinste onderdeelen uit, sprak er over met Krshishanowski, met mij, schreef er over aan Martow en Potressow en kwam met hen tot overeenstemming over het vertrek naar het buitenland. Iljitsch werd steeds ongeduldiger en steeds sterker werd zijn verlangen om aan het werk te kunnen gaan.

In die tijd werden wij met een huiszoeking verrast.

Men had bij de een of ander het bewijs van een brief aan Wladimir Iljitsch gevonden. In die brief was sprake van een gedenkteeken voor Fedossejew. De politie maakte van de gelegenheid gebruik om bij ons een huiszoeking te houden. De beambten vonden de brief, die volkomen onschuldig was; ze zagen de correspondentie in, maar vonden niets belangrijks. Volgens de oude Petersburgsche gewoonte hielden wij het illegale materiaal en de illegale correspondentie apart. We hadden die opgeborgen in de onderste la van onze kast. Wladimir Iljitsch gaf de beambten een stoel, opdat zij hun onderzoek zouden beginnen bij de bovenste vakken, waar allerlei statistische boeken stonden en de beambten werden daar zoo moe van, dat ze van de onderste vakken heelemaal geen notitie meer namen en zich tevreden stelden met zijn mededeeling, dat daar alleen mijn opvoedkundige bibliotheek stond.

De huiszoeking liep goed af, maar we waren nogal bang, dat men deze gelegenheid zou gebruiken om er ons nog een paar jaar verbanning bij te geven. Toentertijd was het nog geen gewoonte geworden te vluchten, zooals enkele jaren later en bovendien zou een vlucht onze plannen geheel in de war hebben gestuurd. Want voor ons vertrek naar het buitenland moest nog een massa organisatorisch werk in Rusland gedaan worden. Alles liep echter goed af en de verbanning werd niet verlengd. In Maart 1900, toen Iljitsch' verbanning ten einde was, gingen we op weg naar Rusland. Pascha, die in de twee jaar een opvallend mooie vrouw was geworden, huilde geweldig. Minjka liep druk heen en weer en sleepte alle overgebleven papieren, potlooden, prentjes, mee naar huis. Oskar Alexandrowitsch kwam, ging hevig opgewonden op de leuning van een stoel zitten en gaf mij een zelfgemaakte broche cadeau in de vorm van een boek met het opschrift „Karl Marx“ als herinnering aan het feit, dat ik met hem „Het Kapitaal“ had doorgelezen. Telkens gluurde de hospita of een buurvrouw onze kamer binnen. Onze hond keek met verwondering al dat gedoe aan en duwde telkens met zijn neus de deur open om zich te overtuigen, dat alles nog op zijn plaats stond. Mama kuchte bij het pakken. Wladimir Iljitsch pakte ijverig zijn boeken bij elkaar. We kwamen in Minussa aan, waar Starkow en Olga Alexandrowna Silwina zich bij ons zouden aansluiten. Daar was reeds onze heele ballinggemeente bijeen. Zooals altijd bij het afscheidnemen van een balling, die naar Rusland terugkeert, heerschte er ook nu weer een eigenaardige stemming: iedereen dacht erover, wanneer en waarheen hij zelf later zou reizen en hoe hij voor de partij zou werken. Wladimir Iljitsch was reeds met allen, die binnenkort naar Rusland zouden terugkeeren over de gemeenschappelijke arbeid en met allen, die achterbleven, over de briefwisseling tot overeenstemming gekomen. Allen dachten aan Rusland, maar er werd slechts over onbelangrijke dingen gesproken.

Wij gaven Shenjka aan Baramsin. Hij voerde haar met boterhammen, maar zij reageerde daar heelemaal niet op. Zij lag aan

moeders voeten, keek haar aldoor aan en volgde al haar bewegingen. Eindelijk gingen wij, gekleed in vilten schoenen, pelzen, enz. op weg. Omdat het volle maan was, reden wij met de slee dag en nacht door, 300 Werst de Jenissej langs. Wladimir pakte moeder en mij bij iedere halte zorgvuldig in, keek na of er niets vergeten was en maakte grappen met Olga Alexandrowna, die het aldoor vreeselijk koud had. De paarden vlogen over de wegen. Wladimir Iljitsch zat met de handen in moeders mof — hij had geen Doscha ²⁶⁾ aan — want hij beweerde, dat die hem te warm was — aan Rusland te denken, waar hij weer naar hartelust zou kunnen werken.

Bij onze aankomst in Ufa kregen wij dadelijk bezoek van de kameraden A. D. Zjupura, Swiderski en Krochmal. Wij zijn al in zes herbergen geweest — zei Krochmal stotterend — tot wij jullie eindelijk vonden.”

Wladimir Iljitsch bleef nog een paar dagen in Ufa. Nadat hij met de daar wonende kameraden had gesproken en mij en moeder aan hun zorgen had toevertrouwd, reisde hij in de richting van Petersburg verder.

Het eenige, wat ik mij van die paar dagen herinner, is het bezoek bij de oude Narodowolka Tschetwergona, die Wladimir Iljitsch nog uit Kasan kende. Zij had een boekwinkel in Ufa. Wladimir Iljitsch ging de eerste dag al dadelijk naar haar toe en terwijl hij met haar sprak, lag er in zijn stem en op zijn gezicht een heel eigenaardige teerheid. Toen ik later het slot van de brochure „Wat doen” las, kwam mij dit bezoek weer in de gedachte.

„Velen van hen — schrijft hij daar over de jonge sociaal-democratische leiders der arbeidersbeweging — zijn, als Narodowolzy, begonnen revolutionair te denken. Bijna allen hebben zij in hun jonge jaren de helden der terreur geestdriftig vereerd. Het heeft innerlijke strijd gekost zich los te maken van de betooverende invloed van deze heldentraditie en het veroorzaakte de breuk met hen, die de Norodnaja Wolja onder alle omstandigheden trouw wilden blijven, ondanks de groote vereering, die de jonge sociaal-democraten voor hen hadden.”

Deze alinea bevat een stuk levensgeschiedenis van Wladimir Iljitsch.

Het was zeer hard, juist op dit oogenblik van elkaar te moeten gaan, waarop de „werkelijke” arbeid pas zou beginnen.

Maar het kwam ons heelemaal niet in de zin, dat Wladimir Iljitsch wel in Ufa zou kunnen blijven, waar nu voor hem de mogelijkheid bestond dichter bij Petersburg te leven.

Wladimir Iljitsch ging in Pleskau wonen, waar later ook Potressow en L. N. Radtschenko met hun kinderen kwamen. Op een keer vertelde Wladimir Iljitsch lachend, hoe de kleine meisjes van Radtschenko, Shenjurka en Luda, hem en Potressow nadeden. Ze gingen naast elkaar in de kamer op en neer met de armen op de rug gekruist, waarbij de eene aldoor Bernstein zei en de ander aldoor Kautsky antwoordde.

Gedurende zijn oponthoud in Pleskau bereidde Wladimir Iljitsch zorgvuldig de organisatie voor, die de toekomstige, in het buitenland verschijnende, algemeene Russische courant met Rusland, met het werk in Rusland, zou verbinden. Hij stelde zich met Babuschkin en een heele massa andere personen in verbinding. Ik installeerde me langzamerhand in Ufa, kreeg weer vertalingen en leerlingen.

Kort voor mijn aankomst in Ufa was er een twist onder de bannelingen ontstaan, die de sociaal-democraten daar in twee partijen verdeelde. Tot de eene partij behoorden Krochmal, Zjbrupa, Swiderski, tot de andere de gebroeders Plaksin, Saltykow, Kwjatkodski. Tschatschina en Aptekmann hielden zich afzijdig en onderhielden betrekkingen met de beide groepen. Ik voelde me verwant met de eerste groep en begon weldra met hem samen te werken. Ze verrichte tenminste eenige arbeid en omvatte het actiefste deel van de kameraden. Ze stond in verbinding met de spoorwegwerkplaatsen. Daar bestond een cel van twaalf sociaaldemocratische arbeiders. De actiefste van hen was de arbeider Jakutow. Hij kwam dikwijls bij mij om boeken te leenen en zich eens uit te spreken. Hij zocht lange tijd naar een populair werk over Marx, maar toen hij dat gekregen had, kwam hij er niet toe het door te lezen. „Ik heb nooit eens

tijd — klaagde hij — altijd komen de boeren met hun kwesties bij mij. Met elk van hen moet men een langdurig gesprek voeren, opdat zij zich niet langer als minderwaardigen beschouwen en zoo hou je geen tijd voor je zelf over." Hij vertelde, dat ook zijn vrouw Natascha voor onze zaak voelde; ze waren geen van beiden bang voor verbanning, ze zouden er wel niet door omkomen en zouden wel overal van het werk van hun handen kunnen leven. Hij was een meester in revolutionaire arbeid. Niets stond hem zoo tegen als geklets, opschepperij en groote woorden. Zijn principe was alles grondig te doen, zonder opzien te baren, maar onverwoestbaar.

In 1905 was Jakutow voorzitter van de republiek, die in Ufa gevormd werd en hij eindigde later in de jaren van de reactie in de gevangenis van Ufa aan de galg. Terwijl hij op de binnenplaats het leven liet zong de heele gevangenis. In alle cellen werd gezongen en gezworen, dat men zijn dood nooit zou vergeven.

Ik onderwees ook nog een jong metaalarbeider uit een klein bedrijf; hij vertelde mij van het leven van zijn mede-arbeiders. Hij was een zeer impulsief en zenuwachtig mensch. Later hoorde ik, dat hij naar de sociaal-revolutionairen was overgelopen en in de gevangenis waanzinnig was geworden.

Ook kwam er dikwijls een tuberculeuze boekbinder, Krylow genaamd bij mij. Hij vervaardigde met de grootste zorgvuldigheid dubbele boekbanden, waarin men illegale litteratuur kon verstoppen en lijmdde manuscripten tot boekbanden samen. Hij vertelde veel over het werk van de plaatselijke boekdrukkers. Op grond van deze berichten werden later correspondenties voor de „Iskra" samengesteld.

Behalve in Ufa zelf werkten wij ook in de bedrijven in de omgeving. In het bedrijf Ustj-Katawsk was een sociaal-democratische doktersassistente, die daar onder de arbeiders werkte en populaire illegale litteratuur verspreidde.

We hadden groot gebrek aan brochures.

In de bedrijven waren ook enkele studenten, die daar voor hun studie practisch werkten.

De organisatie in Ufa onderhield in Jekaterinenburg een kameraad, de arbeider Massanow, die uit Turuchanski was teruggekeerd, waarheen hij tegelijk met Martow verbannen was. Maar het werk wou bij hem niet erg vlotten.

Ufa was het centrum van het gouvernement. De bannelingen uit Sterlitamak, Birsik en andere omliggende steden deden aldoor moeite om verlof te krijgen naar Ufa te mogen reizen.

Bovendien lag Ufa aan de weg van Siberië naar Rusland. De kameraden, die uit de verbanning terugkeerden, kwamen naar Ufa om te spreken over het werk, dat nog gedaan moest worden. O.a. kwamen er Martow, wien het niet dadelijk gelukt was uit Turuchansk weg te komen, G. I. Okulowa en Panin. Uit Astrakan kwam in het geheim „oompje" (L. M. Knipowitsch) bij ons, en uit Samara kwamen Rumjanzew en Portugalow.

Martow vestigde zich in Poltawa. We stonden met hem in verbinding en hoopten door zijn bemiddeling litteratuur te krijgen. De boeken kwamen, voor zoo ver ik mij herinner, een week na mijn vertrek uit Ufa aan en Kwjatkowski, die ze afhaalde, betaalde deze onderweg beschadigde kisten met vijf jaar Siberië. Eigenlijk had hij heelemaal niet aan de arbeid deel genomen en zich met het afhalen van de kisten alleen daarom belast, omdat ze aan een bierbrouwerij geadresseerd waren en hij aan de dochter van de eigenaar daarvan les gaf. Ook Narodowolzy waren in Ufa: Leonowitsch en later Borosditsch. Voor dat hij naar het buitenland afreisde, is Wlaimir Iljitsch nog bijna gevangen genomen. Hij kwam met Martow uit Pleskau in Petersburg aan. De politie kwam hen op het spoor en nam hen gevangen. Wladimir Iljitsch had 2.000 roebel in zijn vest, die hij van „tante" had gekregen en aanteekeningen over de relaties in het buitenland. De aanteekeningen waren met onzichtbare inkt op een vel briefpapier geschreven, waarop met gewone inkt voor de schijn nog iets onbelangrijks, een rekening of zoo, geschreven was. Wanneer de politie het in haar hoofd gekregen had het stuk papier te verwarmen, dan zou het Wladimir Iljitsch niet gelukt zijn in het buitenland een algemeene

Russische courant te stichten. Maar het geluk diende hem en hij werd na tien dagen weer vrijgelaten.

Hij kwam nog eens naar Ufa om van mij afscheid te nemen. Bij die gelegenheid vertelde hij, wat er intusschen gebeurd was en wie hij ontmoet had. Natuurlijk werden naar aanleiding van de komst van Wladimir Iljitsch een heele reeks van vergaderingen gehouden. Ik herinner mij dat Wladimir Iljitsch buiten zich zelf raakte, toen het bleek, dat Leonowitsch, die zich zelf voor een Narodowolez hield, de groep „Bevrijding van de Arbeid” niet eens bij name kende. „Hoe kan een revolutionair zoo iets nu niet weten! Hoe kan hij bewust de partij, waarin hij wil werken, kiezen, als hij niet eens de geschriften van de groep „Bevrijding van de Arbeid” kent en bestudeerd heeft.”

Wladimir Iljitsch bleef ongeveer een week in Ufa.

Hij schreef mij uit het buitenland meestal in boeken, die aan de adressen van verschillende personen gezonden werden. Het uitgeven van de krant vorderde over het algemeen niet zoo goed, als Wladimir Iljitsch het wel wenschte. Het bleek zeer moeilijk te zijn om met Plechanow tot overeenstemming te komen en Wladimir Iljitsch's brieven waren kort en verdrietig; dikwijls schreef hij aan het slot: „Ik vertel het je wel, als je komt, over het conflict met Plechanow heb ik uitvoerige aantekeningen voor je gemaakt, enz.

Ik kon het einde van de verbanning haast niet afwachten. En daarbij kwam, dat ik een tijd lang bijna geen brieven van Wladimir Iljitsch kreeg.

Ik was nog van plan naar Astrachan, naar „oompje” te gaan, maar liet dat plan in de haast weer varen.

Met mama bezocht ik de moeder van Wladimir Iljitsch, Maria Alexandrowna. Ze woonde toen alleen in Moskou. Maria Iljitschna zat in de gevangenis. Anna Iljitschna vertoefde in het buitenland.

Ik hield veel van Maria Alexandrowna, ze was altijd zoo fijngevoelig en zorgzaam. Later, toen we in het buitenland leefden en zij ons brieven schreef, schreef ze altijd aan ons samen en

nooit aan Wladimir Iljitsch alleen. Dat is maar een kleinigheid, maar er lag zoo veel fijngevoeligheid in.

Wladimir Iljitsch hield ook veel van zijn moeder. „Ze heeft een enorme wilskracht”, zei hij eens tegen mij, „als die geschiedenis met mijn broer had plaats gehad toen mijn vader nog leefde, dan weet ik niet, wat er wel gebeurd zou zijn.”

Zijn wilskracht heeft Wladimir Iljitsch van zijn moeder geërfd, ook zijn fijngevoeligheid en zijn menschenkennis had hij van haar. Toen wij in het buitenland leefden, probeerde ik haar ons leven zoo duidelijk mogelijk te schilderen, opdat zij tenminste eenigszins het gevoel zou hebben, dat haar zoon haar nabij was. Toen Wladimir Iljitsch in 1897 in de verbanning leefde, stond eens in de kranten het doodsbericht van een in Moskou gestorven Maria Alexandrowna Uljanowa. Oskar vertelde daarvan: „Eens kom ik bij Wladimir Iljitsch. Hij is doodsbleek en zegt: „Mijn moeder is gestorven.”” Het bleek echter, dat het doodsbericht van een andere M. A. Uljanowa was.

Maria Alexandrowna heeft veel verdriet gehad: De gerechtsstelling van haar oudsten zoon, de dood van haar dochter Olga en de onophoudelijke gevangenschappen van haar andere kinderen. Toen Wladimir Iljitsch in het jaar 1895 ziek werd, kwam ze dadelijk naar hem toe, maakte zelf het eten voor hem klaar en verpleegde hem tot hij weer gezond was. Werd hij gevangen genomen, dan was zij weer op haar post, zat uren lang in de half donkere wachtkamer van het huis van bewaring, kwam in de bezoeken bij hem en voerde zijn opdrachten uit. En alleen haar hoofd beefde nauwelijks merkbaar.

Ik beloofde haar Wladimir Iljitsch te beschermen en ik heb het toch niet gekund . . .

Ik bracht mijn moeder van Moskou naar Petersburg, installeerde haar daar en reisde zelf naar het buitenland. Ik ging naar Praag in de veronderstelling, dat Wladimir Iljitsch zich daar onder de naam Modratschek ophield.

Ik had getelegrafeerd.

Toen ik in Praag aankwam was er niemand aan het station. Ik wachtte nog een tijdje, huurde toen ten einde raad van een

koetsier met een kachelpijp een rijtuig, liet mijn manden opladen en reed op goed geluk weg. We kwamen in een arbeidersbuurt, in een smalle steeg voor een reusachtige huurkazerne, waar uit de vensters een heele massa beddegoed hing te luchten. Ik klom naar de vierde verdieping. Een blonde Tschechische deed me open. „Modratschek, mijnheer Modratschek,” riep ik uit. Een arbeider kwam naar buiten en zei: „Ik ben Modratschek.” „Nee — mompel ik verward — dat is mijn man.” „Och. U bent waarschijnlijk de vrouw van den heer Rittmeijer — begreep Modratschek eindelijk — hij woont in München, maar heeft U door mijn bemiddeling brieven en boeken naar Ufa gezonden.”

Modratschek bemoeide zich een heelen dag met mij. Ik vertelde hem van de Russische beweging en hij mij van de Oostenrijksche. Zijn vrouw liet mij haar gehaakte kantwerk zien en stopte mij vol met Tschechische Knödeln (meelspijs).

Toen ik in München kwam, droeg ik mijn warme pels nog, terwijl iedereen al zonder mantel liep.

Wijs geworden door de ervaring, gaf ik mijn mantel aan het station in bewaring en reed met de tram naar Rittmeyer. Ik vond het huis. De woning bleek een bierhuis te zijn. Ik ging naar het buffet, waarachter een dikke Beier stond, en vroeg verlegen naar mijnheer Rittmeyer met het voorgevoel, dat er weer iets niet in orde was. „Dat ben ik,” zei de waard. „Nee — stamel ik heelemaal terneergeslagen — Dat is mijn man.” En we stonden een oogenblik lang elkaar verlegen aan te staren. Eindelijk kwam de vrouw van Rittmeyer en begreep: „Ach, dat is natuurlijk de vrouw van mijnheer Meijer, hij verwacht zijn vrouw uit Siberië. Nou, ga maar mee.”

Ik volgde vrouw Rittmeyer naar de binnenplaats van het groote huis, in een of andere onbewoonde woning. De deur ging open. Aan de tafel zaten: Wladimir Iljitsch, Martow en Anna Iljinitschna. Ik vergat de waardin te bedanken en begon dadelijk uit te pakken: „Waarom ter wereld heb je niet geschreven, waar je uithing?”

„Wat niet geschreven? Ik ging wel drie keer per dag naar het

station om je af te halen. Waar kom je dan eigenlijk vandaan?” Later bleek, dat de man, aan wien het boek met het adres gezonden was, het boek gehouden had om het te lezen.

De Russen waren toen aan die manier van reizen wel gewoon: Schljapnikow reisde de eerste keer naar Genua in plaats van naar Genève en het scheelde geen haar, of Babuschkin was in Amerika terecht gekomen in plaats van in Londen.

IV

NAAR HET BUITENLAND

was Wladimir Iljitsch, evenals Martow en Potressow, met een wettige pas gegaan. Ze besloten echter toch in München met valsche papieren en buiten de Russische kolonie te leven, om de uit Rusland komende kameraden niet in gevaar te brengen en revolutionaire litteratuur in koffers en brieven gemakkelijker naar Rusland te kunnen zenden.

Toen ik in München kwam, leefde Wladimir Iljitsch bij de reeds genoemde Rittmeyer, zonder dat hij zich bij de politie had gemeld en noemde zich Meijer. Hoewel Rittmeyer eigenaar was van een logement, was hij sociaal-democraat en verschaftte Wladimir Iljitsch onderdak in zijn woning. Wladimir Iljitsch had een armzalig kamertje. Hij leefde als een vrijgezel. Het middagmaal gebruikte hij bij een vrouw, die hem niets anders dan meelsoep voorzette. 's Morgens en 's avonds dronk hij thee uit een blikken kroes, die hij zelf netjes wuschte en aan een spijker boven de gootsteen hing.

Hij zag er zorgelijk uit. Alles ging niet zoo snel als hij dat wel wenschte.

Behalve Wladimir Iljitsch leefden toen in Münschen nog Martow, Potressow en Vera Sassulitsch. Plechanow en Axelrod wilden de krant onder hun eigen leiding in Zwitserland laten verschijnen. Zij en in het begin ook Vera Sassulitsch hechtten aan de „Iskra”²⁷⁾ geen bijzondere beteekenis en onderschatten de organisatorische rol, die de krant zou kunnen spelen en ook werkelijk gespeeld heeft. Zij stelden veel meer belang in de „Sarja.”²⁸⁾

„Jullie domme Iskra”, zei Vera Iwanowna in het begin schertsend. Dat zei ze wel voor de grap, maar er lag toch een on-

derschatting van de geheele onderneming in. Wladimir Iljitsch vond het noodzakelijk, dat de „Iskra” van het emigranten-centrum gescheiden en geheim bleef, wat voor de betrekking met Rusland, voor de correspondentie en voor het reizen van buitengewoon groote beteekenis was. De ouderen waren geneigd daarin een zekeren onwil te zien om de krant in Zwitserland uit te geven. Zij zagen daarin de onwil zich aan hun leiding te onderwerpen, de wensch om een eigen richting door te zetten en hadden daarom niet zoo'n bijzondere haast om mee te helpen. Wladimir Iljitsch merkte dat allemaal en hij werd er ongeduldig van. Hij was bijzonder gesteld op de groep „Bevrijding van de Arbeid.” Niet alleen hield hij veel van Plechanow, ook over Axelrod en Sassulitsch sprak hij met geestdrift. „Je zult Vera Iwanowna eens zien — zei Wladimir Iljitsch op de avond van mijn aankomst in München tegen mij — dat is een vrouw zoo zuiver als kristal.” Ja, dat was ze inderdaad. Vera Iwanowna was de eenige van de groep „Bevrijding van de Arbeid”, die zich voor de „Iskra” interesseerde. Ze woonde met ons in München en in Londen, deelde met de redactie van de „Iskra” vreugde en leed en de berichten uit Rusland vulden haar leven geheel.

„De „Iskra” doet het,” plaagde Vera Iwanowna, naarmate de „Iskra” aan invloed en omvang toenam.

Ze klaagde dikwijls over de lange, koude jaren van de emigratie. Een emigratie zooals de groep „Bevrijding van de Arbeid” ze heeft doorgemaakt, hebben wij niet gekend. Wij stonden met Rusland altijd in het nauwste contact, voortdurend kwamen er menschen uit Rusland naar ons toe. Wij waren in het buitenland beter op de hoogte van Russische toestanden dan in menige Russische provinciestad. We leefden hoofdzakelijk voor de belangen van het werk in Rusland. Onze zaak ging in Rusland vooruit, de arbeidersbeweging groeide. De groep „Bevrijding van de Arbeid” daarentegen, leefde geïsoleerd van Rusland, in de jaren van de zwartste reactie was ze in het buitenland. Een student, die uit Rusland kwam, was al een groote gebeurtenis. Maar de menschen waren bang om met de groep

in aanraking te komen. Toen Klason en Korobko hen in het begin van '90 bezochten, werden ze dadelijk bij de politie geroepen en wilde men weten, wat het doel was van hun bezoek bij Plechanow. De spionage was voorbeeldig georganiseerd. Van alle leden van de groep „Bevrijding van de Arbeid” voelde Vera Iwanowna zich het eenzaamst. Plechanow en Axelrod hadden tenminste hun familie nog. Vera Iwanowna sprak dikwijls over haar eenzaamheid: „Ik heb ook heelemaal niemand op de wereld.” En dan verborg ze haar bittere gevoelens onder een grap: „Ik weet wel, dat jullie van me houden, maar als ik dood ga, zullen jullie er toch hoogstens een kop thee minder om drinken.”

Haar behoefte aan familieleven was heel sterk — misschien daarom, omdat ze zelf in een vreemde familie was opgegroeid als pleegkind. Hoe teer was ze niet voor het blonde zontje van Dimka (de zuster van P. G. Smidowitsch). Ze trad zelfs als huisvrouw op en kocht op de dagen, dat zij aan de beurt was om het middageten voor de commune te koken (in Londen leefden Vera Iwanowna, Martow en Alexejew samen in een commune) zorgvuldig de levensmiddelen in. Voor het overige is er zelden iemand geweest, die Vera Iwanowna's neigingen voor huiselijke bezigheden en familieleven heeft ontdekt. Ze leefde erg nihilistisch — ze kleepte zich slordig, rookte onophoudelijk, in haar kamer heerschte de grootste wanorde, maar ze liet niet toe dat iemand er opruimde. Ze voedde zich tamelijk phantastisch. Ik weet nog, hoe ze eens op een petroleumstel vleesch aan het braden was; ze knipte er met een schaar stukken af en at ze op.

„Toen ik in Engeland woonde — vertelde zij — kwamen Engelsche dames eens op het idee met mij te praten. Hoe lang bent U gewoon het vleesch te braden? Zooals het uitvalt, antwoordde ik, als ik honger heb, braad ik het tien minuten, heb ik geen honger — dan drie uur. Nu, die hebben niet verder gevraagd.”

Als Vera Iwanowna schreef, sloot ze zich in haar kamer op en dronk alleen maar sterke zwarte koffie.

Vera Iwanowna had een vreeselijk heimwee naar Rusland. In 1899, geloof ik, reisde ze in het geheim naar Rusland, niet om daar te werken, maar alleen om eens te zien „hoe de boer er tegenwoordig uitziet, wat voor een neus hij tegenwoordig heeft.” En toen de „Iskra” begon te verschijnen, voelde ze, dat dat een stuk Rusland was en klampte er zich krampachtig aan vast. Voor haar betekende het scheiden uit de „Iskra” een vernieuwde verwijdering van Rusland en een opnieuw verzinken in het verstikkende moeras van de emigratie.

Daarom was ze zoo verontwaardigd, toen op het tweede congres de kwestie over de benoeming van de redactie van de „Iskra” behandeld werd. Voor haar was dat geen kwestie van eigenliefde, maar een levensvraag.

In het jaar 1905 reisde ze naar Rusland en bleef daar.

Op het tweede congres trad Vera Iwanowna voor het eerst in haar leven tegen Plechanow op. Ze was aan Plechanow verbonden door lange jaren van gemeenschappelijke strijd. Ze had gezien, welk een belangrijke rol hij gespeeld had, toen het er op aankwam om de revolutionaire beweging in de juiste richting te sturen. Ze waardeerde hem als de stichter van de Russische sociaal-democratie. Ze waardeerde zijn knapheid en zijn schitterende kennis. Het kleinste meeningsverschil met Plechanow wond haar vreeselijk op. Maar in dit geval ging ze niet met Plechanow mee.

Plechanow heeft een tragisch lot gehad. Op theoretisch gebied zijn zijn verdiensten voor de arbeidersbeweging buitengewoon groot. Maar de jaren van de emigratie zijn niet spoorloos aan hem voorbijgegaan, zij hebben hem van de Russische werkelijkheid vervreemd. Er ontstond pas een belangrijke massabeweging onder het proletariaat in de tijd, toen hij in het buitenland was. Hij kwam wel met vertegenwoordigers van verschillende partijen, met schrijvers en studenten en zelfs ook met enkele arbeiders in aanraking, maar de Russische arbeidersmassa heeft hij niet gezien. Hij heeft niet met haar gewerkt, hij heeft haar niet beleefd. Dikwijls kwam een brief uit Rusland, die berichten bevatte over de nieuwe vormen van de beweging, waaruit

men de perspectieven van die beweging kon raden. Wladimir Iljitsch, Martow en zelfs Vera Iwanowna lazen zulke berichten steeds weer. Wladimir Iljitsch liep dan gewoonlijk lange tijd in de kamer op en neer en kon 's nachts niet slapen. Toen wij naar Genève verhuisden, probeerde ik Plechanow deze berichten en brieven te toonen en de wijze, waarop hij er op reageerde, verwonderde mij zeer. Het scheen alsof hij de grond onder zijn voeten verloor. Op zijn gezicht was een heftig wantrouwen te lezen en hij kwam met geen woord meer op deze brieven en berichten terug.

Na het tweede congres werd hij bijzonder wantrouwend tegen uit Rusland komende brieven.

In het begin kwetste mij dat zelfs eenigszins, maar later verklaarde ik het als volgt: Hij was al lang uit Rusland weg en bezat niet die maatstaf, welke men door ervaring verkrijgt en die het mogelijk maakt van ieder bericht het specifieke belang te bepalen en tusschen de regels door te lezen.

Dikwijls kwamen er arbeiders naar de „Iskra” toe. Ieder wilde dan natuurlijk Plechanow zien. Maar Plechanow was veel moeilijker te bereiken dan wij of Martow. Als het echter een arbeider gelukte om Plechanow te zien, dan ging hij met gemengde gevoelens weer van hem weg. Hij was verblind door het buitengewone intellect van Plechanow, door zijn kennis en zijn geest, maar na het afscheid bleef slechts de herinnering aan de geweldige afstand, die er lag tusschen de theoreticus Plechanow en hem, de eenvoudige arbeider, immers had hij niet kunnen spreken over wat hem innerlijk bewoog, wat hij graag had willen vertellen en waarover hij graag raad zou hebben gevraagd. En als de arbeider het met Plechanow heelemaal niet eens was en zijn eigen meening probeerde te verdedigen, dan zei Plechanow geprikkeld: „Je vader en moeder kwamen nog niet met hun neus boven de tafel, toen ik al . . .”

Al mag dat in de eerste jaren van de emigratie wel anders zijn geweest, in ieder geval had Plechanow omstreeks 1900 de directe voeling met Rusland reeds verloren. In 1905 ging hij dan ook niet naar Rusland.

Pawel Borissowitsch Axelrod overtrof Plechanow en Vera Sassulitsch verreweg in organisatorische bekwaamheid. Hij onderhield het verkeer met de aangekomen kameraden. Zij brachten het grootste gedeelte van hun tijd bij hem door en kregen van hem ook te eten. Pawel Borissowitsch vroeg hen over alles en nog wat uitvoerig uit.

Hij voerde de correspondentie met Rusland, want hij was het beste op de hoogte met de illegale methoden van verkeer.

Men kan zich indenken, hoe een Russisch revolutionaire organisator zich voelen moest gedurende de lange jaren van de emigratie in Zwitserland. Pawel Borissowitsch bezat niet meer een vierde gedeelte van zijn arbeidskracht. Hij kon nachten lang niet slapen en schreef dikwijls maanden lang met buitengewone inspanning aan een artikel zonder het te kunnen afmaken. Het was bijna onmogelijk zijn handschrift te ontcijferen, zoo zenuwachtig was hij.

P. B. Axelrod wond er zich buitengewoon over op, dat de „Iskra” niet in Zwitserland zou verschijnen en de verbinding met Rusland niet door zijn hand zou gaan.

De „Iskra” zou een organisatorisch centrum zijn en dan zou hij niet tot de redactie behooren! En waar had men sterker de Russische geest gevoeld dan juist op het tweede congres! Toen ik in München kwam, woonde daar van de groep „Bevrijding van de Arbeid” alleen Vera Sassulitsch onder een vreemde naam met een Bulgaarsche pas; ze noemde zich Velika Dmitrijewna.

Ook de anderen moesten met Bulgaarsche passen leven. Voor dat ik kwam, had Wladimir Iljitsch eenvoudig maar heelemaal geen pas. Later verschaften we ons een pas van een Bulgaar Dr. Jordanow, schreven hem er een vrouw Maritza bij op en woonden ergens in een kamer, die we door een advertentie bij een arbeidersfamilie vonden. Voor dat ik kwam, was Inna Germogenowna Smidowitsch-Lehmann secretaresse van de „Iskra”. Ook zij leefde met een Bulgaarsche pas en noemde zich Dimka. Wladimir Iljitsch had doorgezet — naar hij mij vertelde — dat ik zoodra ik aankwam, secretaresse van de

„Iskra” zou worden. Dat betekende natuurlijk, dat de betrekkingen met Rusland onder de controle van Wladimir Iljitsch zelf zouden worden onderhouden. Martow en Potressow hadden er niets tegen en de groep „Bevrijding van de Arbeid” had geen eigen kandidaat, en bovendien kende ze aan de „Iskra” ook geen buitengewone beteekenis toe. Wladimir Iljitsch had het wel wat pijnlijk gevonden dit te moeten doen, maar hij hield het voor noodzakelijk in het belang van de beweging. Er was dadelijk een massa te doen.

De correspondentie werd op de volgende wijze georganiseerd: de brieven uit Rusland werden aan de adressen van Duitsche makkers in verschillende steden van Deutschland gezonden en die stuurden ze aan Dr. Lehmann, die ons alles doorgaf.

Kort te voren was het volgende voorgevallen: het was eindelijk gelukt in Rusland in Kiesjnew²⁹⁾ een drukkerij voor brochures in te richten en de leider van de drukkerij, Akin (Leon Goldman, de broer van Liber) had aan Lehmanns adres een kussen gezonden, waarin exemplaren waren genaaid van een in Rusland verschenen brochure. De verbaasde Lehmann weigerde bij de post het kussen in ontvangst te nemen, maar toen de onzen er van hoorden en vreeselijk opspeelden, nam hij het toch maar aan en beloofde in het vervolg alles aan te nemen, wat te zijnen name aankwam, al was het ook een heele spoorrein. De mogelijkheid om de „Iskra” regelmatig naar Rusland te zenden bestond nog niet. De „Iskra” werd voornamelijk door reizigers in koffers met dubbele bodem meegenomen en zij moesten dan die koffers in Rusland aan een afgesproken adres afleveren.

Plaatsen om de koffers af te leveren waren in Pleskau bij de Lepeschinski's, in Kiew en in andere steden ingericht. De Russische kameraden pakten de litteratuur uit en gaven ze aan de organisatie door. Twee Letten Rohlau, en Skuwikis waren juist begonnen de verzending te organiseren.

Dat kostte allemaal veel tijd. Vooral de verschillende besprekingen, die tot niets leidden, waren zeer tijdroovend.

Ik weet nog, hoe we eens bijna een heele week met iemand

onderhandelden, die een verbinding met smokkelaars wilde bewerken. Daartoe wilde hij met een kiektoestel, dat we voor hem zouden moeten koopen, de grens langs wandelen.

We stonden in briefwisseling met de vertrouwensmannen van de „Iskra” in Berlijn, Parijs, Zwitserland en België. Ze hielpen zooveel ze konden en scharrelden menschen voor ons op, die bereid waren koffers mee te nemen, zorgden voor geld, verbindingen, adressen, enz.

In October 1901 werd door de sympathiseerende groepen, de „Buitenlandsche Liga van Russische Revolutionaire Sociaal-Democraten” gevormd.

De verbindingen met Rusland werden spoedig uitgebouwd. Een van de actiefste correspondenten van de „Iskra” was de Petersburgsche arbeider Babuschkin, met wie Wladimir Iljitsch voor zijn reis naar het buitenland was samengekomen om over een correspondentschap te spreken. Babuschkin zond een massa brieven in: uit Orjechowo-Sujewo, uit Wladimir, uit Gusj-Chrustaljni, uit Iwanowo-Wosnessensk, Kochma en Kineschma. Hij reisde voortdurend in deze plaatsen rond en vestigde er verbindingen. Ook uit Moskou, Petersburg, de Oeral en het Zuiden, schreef men ons.

We stonden ook in briefwisseling met het Noordelijk Verbond³⁰⁾. Weldra kwam ook een vertegenwoordiger van het Noordelijk Verbond met name Noskow uit Iwanowo-Wosnessensk in het buitenland. Men zou zich moeilijk een meer typischen Rus kunnen voorstellen: een blonde jongeling met blauwe oogen, die een beetje gebukt liep en de „O” heel diep, bijna als „Oe” uitsprak. Hij kwam in het buitenland met een klein bundeltje als eenige bagage, om over alles te spreken. Zijn oom, een kleine fabrikant in Iwanowo-Wosnessensk had hem het reisgeld gegeven, alleen om van zijn onrustige neef af te komen, die al een keer in de gevangenis gezet was en bij wie een andere keer een huiszoeking was gehouden.

Boris Nikolajewitsch (dit was slechts zijn schuilnaam, eigenlijk heette hij Wladimir Alexandrowitsch) was een man van de practijk. Ik kende hem al uit Ufa, toen hij zich daar ophield

op zijn doorreis naar Jekaterinenburg. Hij kwam naar het buitenland om „verbindingen te verzamelen”. Dat was namelijk zijn beroep. Ik weet nog, hoe hij in onze nauwe Münchener keuken op het fornuis zat en met glinsterende oogen over het werk van het Noordelijk Verbond vertelde. Zijn geestdrift kende daarbij geen grenzen en Wladimir Iljitsch goot met zijn vragen nog olie op het vuur. Boris hield tijdens zijn oponthoud in het buitenland een schrift bij, waarin hij zorgvuldig alle verbindingen opschreef: waar iemand zich bevond, wat hij deed en waarmee hij zich nuttig zou kunnen maken. Hij liet dit later bij ons achter. Hij was een eigenaardig mengsel van dichter en organisator. Hij idealiseerde te veel de menschen en het werk en bezat niet de eigenschap de werkelijkheid onbevreesd in het oog te kunnen zien. Na het tweede congres werd hij verzoeningsgezind, en verdween toen geheel van het politiek toneel. Hij stierf in de jaren van de reactie.

Ook andere menschen bezochten ons in München. Voor mijn komst was Struve in München geweest. De breuk met hem was toen al te voorzien. Hij zwenkte juist van de sociaal-democraten naar de liberalen over. Bij zijn laatste bezoek was het tot heftige meeningsverschillen gekomen. Wladimir Iljitsch en Plechanow gaven hem op. Vera Iwanowna hield hem nog niet voor verloren. Zij en Potressow werden daarom de „met Struve bevriende partij” genoemd.

Struve kwam nog eens naar München, toen ik daar ook al was. Wladimir Iljitsch weigerde hem te ontvangen. Ik ging naar de woning van Vera Iwanowna, waar ik Struve aantrof. Het was een zeer neerdrukkende samenkomst die aan een scène uit Dostojewski herinnerde. Struve was vreeselijk beleedigd, hij klaagde erover, dat men hem voor een renegaat hield en spotte met zichzelf. Ik weet al lang niet meer, waarover hij het allemaal had, ik herinner me alleen nog het pijnlijke gevoel, waarmee ik deze samenkomst verliet. Het was duidelijk, dat hij een vreemde, de partij vijandig mensch geworden was. Wladimir Iljitsch had gelijk gehad. Later zond Nina Alexandrowna, de vrouw van Struve, ons hun groeten en een doos geconfectie

vruchten. Ze stond machteloos en begreep waarschijnlijk ook niet, waar Peter Bernhardowitsch heen wilde. Hij zelf wist het maar al te goed.

Na mijn aankomst trokken wij bij een Duitsch arbeidersgezin in. De familie was groot, ze bestond uit zes personen. Ze hadden maar een keuken en een kleine kamer. Maar overal heerschte pijnlijke helderheid, de kinderen zagen er zindelijk uit en waren goed opgevoed. Ik besloot Wladimir Iljitsch het eten te geven, waaraan hij gewoon was en begon zelf te koken. Ik kookte in de keuken van de kostjuffrouw, maar moest alles in onze kamer klaarmaken. Ik zorgde ervoor, daarbij zoo weinig mogelijk leven te maken, want Wladimir Iljitsch schreef toen al aan zijn brochure „Wat doen?”

Als hij iets schreef, ging hij gewoonlijk vlug in de kamer op en neer en fluisterde zacht in zich zelf, wat hij schrijven wou. Ik had mij toen al aan zijn manier van werken aangepast. Als hij schreef, praatte ik niet tegen hem en stelde hem geen vragen. Later vertelde hij op de wandeling, waarover hij aan het schrijven en nadenken was. Dit was even noodzakelijk voor hem, als het zacht in zich zelf opzeggen van een artikel, voordat hij het opschreef. Dikwijls maakten wij uitstapjes in de omgeving van München, meestal naar afgelegen plaatsen, waar weinig menschen kwamen. Een maand later betrokken wij een eigen woning in een van de talrijke nieuwe huizenblokken in Schwabing in München, schaften ons „meubilair” aan (dat wij bij ons vertrek tezamen voor twaalf Mark weer verkochten) en leefden weer op onze eigen wijze.

Na het middageten kwamen Martow en anderen voor een zogenoemde redactiebijeenkomst bij ons. Martow was gewoon onophoudelijk te praten en sprong steeds van het eene onderwerp op het andere. Hij las ongehoord veel, wist altijd ergens vandaan een hoop nieuwtjes en kende alles en iedereen. „Martow is het type van een journalist — zei Wladimir Iljitsch een paar maal van hem — hij is buitengewoon begaafd, neemt alles snel op, is uiterst gevoelig, maar neemt alles licht op.”

Voor de „Iskra” was Martow bepaald onontbeerlijk. Deze,

dagelijks vijf tot zes uur in beslag nemende gesprekken, vermoedden Wladimir Iljitsch zeer; ze maakten hem lusteloos en niet tot werken in staat. Eens verzocht hij mij naar Martow te gaan en hem te vragen niet meer bij ons te komen. Wij kwamen overeen, dat ik in het vervolg naar Martow toe zou gaan om hem te vertellen over de ingekomen post en deze met hem te bespreken. Maar daar kwam niets van. Na twee dagen was alles weer bij het oude. Martow kon gewoonweg niet leven zonder deze gesprekken. Hij was gewoon na zijn bezoek aan ons met Vera Iwanowna, Dimka en Blumenfeld naar een café te gaan, waar ze dan nog uren lang zaten.

Later, toen Dan zich met vrouw en kinderen in München vestigde, bracht Martow heele dagen bij hen door.

In October reisden we van München naar Zürich om ons met de „Rabotscheje Djelow” te vereenigen. Die vereeniging kwam echter niet tot stand. Akimow, Kritschewski en anderen redekeerden ten slotte over de onmogelijkste dingen. Martow wond zich tijdens zijn rede tegen de vertegenwoordigers van de „Rabotscheje Djelo” vreeselijk op. Hij scheurde zich daarbij zijn das kapot. Ik had hen nog nooit zoo onbeheerscht gezien. Plechanow was in een geestige bui. We stelden een resolutie op, dat samensmelting onmogelijk was. Dan las haar houterig voor. „Pauselijk nuntius” gooiden de tegenstanders hem naar het hoofd.

Deze scheiding kwam haast pijnloos tot stand. Martow en Lenin hadden niet met de „Rabotscheje Djelo”³¹⁾ samengewerkt. Eigenlijk was van een scheiding geen sprake, daar er geen gemeenschappelijke arbeid aan was voorafgegaan. Plechanow was in een goed humeur, hij was vergenoegd en spraakzaam: de tegenstander, die hem de handen zoo vol werk had gegeven, was geheel overwonnen. We woonden alle in hetzelfde hotel, aten gemeenschappelijk en de tijd ging bijzonder prettig om. Meermalen echter kwam het onderscheid in opvatting bij enkele kwesties aan het licht.

Mij is in het bijzonder één gesprek in gedachten gebleven. Het was in een café; naast onze kamer was een gymnastiekzaal,

waarin juist een schijngevecht plaats vond. Met schilden gewapende leden van de arbeiderssport vochten met elkaar en kruisten hun cartonnen zwaarden. Plechanow lachte er om: „Zoo zullen wij in de toekomstige maatschappij ook eens vechten.” Op de terugweg liep ik met Axelrod en hij ontwikkelde de door Plechanow aangerode gedachte verder: in de maatschappij-orde van de toekomst zou het doodelijk vervelend zijn, er zou geen sprake meer zijn van strijd.

Ik was toen nog erg schuchter en sprak niet tegen, maar ik herinner mij, dat ik het tamelijk beleedigend vond voor de toekomstige maatschappij.

Nadat wij uit Zürich waren teruggekeerd, schreef Wladimir Iljitsch zijn brochure „Wat doen” verder af. Later hebben de Menschewiki dit geschrift heftig aangevallen, maar in die tijd liepen zij er allen mee weg, vooral echter zij, die dichter bij het werk in Rusland stonden. De brochure was één enkele hartstochtelijke oproep tot organisatie. Er werd een breed opgezet organisatieplan in ontworpen, waarin ieder zijn plaats zou kunnen vinden, waarin ieder een raadge van het revolutionaire organisme zou kunnen worden, een raadge, waarzonder, hoe klein het ook zijn mag, het geheele mechanisme niet in staat zou zijn te werken. De brochure vuurde ertoe aan, door hardnekkige, onvermoeide arbeid de grondslag te leggen, die noodzakelijk was, opdat de partij in de gegeven Russische verhoudingen niet slechts als begrip, maar als werkelijkheid bestaan kon.

„De sociaal-democraat mag geen arbeid, hoe vervelend ook, schuwen, hij moet werken, onvermoeibaar werken, steeds tot alles bereid zijn, beginnen met het redden van de eer, het aanzien en het voortbestaan van de partij op het oogenblik van de grootste „onderdrukking” van de revolutionaire beweging en eindigend bij de voorbereiding, verankering en doorvoering van de gewapende volksopstand” — schreef Wladimir Iljitsch in „Wat doen”.

Sinds de voltooiing van deze brochure zijn vierentwintig jaar verlopen. — En wat voor vierentwintig jaar! — Alle arbeids-

voorwaarden voor de partij in de grond veranderd. De arbeidersbeweging heeft een geheel nieuwe taak gekregen. Maar ook nu nog wordt men gegrepen door het revolutionair pathos van deze brochure. En ook nu nog moet ieder, die niet alleen met woorden, maar ook met daden Leninist wil zijn, deze brochure bestudeeren.

Hoewel de „Vrienden des Volks” reeds van ontzaggelijke beteekenis waren voor de algemeene aanduiding van de weg, die de revolutionaire beweging zou moeten gaan, bevatte „Wat doen” een schetsontwerp voor een grootsch opgevatte revolutionaire arbeid en gaf reeds concreet aan, wat gedaan moest worden. Het lag voor de hand, dat het congres nog te vroeg gehouden werd. Nog waren de voorwaarden, dat dit congres niet net zoo als het vorige in de lucht zou blijven hangen, niet aanwezig. Daar was nog een langere voorbereiding voor noodig. Daarom werd ook een poging van de Bond, om een congres in Bialystok bijeen te roepen, door niemand ernstig genomen. Van de „Iskra”-groep was Dan erheen gegaan, en bezorgde meteen een koffer, waarin talrijke exemplaren van de brochure „Wat doen” verborgen waren. Het congres van Bialystok werd niets dan een conferentie.

De „Iskra” werkte onder hoge druk. Haar invloed nam toe. Voor het congres werd een partijprogram ontworpen. Plechanow en Axelrod kwamen naar München om hierover te spreken. Plechanow viel eenige punten van het door Lenin samengestelde ontwerp-program aan. Vera Iwanowna was het niet in alles met Lenin eens, maar ook met Plechanow stemde ze niet heelemaal overeen. Axelrod gaf in veel aan Lenin toe. Er heerschte een neerslachtige stemming. Vera Iwanowna maakte aanstalten om Plechanow aan te vallen, maar deze zette een ongenaakbaar gezicht en keek haar, de armen gekruist, strak aan, zoodat Vera Iwanowna heelemaal in de war raakte. Er zou gestemd worden. Voor de stemming verklaarde Axelrod, die het in de betreffende kwesties met Lenin eens was, dat hij hoofdpijn had en even om ging loopen.

Wladimir Iljitsch wond zich vreeselijk op: zoo mocht men onder

geen beding werken. Was dat nu een zakelijke bespreking? De noodzakelijkheid om het werk op een zakelijke grondslag te stellen, toonde zich in volle duidelijkheid; er mochten geen persoonlijke elementen insluipen; luimen of in den loop van de tijd ontstane persoonlijke verhoudingen mochten de besluiten niet beïnvloeden.

Ieder geschil met Plechanow pakte Wladimir Iljitsch zeer aan. Hij sliep slecht en werd zenuwachtig. Plechanow echter was geërgerd en beleedigd.

Toen Plechanow het artikel van Wladimir Iljitsch voor het vierde nummer van de „Sarja” had gelezen, gaf hij het Vera Iwanowna terug, voorzien van kantteekeningen, waarin hij al zijn grieven had neergeschreven. Wladimir Iljitsch kreeg deze te zien en raakte er heelemaal door van de wijs.

In die tijd bleek het onmogelijk de „Iskra” verder in München te drukken. De eigenaar van de drukkerij wilde het risico niet langer dragen. We moesten verhuizen. Maar waarheen? Plechanow en Axelrod voelden voor Zwitserland. De anderen stemden voor Londen, onder de indruk van de geest, die bij de programbesprekingen had geheerscht.

Deze tijd in München bleef voor ons steeds een prettige herinnering. De daarop volgende jaren van de emigratie waren veel harder. In München waren de persoonlijke betrekkingen tusschen Wladimir Iljitsch, Martow, Potressow en Vera Sasulitsch nog niet beïnvloed door diepgaande verschillen. Allen richtten zij hun krachten op een gemeenschappelijk doel: de uitgave van een algemeen Russisch blad. In het werk voor de „Iskra” verzamelden zich alle krachten. Allen voelden de groei van de organisatie, allen waren doordrongen van het bewustzijn, dat de goede weg om de partij te ontwikkelen was gevonden. Hieruit alleen is de ongedwongen vroolijkheid te verklaren, waarmede wij ons op het carnaval amuseerden en de overmoedige stemming, die op de geheele reis naar Zürich heerschte. Het plaatselijk leven boeide onze aandacht maar weinig. Wij namen er slechts als toeschouwers aan deel. We gingen wel dikwijls naar vergaderingen, maar die waren over het algemeen onbelangrijk.

Ik herinner me nog een Meifeest. Het was de Duitse sociaal-democratie in dat jaar voor de eerste keer toegestaan een optocht te houden, echter onder de voorwaarde, dat men geen vergaderingen zou houden in de stad en het feest buiten zou organiseren.

En zoo trokken de Duitse Sociaal-democraten in tamelijk groote troepen met hun heele huishouden en met de gebruikelijke ramen in hun zak, zwijgend, in stormpas door de stad om later in een dorpsrestaurant bier te drinken. Dit „Meifeest” deed zeer weinig denken aan een demonstratie ter gelegenheid van de wereldfeestdag der arbeidersklasse.

Omdat wij zeer in het geheim werkten, stonden wij toen met Duitse kameraden niet in verbinding. Alleen met Parvus, die met zijn vrouw en zijn zoontje niet ver van ons af in Schwabing woonde, gingen wij om. Eens was Rosa Luxemburg bij hen op bezoek en Wladimir Iljitsch ontmoette haar bij Parvus. Parvus stond toen op zeer linksch standpunt, werkte aan de „Iskra” mee en interesseerde zich voor de Russische beweging.

Wij reisden over Luik naar Londen. Daar woonden nog oude kennissen van mij van de Zondagsschool, Nikolai Leonidowitsch Meschtscherjakow en zijn vrouw. Ik had hem nog gekend als Narodowolez; hij was de eerste, die mij de illegale arbeid leerde en mij de praktijk van de samenzwering bijbracht. Ook had hij er het zijne toe bijgedragen, dat ik sociaal-democrate werd, doordat hij mij verscheidene buitenlandse uitgaven van de groep „Bevrijding van de Arbeid” liet lezen.

Hij was nu ook sociaal-democraat, woonde al lang in België en kende de plaatselijke beweging heel goed. Wij besloten daarom hem onderweg op te zoeken.

Er heerschte in Luik juist een vreeselijke opwindung. Een paar dagen te voren hadden soldaten op stakende arbeiders geschoten. De arbeiderswijken waren nog zichtbaar in beweging. Men merkte het aan de gezichten van de arbeiders en aan de oploopen op straat. We bezochten het volkshuis. Het ligt erg onpractisch. Op het plein voor het volkshuis kan de massa ge-

makkelijk omsingeld en op een hoop gedreven worden. Alles liep bij het volkshuis te hoop. Om daar oploopen van de massa te verhinderen, liet de partijleiding in alle arbeiderswijken vergaderingen houden. Er onstond al een zeker wantrouwen tegen de leiders van de Belgische sociaal-democratie. Er was een soort arbeidsverdeling ontstaan: de soldaten schieten in de massa's en de arbeidersleiders zoeken voorwendsels om ze dan weer te kalmeeren

V

I

LONDEN

verraste ons zeer door zijn wonderbaarlijke verhoudingen. En hoewel op de dag van onze aankomst een onbeschrijflijk dichte nevel over de stad hing, klaarde het gezicht van Wladimir Iljitsch dadelijk op en nam hij gretig het beeld van deze vesting van het kapitalisme in zich op; hij vergat daardoor zelfs een tijd lang Plechanow en de conflicten in de redactie.

Op het station werden we begroet door kameraad Nikolai Alexandrowitsch Alexejew, die reeds lang als emigrant in Londen leefde en de Engelsche taal uitstekend had geleerd. Hij diende ons in het begin als gids, want we waren in onze nieuwe toestand tamelijk hulpeloos. We hadden ons ingebeeld, dat we Engelsch kenden; we hadden immers in Siberië het werk van de Webb's, een heel dik boek, uit het Engelsch in het Russisch vertaald. Ik had in de gevangenis uit een leerboek voor zelfstudie Engelsch geleerd, maar nog nooit had ik werkelijk Engelsch hooren spreken. Toen wij in Schuschenskoje met de vertaling van de Webb's begonnen, hoorde Wladimir Iljitsch ontzet naar mijn uitspraak: „De leerares die mijn zuster les gaf, sprak het in ieder geval heel anders uit.” Dat kon ik niet tegenspreken en leerde een andere uitspraak. Toen we in Londen kwamen, bleek het, dat wij geen woord verstonden en dat ook niemand ons verstond. We kwamen daardoor in het begin in de grappigste situaties. Wladimir Iljitsch lachte erom, maar vond het toch niet erg prettig. Hij begon ijverig de taal te leeren. We bezochten allerlei vergaderingen, gingen op de eerste rijen zitten en keken de sprekers opmerkzaam naar de mond. In het begin gingen we nogal eens naar Hydepark. Daar treden namelijk sprekers voor de voorbijgangers op, ieder spreekt waar-

over hij wil. Daar stond b.v. een atheïst en bewees een groep nieuwsgierigen, dat er geen God bestond. Een van de sprekers hoorden we erg graag; hij sprak met een Iersch accent, en dat konden wij beter verstaan. Daarnaast riep een officier van het „Heilsleger” hysterisch de almachtige God aan en iets verder vertelde een handelsbediende over het tuchthuisleven van bedienden in groote warenhuizen.

Zoo leerden we langzamerhand de uitspraak. Later duikelde Wladimir Iljitsch door advertenties twee Engelschen op, die hem, in ruil voor Russisch, Engelsche les gaven en leerde vlijtig met hen. Hij leerde de taal heel goed.

Wladimir Iljitsch bestudeerde niet alleen de taal, hij bestudeerde ook de stad Londen. Daartoe ging hij niet naar de Londensche musea, behalve naar het Britsch museum. In dit laatste bracht hij de helft van zijn tijd door; het museum zelf lokte hem er niet heen, maar wel de daar ondergebrachte rijkste bibliotheek van de wereld, en de omgeving, waarin het zoo gemakkelijk viel wetenschappelijk werk te verrichten. In gewone musea, b.v. in een oudheidkundig museum, werd Wladimir Iljitsch al na een minuut of tien moe, zoodat we de zalen met harnessen en wapens en de eindelooze reeks met Egyptische en andere antieke wapenen volgezette kamers, meestal heel vlug weer verlieten. Ik ken maar één museum, waar Iljitsch bijna niet vandaan te krijgen was. Dat is het museum van de revolutie van 1848 in Parijs. Het is in een klein kamertje ondergebracht — ik geloof in de Rue des Cordillères. Hij bekeek daar ieder voorwerp en iedere krant nauwkeurig.

Iljitsch bestudeerde het levende Londen. Hij reed graag boven op een bus uren lang kris en kras door de stad. Het bonte leven in deze reusachtige handelsstad had een groote bekoring voor hem. De stille pleinen met hun statige villa's met groote spiegelruiten, geheel met groen begroeid, waar slechts blinkende equipage's rijden en smerige stegen, waarin de Londensche arbeiders wonen, waar de wasch te drogen hangt en op de stoepen bleeke kinderen spelen, bleven bij deze ritten buiten beschouwing.

Daar gingen we te voet heen en Iljitsch schudde dikwijls het hoofd als hij deze schreeuwende tegenstelling tusschen rijkdom en armoede aanschouwde en zei: „Two nations!“ (Twee naties!). Maar ook vanaf de bus kon men menig karakteristiek tooneel gadeslaan. Naast de bars stonden opgeblazen gedegenereerde gestalten. Dikwijls waren er ook vrouwen bij in zwaar beschonken toestand, met geschonden gezichten in een japon, die eens elegant geweest was, maar waar nu de mouwen uitgescheurd waren. Eens zagen we vanaf de bus, hoe een krachtige bobby, de karakteristieke helm met de riem om de kin op het hoofd, een tengere jongen met ijzeren vuist voor zich uit dreef. Hij had hem klaarblijkelijk op een diefstal betrapt en een heele menigte trok fluitend en gillend achter hen aan. Een deel van het publiek van de bus sprong van zijn plaats op en joelde eveneens tegen de dief aan. „Ja, ja,“ bromde Wladimir Iljitsch. Een paar keer reden we op loondagen 's avonds naar de arbeiderswijken. Langs het trottoir van een breede straat staat dan een onafgebroken rij van straathandelaars. Ieder heeft een brandende fakkel naast zich. Op het trottoir verdringt zich een stroom van arbeiders en arbeidsters, een luidruchtige menigte, die alle mogelijke dingen inkoopt en op de plaats zelf haar honger stilt.

Wladimir Iljitsch voelde zich altijd tot de arbeidersmassa aangetrokken. Hij ging overal heen, waar hij de massa kon aantreffen: naar buiten, waar de vermoeide arbeiders in de voorsteden uren lang in het gras lagen, naar de kroegen en naar de leeszaal. In Londen zijn veel leeszaal, — vertrekken, waar men zoo van de straat in binnentreedt, waar niet eens zitplaatsen zijn, maar alleen lessenaars en waar de kranten in mappen ingehecht zijn. De bezoeker neemt een krant en hangt deze, nadat hij haar gelezen heeft, weer op zijn oude plaats terug. Wladimir Iljitsch wilde later ook bij ons overal leeszaal inrichten.

Hij ging ook naar de volkskeukens en naar de kerk. In Engeland heeft in de kerk na de godsdienstoefening gewoonlijk een korte voordracht plaats over het een of ander onderwerp, waarna gelegenheid bestaat tot discussie. Iljitsch hoorde graag

bij deze discussies, die door eenvoudige arbeiders werden gevoerd, toe. Hij zocht in de kranten de aankondigingen op van arbeidersvergaderingen in ver afgelegen stadsdeelen, waar geen parade was en geen „Leaders“ spraken, maar slechts arbeiders uit de bedrijven. De vergadering was gewoonlijk gewijd aan de bespreking van een kwestie of een plan, b.v. de aanleg van tuindorpen. Wladimir Iljitsch hoorde opmerkzaam toe en zei later verheugd: „Ze liepen gewoonweg over van socialisme!“ De spreker zegt banaliteiten, maar wanneer een arbeider naar voren komt, dan pakt hij meteen de koe bij de horens en legt het diepste wezen van de kapitalistische orde bloot“. Iljitsch zette ook altijd al zijn hoop op de eenvoudige Engelsche arbeider, die ondanks alles, zijn klasse-instinct heeft bewaard. Vreemdelingen zien gewoonlijk slechts de door de bourgeoisie gecorrumpeerde, verburgerlijkte arbeidersaristocratie. Iljitsch bestudeerde natuurlijk ook deze groep en de vormen, waaronder de invloed van de bourgeoisie zich doet gelden. Hij vergat de beteekenis van dit feit geen oogenblik, maar hij streefde ernaar ook de drijvende krachten van een toekomstige revolutie in Engeland te doorgronden.

In wat voor vergaderingen zijn wij al niet verzeild geraakt! Eens kwamen we zelfs in een sociaal-democratische kerk terecht! In Engeland bestaan namelijk zulke kerken. Een verantwoordelijk sociaal-democratisch partijfunctionaris las zalvend uit de bijbel voor en hield daarna een preek over het onderwerp: „De uittocht van de Joden uit Egypte“ als voorbeeld voor de uittocht van de arbeiders uit het rijk van het kapitalisme in het rijk van het socialisme. Daarna verhieven zich allen van hun plaatsen en zongen uit een socialistisch gezangboek: „Voer ons Heer uit het rijk van het kapitalisme in het rijk van het socialisme.“ Later gingen we nog eens naar dezelfde kerk van „De zeven zusters“ naar een discussie-avond voor de jeugd. Een jongeling hield een voordracht over het socialistisch gemeenteprogram en bewees, dat de revolutie heelemaal niet noodig was. En dezelfde sociaal-democraat, die bij ons eerste kerkbezoek in de zeven zusters als dominee was opgetreden, verklaarde, dat hij

reeds twaalf jaar lid van de partij was; sinds twaalf jaar vocht hij tegen het opportunisme en het socialistische gemeenteprogram was opportunisme van het zuiverste water.

Met het huiselijk leven van de Engelsche socialisten hebben we bijna geen kennis gemaakt. De Engelschman is tegenover vreemdelingen weinig toeschietelijk. Op de Russische emigrantenbohème keek hij met naïve verbazing neer. Ik weet nog, hoe een Engelsch sociaal-democraat, die wij bij Tachtarew ontmoetten, mij eens verbaasd vroeg: „Hebt U werkelijk in de gevangenis gezeten? Nee, als men mijn vrouw in de gevangenis zou stoppen, zou ik niet weten, wat ik zou moeten doen! Mijn vrouw!”

De alles overheerschende invloed van het kleinburgerdom konden we merken aan het arbeidersgezin, waar we inwoonden en ook aan de Engelschen, die ons taalles gaven. Hier konden wij de ontzettende bekrompenheid van het Engelsche leven van elke dag leeren kennen. Een van de beide Engelschen, die ons les gaven, was chef in een groote boekenzaak. Hij bekende ons eens, dat hij het socialisme hield voor de theorie, die de sociale verhoudingen het best beoordeelde. „Ik ben een overtuigd socialist — meende hij — ja, een tijdlang trad ik zelfs op als socialist. Toen liet mijn chef mij bij zich roepen en zei mij, dat hij socialisten in zijn bedrijf niet kon gebruiken en dat ik, wanneer ik bij hem in dienst wilde blijven, mijn mond moest houden. Ik zei tegen mezelf: het socialisme komt onvermijdelijk, onafhankelijk van het feit, of jij ervoor optreedt of niet en je hebt vrouw en kinderen. Nu vertel ik het aan niemand meer, dat ik socialist ben, maar U durf ik het wel bekennen.”

Deze mijnheer Rymond, die bijna geheel Europa bereisd had, in Australië en nog ergens anders in het buitenland had gewoond en reeds vele jaren lang in Londen leefde, kende nog niet eens de helft van alles wat Wladimir Iljitsch gedurende het eene jaar, dat hij in Londen was, had gezien. Eens overreedde Iljitsch hem mee te gaan naar een meeting in Whitechapel. Mr. Rymond was, evenals het meerendeel van de Engelschen, van zijn leven nog nooit in dit stadsdeel geweest.

waar Russische joden wonen, en dat zijn eigen, met het overige Londen geheel verschillend leven, leeft. Hij verbaasde zich over alles. Ouder gewoonte maakten we ook tochtjes in de omgeving van de stad. Meestal reden we naar de zgn. Prime Rose Hill. Dat was n.l. het goedkoopste tochtje, de heele rit kostte maar zes pence. Vanaf deze heuvel kan men bijna geheel Londen overzien — een reusachtige, in rook gehulde, huizenzee. Van hieruit gingen we dan te voet verder naar buiten; in de parken en in het bosch. We gingen ook graag naar de Prime Rose Hill, omdat daar in de buurt het kerkhof ligt, waar Karl Marx begraven is. Daar gingen we ook vaak heen.

In Londen stonden we in verbinding met een lid van onze Petersburgsche groep, Appolinaria Alexandrowna Jakubowa. Ze was een zeer actief partijarbeidster uit de Petersburgsche tijd, algemeen bemind en geacht, en ik was ook nog aan haar gehecht door gemeenschappelijke arbeid aan de Zondagavondschool buiten de Newskipoort en door de gemeenschappelijke vriendschap met Lydia Michailowna Knipowitsch. Na de verbanning, waaruit ze ontvlucht was, was Appolinaria getrouwd met de voormalige redacteur van de „Rabotschaja Mysl”³²⁾ genaamd Tachtarjew. Zij leefden nu ook als emigranten in Londen, ver van het werk verwijderd. Appolinaria verheugde zich over onze aankomst.

De Tachtarjews namen ons onder hun hoede en hielpen ons goedkoop en betrekkelijk genoegelijk in te richten. Met hen gingen we de geheele tijd om; maar daar wij vermeden over de richting van de „Rabotschaja Mysl” te spreken, was onze verhouding altijd een beetje gespannen. Twee maal kwam het tot een uitbarsting, en luchten we ons hart. In Januari 1903, geloof ik, verklaarden de Tachtarjews officieel, dat ze het met de richting van de „Iskra” eens waren.

Mijn moeder zou na eenige tijd bij ons komen en daarom besloten wij twee kamers te huren, onze eigen huishouding te doen en thuis te koken. Onze Russische magen konden niet tegen al die „ossenstaarten”, de in vet gebakken scats, cakes, enz. Buitendien leefden we toen op kosten van de organisatie en

moesten iedere cent sparen en het was goedkooper een eigen huishouden te voeren.

Om ontdekking te voorkomen hadden we ons zoo goed mogelijk ingericht. Men had toentertijd in Londen geen documenten noodig, men kon zich onder iedere willekeurige familienaam aanmelden. Wij meldden ons aan als de familie Richter. Zoo was de omstandigheid, dat voor Engelschen alle buitenlanders gelijk zijn, voor ons ook zeer gunstig; onze hospita b.v. hield ons de heele tijd voor Duitschers.

Weldra kwamen ook Martow en Vera Iwanowna Sassulitsch aan. Ze trokken met Alexejew in een dichtbijgelegen huis, dat wel meer aan Europeesche huizen herinnerde en stichtten daar een commune.

Wladimir Iljitsch begon dadelijk in het Britsch museum te werken. Gewoonlijk ging hij er 's morgens heen, terwijl Martow voor het doornemen en bespreken van de post bij mij kwam. Op die manier had Wladimir Iljitsch geen last van Martows drukke praten, dat hem zoo vermoeide.

Het conflict met Plechanow werd op de een of andere manier bijgelegd.

Wladimir Iljitsch ging voor een maand naar Bretagne om zijn moeder en zijn zuster Iljinitchna te bezoeken en bij hen aan zee uit te rusten. Hij hield veel van de zee met haar voortdurende beweging en haar onbegrensde verte; een verblijf aan zee deed hem altijd goed.

II

Nauwelijks hadden we ons in Londen gevestigd of er kwamen ook al menschen bij ons.

Ina Smidowitsch-Dimka vertoefde eenige tijd bij ons, maar reisde al gauw weer naar Rusland.

Ook haar broeder Peter Germogenowitsch, die van Wladimir Iljitsch de bijnaam „Matrjona" kreeg, bezocht ons. Hij had juist een heele tijd in de gevangenis gezeten. Na zijn vrijlating werd hij een ijverig aanhanger van de „Iskra". Hij beweerde, dat hij een groote specialist was in het afwasschen van passen. Volgens

hem moest men ze met zweet wasschen en in de commune stonden tusschenbeide alle tafels op de kop om de afgewasschen passen te persen. Het proces was uiterst primitief, zooals trouwens ons heele *samenzweren* in die tijd.

Wanneer men tegenwoordig de correspondentie met Rusland doorleest, dan staat men verbaasd over onze naïviteit als *samenzweerdere*. Al die brieven over zakdoeken (dat waren passen) over gebrouwen bier, over warme pelzen (dat was in onze geheimtaal: Illegale litteratuur), al de schuilwoorden voor de steden, die met dezelfde letter aanvingen als de naam van de stad (Odessa — Ossip, Twerj — Terentie, Poltawa — Petja, Pskow — Pascha enz.), het vervangen van mannennamen door vrouwennamen en omgekeerd, — dat was alles uiterst gemakkelijk te doorzien en te raden. In die tijd ging het nog en het wischte de sporen tot op zekere hoogte wel weg. In het begin behoefden we ook niet zooveel rekening te houden met spionnen. Zelf hadden we alleen maar betrouwbare menschen, die elkaar goed kenden.

In Rusland werkten vertrouwensmannen van de „Iskra", aan wie buitenlandsche litteratuur, de „Iskra", de „Sarja" en allerlei brochures werden gezonden. Ze zorgden voor nadruk van de Iskra-litteratuur in geheime drukkerijen, gaven die door aan de comité's, bezorgden de Iskra-correspondentie, hielden haar op de hoogte van de geheele, in Rusland gepresteerde geheime arbeid en verzamelden geld voor de uitgave.

In Samara (bij Sonja) woonden de Krshishanowski's, de „Knagers", Gljeb Maximiljanowitsch, bijgenaamd „Claire" en Sinaida Pawlowna, bijgenaamd de „slak". Daar woonde ook Maria Iljinitchna, het „beertje". In Samara werd direct een soort centrum gevormd. De Krshishanowski's bezaten de bijzondere gave een kring van menschen om zich heen te verzamelen. Lengnik — „de korte" — ging in het Zuiden wonen; hij woonde een tijd lang in Poltawa (bij Petj), later in Kiew. In Astrachan hield Lydia Michailowna Knipowitsch, „Oompje", verblijf. In Pskow leefden Lepeschinski — en Ljubow Nikolajewna Radschenko — „Pascha" — Stepan Iwanowitsch Radschenko was toen reeds

geheel overwerkt en had de geheime arbeid moeten opgeven. In zijn plaats was zijn broer Iwan Iwanowitsch (ook Arkadij en Kassjan genoemd) onvermoeid voor de „Iskra” bezig. Hij was reizend agent. Ook Silwin („de Landlooper”) was zoo'n reizend agent, die de „Iskra” in Rusland verbreidde. In Moskou werkten Baumann (Victor, „Boom” of „Kraai” geheeten) en de nauw met hem verbonden Babuschkin, Iwan Wassiljewitsch (ook Bogdan genoemd). Tot de agenten van de „Iskra” behoorden ook Jelena Dimitrijewna Stassowa, die nauw met de Petersburgsche organisatie verbonden was, en de schuilnaam „Absoluut” had, en Glafira Iwananowna Okulowa, die na het verdwijnen van Baumann onder de naam „Haasje” in Moskou (bij de Oude) was komen wonen.

Met al deze kameraden stond de „Iskra” in geregelde briefwisseling. Wladimir Iljitsch nam iedere brief door. We waren er steeds precies van op de hoogte, hoe de vertrouwensmannen van de „Iskra” werkten. We bespraken het werk met hen. Brak ergens een verbinding tusschen hen af, dan herstelden wij die weer, brachten hen op de hoogte van de gevangennemingen, enz. Voor de „Iskra” werkte een drukkerij in Bakoe. Het werk werd streng illegaal verricht. De gebroeders Jenukidse waren er werkzaam, en Krassin „Het Paard” leidde de heele zaak. De drukkerij werkte onder de naam Nina.

Later probeerde men nog een tweede drukkerij in Nowgorod op te richten. Die verdween echter spoedig weer.

De vroeger door Akim (Leon Goldmann) geleide geheime drukkerij in Kresjinev bestond in de Londensche tijd reeds niet meer. De verzending ging over Wilna (door Grunja).

De Petersburgsche kameraden deden een poging de verzending over Stockholm te leiden. Over deze zending, die onder het merk „Bier” plaats vond, bestaat een heele berg van correspondentie. We zonden groote partijen litteratuur naar Stockholm en kregen ook de bevestiging, dat het „bier” was aangekomen. We waren overtuigd, dat de Petersburgers het ontvangen hadden en gingen door met het zenden van litteratuur naar Stockholm. Toen we later, in het jaar 1905, over Zweden naar Rusland

terugkeerden, bemerkten wij, dat het bier altijd nog in de bierbrouwerij lag, met andere woorden, in het Stockholmsche volkshuis was een kelder geheel volgestopt met onze geschriften. „Kleine vaatjes” werden door Warde verzonden. Voor zoover ik weet, kwam er ook eens een pak aan. Maar later werd de verbinding weer verbroken.

We zetten Matrjona in Marseille neer. Hij moest het transport door scheepskoks, die bij de dienst naar Batoem waren aangesteld, organiseeren. In Batoem bereidden onze „Paarden” (de kameraden in die plaats) de ontvangst van de litteratuur voor. Het grootste gedeelte werd in zee gegooid. (De geschriften werden in zeildoek gepakt en op een bepaalde plaats in zee geworpen, waar onze kameraden ze dan opvischten.)

Michail Iwanowitsch Kalinin, die toen in een Petersburgsche fabriek werkte en lid was van de organisatie, gaf ons door bemiddeling van „Absoluut” het adres van een matroos in Toulon. Daarvandaan ging de litteratuur over Alexandrië (Egypte). Men trachtte ook een transport in te richten over Perzië. Later ging de verzending over Kamenez — Podolsk — Lemberg.

Al deze zendingen verslonden een massa geld en kracht, aan dit werk was een groot risico verbonden, en bovendien moest men er rekening mee houden, dat geen tiende deel der zendingen de plaats van bestemming bereikte. Bovendien verzonden wij litteratuur in koffers met dubbele bodem en in de banden van boeken. De vraag naar onze litteratuur was bijzonder groot, men haalde het elkaar om zoo te zeggen onder de handen weg.

De brochure: „Wat doen” vond de grootste aftrek. Zij beantwoordde een serie van de meest actueele en dringende vragen. Overal werd de noodzakelijkheid gevoeld van een geheime doelbewust werkende organisatie.

In Juli 1902 daagde in Bialystok een conferentie, door de Bond (Boris) bijeengeroepen. Alle deelnemers, behalve de Petersburgsche afgevaardigden, werden opgepakt. Ook Baumann en Silwin werden in verband met deze bijeenkomst gevangen genomen.

Op deze conferentie werd besloten een organisatie-commissie te vormen voor de bijeenroeping van een partijcongres. De zaak

werd echter op de lange baan geschoven. De plaatselijke organisaties moesten afgevaardigden zenden, doch zij hadden daarvoor nog niet voldoende vaste vorm aangenomen en waren ongelijk van samenstelling. De organisatie in Petersburg bv. viel uiteen in een arbeidersfractie (manja) en een fractie van intellectueelen (wanja). De arbeidersfractie moest voornamelijk de economische strijd voeren, de andere fractie zou zich bezig houden met de hogere politiek. Overigens was deze hoge politiek niet veel bijzonders en maakte de indruk van meer liberaal te zijn dan revolutionair.

Een dergelijke structuur was ontstaan uit het economisme. Weliswaar was met dit economisme principieel volkomen afge-rekend, doch het was in de practijk van de organisaties nog stevig verankerend.

De „Iskra” wist in haar critiek de beteekenis van een dergelijke arbeidsdeeling op de juiste waarde te schatten.

Het werk van Wladimir Iljitsch heeft in de strijd over de beste wijze van organisatie een bijzondere beteekenis. Zijn „Brief aan Jerema” of „Brief aan een partijgenoot”, zooals hij in de litteratuur heet, speelde een beslissende rol in de kwestie van de organisatorische opbouw der partij. Hij droeg er toe bij de partij meer onder de invloed te brengen van de arbeiders, hen te betrekken in de oplossing van alle actueele politieke kwesties. Hij haalde de scheidingsmuur neer, die de aanhangers van de „Rabotscheje Djelo” hadden opgericht tusschen de arbeiders en de intellectueelen.

In de winter van 1902/03 woedde in de organisaties een scherpe strijd om de „juiste lijn”. De „Iskra-groep” werd langzamerhand meester van de toestand. Maar het gebeurde ook wel eens, dat ze eruit gedrongen werd.

Wladimir Iljitsch leidde de strijd van de „Iskra-groep”. Hij waarschuwde voor een al te simplistische opvatting van het centralisme, en verzette zich tegen de tendens om in iedere levende zelfstandige arbeid een uiting te willen zien van „Kustarnitschestwo”.³³⁾ Dit werk van Wladimir Iljitsch, dat toch zulk een blijvende invloed had op de kwalitatieve samenstelling van de

comité's, is bij de jeugd maar weinig bekend en toch heeft juist deze arbeid de Party haar stempel opgedrukt en de grondslag gelegd voor haar tegenwoordige vorm van organisatie.

De economisten van de „Rabotscheje Djelo” wonden zich over deze strijd, die hun invloed sterk ondermijnde, ten eerste op en schimpten op de „bemoeizucht” van het buitenland.

Op 6 Augustus kwam partijgenoot Krasnucha uit Petersburg aan om over de organisatievraagstukken te spreken. Hij maakte zich bekend door het parool: „Heeft U de „Grashdanin”³⁴⁾ no. 47 gelezen?” Sindsdien droeg hij bij ons de schuilnaam „burger”. Wladimir Iljitsch sprak uitvoerig met hem over het werk en de opbouw van de Petersburgsche organisatie. Aan de besprekingen namen ook P. U. Krassikow (ook Musicus, Spiljka, Ignat of Pankrat genaamd) en Boris Nicolajewitsch (Noskow) deel. De „burger” werd vanuit Londen naar Genève gezonden. Hij moest daar met Plechanow spreken om dan voorgoed „Iskraïst” te worden.

Eenige weken later deelde „Jerema” in een brief uit Petersburg mede, hoe hij zich de organisatie van de arbeid in de plaatselijke groepen voorstelde. Uit de brief bleek niet, of Jerema één propagandist, dan wel een groep van personen was. Maar dat deed er ook niet toe. Wladimir Iljitsch begon over het antwoord na te denken en dit groeide aan tot de brochure „Brief aan een partijgenoot.” Deze brochure werd eerst gehectografeerd verspreid, en later in Juni 1903 door het Siberisch comité illegaal uitgegeven.

In het begin van September 1902 kwam Babuschkin bij ons. Hij was uit de gevangenis in Jekaterinoslaw ontvlucht. Gymnasiasten hadden hem en Horowitz geholpen bij de vlucht uit de gevangenis en over de grens. Om hem onkenbaar te maken hadden ze zijn haar geverfd. Maar o weel! Het haar kreeg al heel gauw een frambozenkleur en trok daardoor overal de aandacht. Hij was nog in die frambozenkleurige toestand, toen hij bij ons kwam. In Duitschland was hij in de klauwen van spionnen geraakt en het had geen haar gescheeld of hij was naar Amerika getransporteerd. Wij deelden hem bij de commune in,

waar hij gedurende zijn oponthoud in Londen ook bleef wonen. Babuschkin had zich gedurende deze tijd politiek buitengewoon ontwikkeld. Hij was een beproefd revolutionair met een zelfstandig oordeel. Hij kende een heele reeks arbeidersorganisaties en behoefde niet te leeren met arbeiders om te gaan, want hijzelf was arbeider.

Toen hij enkele jaren tevoren op de Zondagsschool gekomen was, was hij nog een onervaren jongen. Ik herinner me daarover het volgende voorval. Hij hoorde bij de groep van Lydia Michailowna Knipowitsch. Er werd juist russische les gegeven en de leerlingen moesten taalkundige voorbeelden geven. Toen schreef Babuschkin op het bord: „Bij ons op het werk zal weldra worden gestaakt.” Na afloop van het onderricht riep Lydia hem bij zich en las hem duchtig de les: „Wanneer je werkelijk een revolutionair bent, loop daar dan als je blijft niet mee te koop! Men moet zich kunnen beheerschen!” Babuschkin kreeg een kleur, maar vertrouwde Lydia in het vervolg als zijn beste vriend. Hij vroeg haar bij verschillende gelegenheden om raad en ging met haar zeer vertrouwelijk om.

Tegelijkertijd met Babuschkin kwam ook Plechanow in Londen. Met hem en Babuschkin werd toen een bijeenkomst gehouden om de toestand van de beweging in Rusland te bespreken. Babuschkin hield er een eigen meening op na en verdedigde die ook zeer beslist. Zijn houding maakte indruk op Plechanow en deze begon hem opmerkzamer gade te slaan. Doch Babuschkin sprak over zijn toekomstig werk in Rusland alleen met Wladimir Iljitsch, met wie hij zich nauw verwant voelde.

Er valt mij nog een klein, maar typeerend voorval in; twee dagen na de aankomst van Babuschkin kwamen wij in de commune en waren werkelijk verrast door de zindelijkheid die er heerschte. Alles was opgeruimd. Op de tafels lagen kranten gespreid, de vloer was rein. Het bleek, dat Babuschkin de boel in orde had gebracht. „Bij de Russische intellectueel is het altijd slordig; hij kan niet zonder dienstmeisje en zelf opruimen kan hij ook niet” zei Babuschkin.

Hij vertrok spoedig weer naar Rusland. Het was de laatste

maal, dat wij hem zagen, want in 1906 werd hij onder gewapend geleide naar Siberië gezonden en met andere makkers tezamen bij het open graf doodgeschoten.

Nog voor Babuschkins vertrek arriveerden de „Iskra”-mannen: Baumann, Krochmal, Wallach (Litwinow — „vadertje”) Tarsis („Vrijdag”) en Blumenfeld, die uit de gevangenis in Kiew gevlucht waren, in Londen. Blumenfeld had een koffer met literatuur over de Russische grens moeten smokkelen, maar was met koffer en adressen en al opgepakt en in Kiew in de gevangenis gezet.

Wij wisten, dat in Kiew een ontvluchting werd voorbereid. Onze specialist in ontvluchttings-zaken, Deutsch, die juist op het tooneel was verschenen en de toestand in de Kiewer gevangenis kende, verklaarde een vlucht voor onmogelijk. Toch is zij gelukt. Kameraden hadden de gevangenen van buitenaf touwen, haken en passen bezorgd. Tijdens het luchten hadden ze de wacht en de gevangenebewaarder geboeid en waren toen over de muur geklommen. Alleen de laatste, Silwin, die de bewaarder vasthield, kon niet meer ontkomen.

Er gingen dagen heen voor de opwinding over het weerzien gezakt was.

Half Augustus kwam er een brief binnen van de redactie van de „Jushny Rabotschij”³⁵⁾ een populair illegaal blad, waarin gesproken werd over het geringe succes, dat de beweging in het zuiden had. De redactie wenschte in nauw contact te treden met de organisaties van de „Iskra” en de „Sarja” en verklaarde het absoluut eens te zijn met hun standpunt. Dat was natuurlijk met het oog op de concentratie van de beschikbare krachten een groote vooruitgang. Doch reeds in de volgende brief uitte de „Jushny Rabotschij” zijn ontevredenheid over de scherpte, waarmede de „Iskra” tegen de liberalen polemiseerde. Nog later heette het weer, dat de letterkundige groep van de „Jushny Rabotschij” ook in de toekomst haar zelfstandigheid wilde behouden, enz. Men kon merken, dat er meer achter zat.

Intusschen kregen wij uit Samara bericht, dat bij de kameraden daar een vluchteling uit Siberië, met name Bronstein (Trotzki)

was aangekomen. Deze zou een ijverig aanhanger der „Iskra” zijn en allen kregen een zeer gunstige indruk van hem. „Werkelijk een jonge adelaar”, schreven de kameraden uit Samara. Men doopte hem „pen” en stuurde hem naar Poltawa om met de „Jushny Rabotschij” besprekingen te voeren. Hij kreeg de indruk, dat samenwerking met de „Jushny Rabotschij” mogelijk was. Hij legde ook in juiste formulering de punten vast, waarin de meeningen van de „Jushny Rabotschij” en de „Iskra” verschilden; ten eerste onderschatte de „Jushny Rabotschij” de boerenbeweging, ten tweede was zij niet te spreken over de felle polemiek tegen de liberalen en ten derde wenschte ze een zelfstandige groep te blijven, die een eigen populair blad zou uitgeven.

Kort daarop, begin October geloof ik, kwam Trotzki in Londen. Op een goeden morgen werd er heftig op de huisdeur geklopt. Als er op minder gebruikelijke wijze aan de deur werd geklopt, wist ik al van te voren, dat het bezoek ons gold. Ik haastte me dus naar beneden, om open te doen. Het was Trotzki. Ik bracht hem boven in onze kamer. Wladimir Iljitsch was pas wakker en lag nog in bed. Ik liet hen beiden alleen en ging heen om met de koetsier af te rekenen en koffie te zetten. Toen ik terug kwam zat Wladimir Iljitsch nog in bed in levendig gesprek met Trotzki over het een of ander abstract onderwerp. De warme aanbeveling van de „jonge adelaar” als ook het eerste onderhoud, waren voor Wladimir Iljitsch aanleiding zijn bijzondere opmerkzaamheid op deze jonge makker te vestigen. Hij sprak veel met hem en ging dikwijls met hem wandelen. Wladimir Iljitsch ondervroeg hem over zijn reis naar de „Jushny Rabotschij” en hij was zeer tevreden over Trotzki’s besliste wijze van formuleeren en over zijn vermogen, direct tot de kern der meningsverschillen door te dringen en achter alle welwillende verklaringen de wensch te ontdekken om onder het uithangbord van een populair blad, de bevoorrechte positie te behouden van een afzonderlijke groep.

In brieven uit Rusland werd levendig op Trotzki’s terugkeer aangedrongen. Maar Wladimir Iljitsch wenschte, dat hij in het buiten-

land zou blijven om te studeeren en aan de „Iskra” mede te werken. Plechanow was dadelijk ingenomen tegen Trotzki. Hij zag in hem een aanhanger van de jonge „Iskra”-redacteuren (Lenin, Martow en Potressow) en een leerling van Lenin. Toen Wladimir Iljitsch Plechanow een artikel van Trotzki zond, antwoordde hij: „De pen van Uw „pen” bevat mij niet.” — „De stijl kan door oefening worden verbeterd,” — antwoordde Wladimir Iljitsch, „maar de man is leergierig en kan ons van veel nut zijn.” In Maart 1903 deed Wladimir Iljitsch het voorstel Trotzki op te nemen in de redactie van de „Iskra”.

Kort daarop reisde Trotzki naar Parijs, waar hij met veel succes begon te werken.

III

Jekaterina Michailowna Alexandrowa (Jacques) kwam uit verbanning terug. Zij was een zeer gezien Narodowolka geweest en de achting, die men overal voor haar had, was van groote invloed geweest op haar heele wezen. Ze behoorde niet tot het type impulsieve, door dik en dun doordrijvende meisjes, zooals Dimka, integendeel, zij was uitermate beheerscht. Ze was nu aanhangster geworden van de „Iskra”. Alles wat zij zei, was verstandig.

Wladimir Iljitsch behandelde de oude revolutionairen, de Narodowolzy, steeds met zeer groote achting.

Het feit, dat Jekaterina Michailowna als vroegere Narodowolka naar de „Iskra” groep was overgegaan, bleef niet zonder invloed op de houding, die Wladimir Iljitsch tegenover haar aannam. Ik keek nog veel meer tegen haar op.

Voor dat ik voor goed sociaaldemocrate werd, ging ik eens naar de Alexandrows (Olminski) toe, om hen te vragen, mij de leiding te geven van een arbeiderscirkel. Hun woning was heel eenvoudig ingericht. Overal lagen stapels boeken en statistieken. Achter in de kamer zat zwijgend Michail Stepanowitsch. En Jekaterina Michailowna trachtte mij voor de „Narodnaja Wolja” te winnen. Dit alles maakte op mij een overweldigende indruk. Ik vertelde dit voorval aan Wladimir Iljitsch voor Jekaterina

Michailowna in Londen kwam. Wij begonnen dan ook opnieuw met haar te dweepen.

Wladimir Iljitsch kon soms voor bepaalde personen bijzonder warm loopen. Als hij bij iemand een waardevolle karaktertrek ontdekte, probeerde hij onmiddellijk nader tot hem te komen. Jekaterina Michailowna ging van Londen naar Parijs. Ze bleek geen al te standvastige aanhangster van de „Iskra” te zijn. Met haar hulp en medeweten werd op het tweede congres door de oppositie het net gesponnen rond Lenins „machtswellustige” plannen.

Later werd ze lid van het verzoeningsgezinde C.C. ³⁶⁾ en verdween daarna van het politiek tooneel.

Van de makers uit Rusland herinner ik me nog Boris Goldmann (Adele) en Dolivo-Dobrowolski (Dno).

Boris Goldmann kende ik nog uit Petersburg. Hij verrichtte daar technische arbeid en vervaardigde de vlugschriften voor het „strijdersverbond.” ³⁷⁾ Hij had een onevenwichtig karakter. Toentertijd was hij „Iskra”-man. „Dno” viel op door zijn rustige aard. Dikwijls zat hij zoo stil als een muis. Hij keerde naar Petersburg terug, maar werd daar al gauw krankzinnig en pleegde zelfmoord, toen hij al op weg was beter te worden. Het leven van de illegalen was toentertijd geen kleinigheid en niet ieder kon het volhouden.

De geheele winter werd ijverig gewerkt aan de voorbereiding van het congres. In November 1902 kwam een „organisatie-comité” bijeen. (Tot dit comité behoorden vertegenwoordigers van de „Jushny Rabotschij”, van de organisatie van het noorden en tevens de kameraden Krasnucha, I. I. Radtschenko, Krassikow, Lengnik en Krshishanowski. De „Bond” hield zich eerst nog terug.)

De benaming „organisatie-comité” drukte volkomen uit, welke taak deze groep moest uitvoeren. Zonder organisatie-comité zou het nooit gelukt zijn het congres te houden. Door de politie voortdurend op de hielen gezeten moest het comité de ingewikkelde taak volvoeren samenhang te brengen in reeds bestaande en nog groeiende groepen en een band te vormen

tusschen deze plaatselijke organisaties en het buitenland. Daadwerkelijk rustte al het werk, voortvloeiend uit de verbindingen met het organisatie-comité en de voorbereiding van het congres, op Wladimir Iljitsch. Potressow was ziek. Zijn longen waren niet bestand tegen de Londensche mist en dus was hij voor herstel ergens anders gaan wonen. Martow had genoeg gekregen van het saaie leven in Londen en was naar Parijs gegaan en daar gebleven.

Alleen zou dan in Londen nog Deutsch ter beschikking staan, een oud lid van de groep „Bevrijding van de arbeid”, die kort tevoren de dwangarbeid was ontvlucht. De genoemde groep bouwde huizen op zijn talent als organisator. „Als Shenjka (Deutsch’ bijnaam) maar hier is” — zei Vera Iwanowna gewoonlijk — „dan zullen jullie eens zien, hoe die alle betrekkingen met Rusland in een oogenblik weer heeft aangeknoopt.” Bovendien hoopten Plechanow en Axelrod van Deutsch, die overal op zou moeten letten, in de „Iskra”-redactie hulp te zullen krijgen.

Toen Deutsch aankwam, bleek het echter, dat de jarenlange eenzaamheid hem vervreemd hadden van de Russische verhoudingen. Hij was volkomen ongeschikt geworden voor het verkeer met Rusland, hij kende juist de nieuwe toestanden niet. Hij had de grootste behoefte aan omgang met mensen, trad tot de buitenlandsche liga van de Russische Sociaal-Democratie toe, knoopte verstrekkende verbindingen aan met buitenlandsche emigranten en reisde ook al spoedig naar Parijs.

Vera Iwanowna woonde voortdurend in Londen. Ze hoorde graag vertellen over de arbeid in Rusland, maar ze was niet in staat zelf betrekkingen met Rusland aan te knopen en te onderhouden. Daardoor rustte al het werk op Wladimir Iljitsch. De briefwisseling met Rusland pakte hem merkbaar aan. Weken en maandenlang op beantwoording van brieven te moeten wachten, en aldoor rekening te moeten houden met een mislukking, voortdurend in onzekerheid te zijn of de zaak wel voortgang had, dat alles lag absoluut niet in Wladimir Iljitsch’ karakter.

Zijn brieven naar Rusland zijn steeds vol vragen, toch vooral

onmiddellijk te schrijven. „Nogeens moeten wij zeer dringend verzoeken, ons vaker en uitvoeriger te schrijven en vooral ons omgaand, beslist op de dag van aankomst van de brief, tenminste met eenige regels te bevestigen, dat deze ontvangen werd”

Daarnaast verzoekt hij in al zijn brieven, toch sneller te handelen. Na ieder schrijven uit Rusland, waarin stond: „Sonja zwijgt als het graf,” of „Sarin is niet op tijd lid geworden van het comité” of „Met de oude kunnen wij geen verbinding krijgen”, kon Wladimir Iljitsch nachten lang niet slapen.

Ik herinner me nu die slapelooze nachten nog.

Wladimir Iljitsch droomde vurig van de stichting van een vast aaneen gesloten, allen omvattende partij, waarin alle afzonderlijke groepen, met hun op persoonlijke sympathie of antipathie berustende verhouding tot de partij, zouden opgaan, en waarin geen kunstmatige en ook geen nationale grenzen meer zouden bestaan. Van daar de strijd met de „Bond”. De meerderheid van de „Bond” stond toentertijd op het standpunt van de „Rabotscheje Djelo” en Wladimir Iljitsch twijfelde er niet aan, dat de „Bond”, als deze slechts in zuiver nationale aangelegenheden zijn zelfstandigheid wilde bewaren, onvermijdelijk met de partij hand in hand zou moeten gaan. Maar de „Bond” wilde in alle vraagstukken volle zelfstandigheid hebben en sprak van een eigen van de S.D.A.P.R.³⁸⁾ afgescheiden politieke partij. Hij wilde zich slechts op federatieve grondslag aansluiten. Voor het Joodsche proletariaat was deze tactiek vernietigend. Dit toch zou nooit alleen kunnen overwinnen. Slechts verbonden met het proletariaat van geheel Rusland kon het een kracht worden. Dat begrepen de aanhangers van de „Bond” niet. Daarom voerde de „Iskra”-redactie zoo'n felle strijd tegen de „Bond”, een strijd, die ging om de eenheid, om de geslotenheid van de arbeidersbeweging. Deze strijd werd door de geheele redactie gevoerd, maar de tegenstanders wisten heel goed, dat Wladimir Iljitsch het felst voor de eenheid vocht.

Kort daarop bracht de groep „Bevrijding van de arbeid” de kwestie van de verhuizing naar Genève opnieuw op het tapijt.

En deze keer stemde alleen Wladimir Iljitsch tegen. Met de voorbereidingen voor de reis werd begonnen.

Wladimir Iljitsch was zoo overspannen, dat hij een zware zenuwaandoening kreeg, het „heilige vuur,” een ontsteking van borst- en rugzenuwen. Hij kreeg uitslag en ik probeerde uit een medisch vademecum te weten te komen, wat het was. Ik kwam tot de conclusie, dat de uitslag een soort gordelroos moest zijn. Tachtarjew, die in 't 4e of 5e semester medicijnen studeerde, bevestigde mijn vermoeden en dus wreef ik Wladimir Iljitsch met jodium in, wat hem zeer veel pijn deed. We kwamen heelemaal niet op het idee om naar een Engelsche dokter te gaan, want dat zou een guinee (f 12.60) gekost hebben. (In Engeland dokteren de arbeiders gewoonlijk zelf, want de artsen zijn zeer duur.) Op de reis naar Genève ijde Wladimir Iljitsch. Na onze aankomst moest hij direct in bed en bleef hij twee weken ziek. Tot het werk, dat Wladimir Iljitsch in London niet zenuwachtig maakte, maar dat hem in zekere zin bevrediging gaf, behoorde zijn arbeid aan de brochure: „Aan de dorpsarmoede.” De boerenopstanden in het jaar 1902 hadden bij Wladimir Iljitsch de gedachte gewekt, dat het noodzakelijk was een brochure voor de boeren te schrijven.

Hij verklaarde hierin het doel van de arbeiderspartij en legde uit; waarom arme boeren en landarbeiders zich moeten vereenigen met het industrie-proletariaat. Deze brochure toont heel duidelijk, hoezeer de toestanden sindsdien veranderd zijn, zij is volkomen verouderd. Maar in die tijd was ze van groote beteekenis. Ze is eenvoudig en helder geschreven. Het was de eerste brochure, waarin Wladimir Iljitsch zich tot de boeren wendde. Er zou nu weer een dergelijke brochure geschreven moeten worden om de boeren met het tegenwoordige program van de communistische partij bekend te maken. Dat zou hen het best de noodzakelijkheid doen inzien van een samenwerking van arbeiders en boeren. Zoo'n brochure ontbreekt ons nu. In de laatste periode van zijn leven sprak Wladimir Iljitsch zoo nu en dan over de noodzakelijkheid van een dergelijke uitgave. In April 1903 verhuisden wij naar Genève.

VI

IN GENÈVE

trokken wij naar de voorstad, de arbeidersbuurt Séchéron. Wij huurden daar een heel huisje, waarin beneden een groote keuken met een steenen vloer en boven drie kleine kamertjes waren. De keuken diende ons tevens als ontvangkamer. Ontbrekende meubels vervingen wij door boekenkisten en koffers. Ignat (Krassikow) noemde onze keuken eens voor de grap een „smokkelaarshol”. Ze was altijd stampvol. Als men iemand alleen wilde spreken, moest men wel in het nabijzijnde park of aan het meer gaan.

Voor het tweede congres.

Langzamerhand kwamen ook de afgevaardigden aan. Zoo arriveerden o.a. de Dementjews. Kostja (de vrouw van Dementjew, deed Wladimir Iljitsch verstomd staan door haar diepgaande kennis van het transportwezen.) „Ze is je reinste vakman” — zei hij telkens — „dat bevalt me, dat is geen geleuter.”

Ook verscheen Nikolajewna Radtschenko, met wie ik persoonlijk in nauwe relatie stond. Er kwam geen einde aan de besprekingen. Daarna kwamen de afgevaardigden uit Rostow aan, Gussew en Lockerman, daarna Semljatschka, Schottman (Berg), „Oompje” en „Jongeling” (Dimitrij Iljitsch).

Dagelijks kwamen er weer anderen. Met de afgevaardigden spraken we over het program en over de „Bond” en luisterden naar wat zij te vertellen hadden. Martow was heelemaal niet meer weg te krijgen. Hij werd niet moede met de afgevaardigden te praten. Ook Trotzki verscheen en werd dadelijk overal bijgehaald. Bij hem kwartierden we de pas gekomen Petersburgsche afgevaardigde Schottmann „ter bewerking” in.

Wij moesten de afgevaardigden bekend maken met het standpunt van de „Jushnij Rabotschij”, die onder het dekschild van een eigen populair blad trachtte een zelfstandige positie te blijven innemen. Wij moesten hun duidelijk maken, dat een illegale populaire krant nooit een blad voor de massa zou kunnen worden, noch op verspreiding onder de massa zou mogen rekenen. In deze kwestie was Trotzki voor het standpunt van Wladimir Iljitsch en Martow, Plechanow waren er tegen. De vergadering van reeds aanwezige afgevaardigden en het debat tusschen Plechanow en Trotzki vond in Café Landold plaats. De afgevaardigden, die bijna allen de „Jushnij Rabotschij” van Rusland uit kenden, waren het eens met het standpunt van Trotzki. Plechanow was buiten zich zelf van woede.

In de redactie van de „Iskra” ontstonden allerlei meningsverschillen. De toestand werd ondragelijk. De redactie was doorlopend in twee groepen verdeeld: aan de eene kant Plechanow, Axelrod en Sassulitsch, aan de andere zijde Lenin, Martow en Potressow. Wladimir Iljitsch stelde opnieuw voor, wat hij in Maart ook ter tafel had gebracht, n.l. om Trotzki als zevende lid in de redactie op te nemen. De benoeming sprong echter weer af op het felle verzet van Plechanow. Wladimir Iljitsch kwam eens uiterst opgewonden van een redactie-vergadering thuis. „De duivel mag weten, wat dat voor een mentaliteit is!” — zei hij — „niemand durft Plechanow aan! Neem nu b.v. Vera Iwanowna eens! Plechanow vaart hevig over Trotzki uit en dan zegt zij: „Och George, die heeft nu eenmaal zoo'n krachtig geluid! Het is gewoon niet uit te houden!”

Voor het partijcongres was Krassikow tijdelijk als zevende redacteur gekozen. Naar aanleiding hiervan begon Wladimir Iljitsch de mogelijkheid van de leiding van een driemanschap te overwegen. Maar dat was een heel netelige kwestie en met de afgevaardigden werd er dan ook niet over gesproken. Het was ook te moeilijk te bekennen, dat de redactie van de „Iskra” in haar tegenwoordige samenstelling niet meer tot werken in staat was. De afgevaardigden beklaagden zich over de leden van het organisatie-comité; de een beschuldigde ze van grofheid en

onachtzaamheid, de andere van lijdelijk toezien. Bovendien liet men zijn ontevredenheid blijken met het feit, dat de „Iskra“ te zeer naar de leiding streefde. Maar ondanks dit alles scheen het, alsof er geen meningsverschillen bestonden en alsof de zaak na het congres in de beste orde verder zou marcheerden. De afgevaardigden kwamen alle, behalve Claire en Kurz.

Het tweede congres.

Oorspronkelijk was het de bedoeling het congres in Brussel te houden. De eerste zittingen vonden daar dan ook werkelijk plaats. Kolzow, een oude aanhanger van Plechanow, woonde toen in Brussel. Hij zou de heele zaak voor ons organiseren. Het bleek echter niet zoo eenvoudig om het congres in Brussel te houden. De afgevaardigden moesten zich na hun aankomst direct bij Kolzow melden. Maar nadat zich pas 4 Russen bij hem hadden gevoegd, verklaarde zijn kostjuffrouw, dat ze verder geen bezoeken dulden zou en als er ook nog maar één zou komen, dan moest hij onmiddellijk verhuizen. Zoo moest Kolzow's vrouw wel de geheele dag op de hoek van de straat staan om de afgevaardigden op te vangen en hen naar het socialistische logement, dat geloof ik „De gouden haan“ heette, te sturen.

De afgevaardigden richtten zich in „De gouden haan“ in, maakten veel rumoer en Gussew zong 's avonds, als hij een cognakje op had, met zoo'n machtig stemgeluid aria's uit de opera's, dat onder het venster van de herberg een massa menschen bleven staan.

Wladimir Iljitsch hield veel van het gezang van Gussew. Vooral had hij veel op met het lied „Wij zijn niet in de kerk getrouwd.“ Men was voor dit congres wat al te voorzichtig geweest. Om de bijeenkomst absoluut geheim te houden werd ze op aanraden van de Belgische kameraden op een reusachtige meelzolder gehouden. Wij schrikten echter met ons binnendringen niet alleen de ratten, maar ook de politie op. Er werd over Russische revolutionairen gefluisterd, die bijeengekomen zouden zijn voor allerlei geheimzinnige besprekingen.

Op het congres waren 43 afgevaardigden aanwezig met beslissende — en 14 met raadgevende stem. Vergeleken met de tegenwoordige congressen, waar honderdduizende partijleden vertegenwoordigd zijn door talloze afgevaardigden, lijkt dit congres klein. Maar toen leek het ons groot toe: op het eerste congres van het jaar 1898 waren in het geheel maar 9 personen aanwezig. Men voelde, dat men in deze 5 jaar een heel eind was vooruitgekomen. Een groote vooruitgang was het b.v., dat de organisaties, die afgevaardigden gezonden hadden, nu niet meer, zooals vroeger, voor de helft alleen maar op papier bestonden; zij waren nu werkelijkheid geworden en verbonden met de zich sterk ontwikkelende arbeidersbeweging.

Hoe vurig had Wladimir Iljitsch naar dit partij-congres verlangd! Gedurende zijn geheele leven — tot aan zijn dood toe — heeft hij aan de congressen der partij een buitengewone betekenis toegekend. Het congres was voor hem de hoogste partijinstantie. Daar moest elk persoonlijk motief vervallen. Daar moest alles openlijk worden uitgesproken, niets mocht verdoezeld worden. Daarom bereidde Iljitsch zich altijd zorgvuldig voor en overdacht zijn redevoeringen tot in bijzonderheden. De jeugd van nu weet niet, wat het beteekent, jarenlang te moeten wachten op de mogelijkheid de kernproblemen van het program te kunnen bespreken met de geheele partij. Zij kan zich geen voorstelling maken van de moeilijkheden, die in die tijd verbonden waren, aan de bijeenroeping van een illegaal partij-congres. Daarom zal zij ook moeilijk de houding van Iljitsch op de congressen ten volle kunnen begrijpen.

Even ongeduldig als Iljitsch wachtte ook Plechanow op het komende congres. Hij opende de zitting. Het groote raam van de meelzolder, naast de geïmproviseerde tribune was met rood doek behangen. Iedereen was ontroerd. Plechanow's redevoering klonk plechtig. Men voelde een onvervalscht pathos in zijn woorden. Hoe zou het ook anders kunnen zijn! De lange jaren van verbanning schenen in het verleden te verdwijnen. Hij leefde weer mee, hij opende het congres van de Russische sociaal democratische arbeiderspartij.

In wezen was dit congres aan de stichting van de partij gewijd. Hier werden de principieele theoretische vraagstukken gesteld en de ideologische grondslagen van de partij gelegd. Op het eerste congres waren slechts de naam der partij en een manifest over haar totstandkomen aangenomen. Zelfs een program had de partij tot aan het tweede congres nog niet. De redactie van de „Iskra” werkte het program uit. Het werd in de redactie grondig besproken. Ieder woord en iedere zin werd gemotiveerd, overwogen en fel bestreden. Maandenlang corresponderden het Münchener en het Zwitsersche deel van de redactie over het program. Velen scheen het toe of deze besprekingen alleen maar van internen aard waren. Zij meenden, dat het er in het geheel niet toe deed, of er nu „iets meer of iets minder” in het program stond of niet.

Dit deed Wladimir Iljitsch en mij wel eens denken aan een vergelijking, die Leo Tolstoj ergens maakte: — Eens ziet hij in de verte een man op zijn hurken zitten, die zinneloos met zijn handen zwaait. Eerst meent hij met een krankzinnige te doen te hebben, maar als hij dichterbij komt, bemerkt hij, dat de man op een steen zijn mes slijpt. — Zoo gaat het ook met theoretische uiteenzettingen. Wanneer men oppervlakkig toehoort, schijnen ze volkomen zinloos; maar gaat men dieper op de zaak in, dan bemerkt men, dat het om principes gaat. Zoo ging het ook bij de besprekingen over het program.

Toen de afgevaardigden in Genève bijeenkwamen bespraken wij met hen 't meest en 't uitvoerigst de programkwestie. Daarom gaf de behandeling van dit punt op het congres de minste moeilijkheden.

Een andere vraag van verstrekkende beteekenis, die op dit tweede congres aan de orde kwam, was de kwestie van de „Bond”²⁴⁾. Op het eerste congres was besloten, dat de „Bond” een deel van de partij zou worden, al zou dit deel dan autonoom zijn. Gedurende de vijf jaren tusschen het eerste en het tweede congres, was er van een partij als eenheid eigenlijk geen sprake en voerde de „Bond” een zelfstandig bestaan. Hij wilde deze uitzonderingstoestand nu bevestigen en met de

S.D.A.P.R. in een federatief verband blijven. De ondergrond van deze houding was het volgende: De „Bond” weerspiegelde de opvatting van de handwerkslieden van de joodsche stadjes en daarom stelde hij veel meer belang in de economische dan in de politieke strijd. Daarom sympathiseerde hij ook meer met de economisten dan met de „Iskra”. De heele kwestie ging om dit eene punt: Moest er één samenhangende sterke arbeiderspartij zijn, die de arbeiders van alle nationaliteiten binnen het Russische territorium wonende omvatte, of moesten er eenige naar de nationaliteiten gescheiden arbeiderspartijen in Rusland zijn? Het ging om internationale aaneensluiting in het land. De „Iskra” was hier sterk voor, de „Bond” daarentegen voor nationale scheiding en verder slechts voor een vriendschappelijke verhouding, berustend op een verdrag tusschen de nationale arbeiderspartijen in Rusland.

Deze kwestie werd ook met de aangekomen afgevaardigden grondig besproken en eveneens met een zeer groote meerderheid in de geest der „Iskra” opgelost.

Door de scheiding hebben later vele kameraden vergeten, dat op dit tweede congres principieele vragen van het grootste gewicht zijn gesteld en opgelost.

Bij de behandeling van deze kwesties stonden Wladimir Iljitsch en Plechanow elkander zeer na. Plechanow's redevoering, die hierop neerkwam, dat de meest principieele grondslag van alle democratie lag in de zin: „De hoogste wet is het belang der revolutie” en dat men zelfs het algemeene kiesrecht moest beschouwen van dit standpunt uit — maakte diepe indruk op Wladimir Iljitsch. Hij herinnerde zich deze rede nog, toen 14 jaar later de bolschewiki moesten beslissen of zij de constituante³⁹⁾ zouden uiteenjagen of niet.

Ook de andere rede van Plechanow over de beteekenis van de volksontwikkeling, die „een garantie is voor de rechten van het proletariaat” — was geheel volgens de inzichten van Wladimir Iljitsch gesteld.

Omgekeerd voelde ook Plechanow zich op het congres één met Lenin.

In zijn antwoord aan Akimow, een fel aanhanger van de „Rabotscheje Djelo”, die trachtte Plechanow en Lenin van elkaar te verwijderen, zei Plechanow schertsend: „Het was een hartstocht van Napoleon, zijn veldheeren van hun vrouwen te scheiden. Vele van deze gaven ook aan zijn wenschen toe, hoewel zij hun vrouwen lief hadden. — Kameraad Akimow lijkt in dit opzicht op Napoleon: Hij doet al zijn best mij van Lenin te scheiden. Maar ik zal toonen, dat ik meer karakter bezit, dan de veldheeren van Napoleon. Ik zal mij niet van hem laten scheiden en ik hoop, dat het ook niet in zijn bedoeling ligt het zijnerzijds te doen”.

Wladimir Iljitsch lachte en schudde ontkennend het hoofd.

Bij de bespreking van het eerste punt van de agenda (samenstelling van het partijcongres) kwam de kwestie aan de orde of van de groep „Strijd” (Rjasanow, Newsorow, Gurewitsch) een afgevaardigde zou worden toegelaten of niet, waarbij een incident ontstond. Het organisatie-comité deed als gesloten groep een eigen voorstel aan het congres. Daarbij ging het niet in de eerste plaats om de groep „Strijd”, maar daarom, dat het organisatie-comité wilde trachten zijn leden door een eigen discipline tegenover het congres te binden. Het organisatie-comité probeerde als gesloten groep, als eenheid, die van te voren besluit, hoe ze stemmen zal, op te treden. Op deze wijze zou voor de individueele congresdeelnemers een groep de hoogste instantie zijn geworden en niet het congres zelf. Wladimir Iljitsch kookte om zoo te zeggen, van verontwaardiging. Maar ook Martow en anderen kozen zijn partij, toen hij kameraad Pawlowitsch (Krassikow), die zich tegen deze poging verzette, ondersteunde. Het organisatie-comité werd wel door het congres ontbonden, maar toch was het incident tekenend en voorspelde het voor de toekomst allerlei moeilijkheden. Overigens liet men het incident tijdelijk rusten voor de buitengewoon belangrijke, principieele kwesties van de plaats van de „Bond” in de partij en het program. Wat de „Bond” betreft traden de redactieleden van de „Iskra” zoowel als het organisatie-comité en de afgevaardigden van de plaatselijke groepen als een gesloten geheel

op. Jegorow (Lewin) een vertegenwoordiger van de „Jushnij Rabotschij” en lid van het organisatie-comité verzette zich eveneens beslist tegen het standpunt van de „Bond”. Plechanow maakte hem in de pauze allerhande complimenten over zijn redevoering en zeide, dat men deze in alle plaatselijke groepen moest bekend maken.

Trotzki trad in het begin van het congres met veel succes naar voren. Men beschouwde hem algemeen als een ijverig volgeling van Lenin en hij kreeg zelfs de bijnaam „Lenin's Knuppel”. Zelfs Wladimir Iljitsch dacht toen nog niet aan de mogelijkheid dat Trotzki in de toekomst een andere houding zou aannemen. De „Bond” werd volkomen schaakmat gezet. Men stelde eens voor al als richtlijn vast, dat de nationale kenmerken op de eenheid in de partijarbeid, op de aaneengeslotenheid der sociaal-democratische beweging van geen invloed mochten zijn. Spoedig daarna moest het congres naar Londen worden verlegd. De Brusselsche politie begon het den afgevaardigden lastig te maken en zette zelfs Semljatschka en nog iemand over de grens. Daarop vertrokken allen. In Londen deden de Tachtarjews wat ze konden, om het mogelijk te maken het congres voort te zetten. Bovendien hadden wij van de Londensche politie geen last.

De kwestie met de „Bond” werd afgehandeld. Terwijl het partijprogram in de commissie werd besproken, ging het congres over tot behandeling van punt 4 der agenda, de kwestie over de erkenning van een centraal partijblad. De „Iskra” werd met alle de stemmen der aanhangers van de „Rabotscheje Djelo” tegen, als zoodanig aangewezen. Het blad oogstte warme instemming. Ja, Popow (Pasanow) een vertegenwoordiger van het organisatie-comité, beweerde zelfs, dat „wij op dit congres een eenswillende partij voor ons zien, die hoofdzakelijk aan het werk van de „Iskra” haar ontstaan heeft te danken.”

„Wanneer wij de redactie van de „Iskra” niet handhaven,” bracht Akimow in het midden, „wat zullen wij dan erkennen — de naam soms?” „Wij erkennen niet de naam, partijgenoot Akimow, maar het vaandel; het vaandel, waaromheen zich onze

partij als een daadwerkelijke eenheid heeft geschaard!" — antwoordde Trotzki hem. Dat gebeurde in de tiende van de in totaal 37 zittingen, die werden gehouden.

Langzamerhand trokken zich wolken samen boven het congres. Er moesten drie partijgenooten in het centraal-comité worden gekozen. De kern van het centraal-comité was er nog niet. Over de candidatuur van Gljebow (Noskows), die zich een onvermoeid organisator getoond had, bestond geen meningsverschil. De tweede onbetwiste candidatuur zou die van Claire (Krshishanowski) zijn geweest, wanneer deze op het congres aanwezig geweest was. Maar hij was er niet. Dus moest over hem en Kurz (Lengnik) bij afwezigheid, op grond van „vertrouwen" gestemd worden, wat zeer bezwaarlijk was. Bovendien waren er op het congres te veel „generaals" als kandidaten voor het C. C., waaronder Jacques (Stein, Alexandrowa) Fonin (Krochmal), Stern (Kostja, Rosa Gabelstadt) Popow (Rosanow), Jegorow (Lewin), die alle candidaat waren voor twee zetels in het driemanschap van het C. C. Daarbij kwam, dat men elkaar niet alleen als partijleden, maar ook door persoonlijke omgang kende. Er bestond een heel net van persoonlijke sympathieën en antipathieën.

Hoe meer de verkiezingen naderden, des te meer werd de atmosfeer geladen. De „Bond" en de „Rabotscheje Djelo" herhaalden hardnekkig hun beschuldigingen dat men de macht wilde grijpen en van uit een centraal punt in het buitenland de Russische partij zijn wil wilde opdringen en zoo meer. Dergelijke beschuldigingen stuitten aanvankelijk wel overal op verzet, maar op den duur misten ze toch hun uitwerking niet op de wankelende centrum-lieden, misschien wel zonder dat deze kameraden er zich zelve van bewust waren. Wiens heerschappij vreesde men dan eigenlijk? Toch niet die van Martow, Sassulitsch, Potressow of Axelrod? Natuurlijk niet. Men was beducht voor de leiding van Lenin en Plechanow. En bovendien begreep men zeer goed: in het vraagstuk van het organiseren, het vraagstuk van de revolutionaire arbeid in Rusland, zou niet Plechanow, die verre stond van het practische werk, maar Lenin beslissen.

Het congres sprak zich voor de richting van de „Iskra" uit, maar of de redactie zou worden gehandhaafd bleef nog onbeslist. Wladimir Iljitsch stelde een redactie van drie leden voor. Met dit voorstel had hij van te voren Martow en Potressow in kennis gesteld. Voor de afgevaardigden verdedigde Martow het standpunt, dat een driehoofdige redactie voor de leiding van het blad het beste zou zijn. Hij begreep toen nog, dat een dergelijk driemanschap tegen Plechanow gericht was. Toen Wladimir Iljitsch het briefje met de namen van de redactieleden aan Plechanow gaf, zei deze geen woord, maar stak het papiertje, toen hij het gelezen had, zwiingend in zijn zak. Hij begreep, waar het om ging, maar verzette zich niet. Daar het om de partij ging was zakelijke behandeling een eerste vereischte.

Van alle redacteuren verkeerde Martow het meeste in de kringen van het organisatie-comité. Men bracht hem al gauw de meening bij, dat het driemanschap tegen hemzelf gericht was en dat hij, zoo hij al toetrad, Sassulitsch, Potressow en Axelrod zou verraden. Axelrod en Sassulitsch waren hoogst opgewonden.

In deze atmosfeer namen de debatten over § 1 van de Statuten bijzonder scherpe vormen aan. In deze kwestie liepen de meningen van Lenin en Martow in politiek en organisatorisch opzicht ver uiteen.⁴⁰⁾ Ook vroeger hadden ze wel eens verschil van meening gehad, maar altijd binnen zekere grenzen en daardoor was er ook eerder overeenstemming mogelijk. Nu echter kwamen meningsverschillen op het congres tot uiting en ieder, die wat op de „Iskra", Plechanow of Lenin te zeggen had, bemoeide er zich mee en deed zijn best het meningsverschil op te blazen tot een groote principieele kwestie.

Men begon Lenin aan te vallen over zijn artikel: „Waarmee moeten wij beginnen?" en over zijn brochure „Wat doen?" Men noemde hem een eierzuchtige „Streber" enz. Wladimir Iljitsch trad dan ook zoo scherp mogelijk op. In zijn brochure: „Een stap vooruit, twee stappen achteruit" schreef hij:

„Naar aanleiding hiervan dwingt zich de herinnering aan mij op aan een gesprek. dat ik voerde met een afgevaardigde van het centrum. — „Wat heerscht er op dit congres toch

een neerdrukkende stemming — klaagde hij — wat een verbitterde strijd, wat een scherpe polemiek, wat een onkame-raadschappelijke houding." — „Wat een goed ding is ons congres — antwoordde ik. — Dat is open onverbloemde strijd. De meeningen worden openlijk uitgesproken. Verschillen zijn aan de dag getreden, groepen beginnen zich onderling te vormen. De handen zijn opgeheven. Besluiten zijn genomen. Een deel van de weg ligt achter ons, wij moeten weer vooruit! Daar houd ik van. Dat is leven! Dat is nog eens wat anders dan de eindeloze vervelende woordenstroom van intellectueelen, die niet ophoudt, omdat een kwestie beslist is, maar eenvoudig, omdat men moe is van het praten." De kameraad van het centrum keek mij verwonderd aan en haalde zijn schouders op. Wij spraken een verschillende taal."

Dit antwoord typeert Lenin, in al zijn doen en laten.

Vanaf het begin van het congres waren zijn zenuwen tot het uiterste gespannen. De Belgische arbeidster, bij wie we in Brussel logeerden, betreurde telkens, dat Wladimir Iljitsch de mooie radijsjes en de Hollandsche kaas, die zij hem 's morgens voorzette, liet staan. Maar hij dacht heelemaal niet meer aan eten. In Londen bereikte zijn zenuwspanning haar hoogtepunt. Hij sliep absoluut niet meer en was vreeselijk prikkelbaar.

Niemand dacht aan een scheuring.

Een gesprek met Trotzki schiet me juist te binnen.

Al trad Wladimir Iljitsch in het debat ook nog zoo scherp op, als voorzitter was hij absoluut onpartijdig. Hij maakte zich niet aan de kleinste ongerechtigheid schuldig tegenover de tegenstander. Hierin was Plechanow heel anders. Als Plechanow voorzitter was, wilde hij graag door buitengewone geestigheid opvallen en daardoor prikkelde hij de tegenstander. Na de een of andere geestigheid van Plechanow, — ik geloof, dat hij zei, dat paarden niet konden praten, maar dat ezels het jammer genoeg wel deden — kwam Trotzki naar me toe en zei: „Probeert U Wladimir Iljitsch te overreden het voorzitterschap over te

nemen, anders zal Plechanow het nog tot een scheuring brengen." Maar het lag heusch niet aan het feit, wie er voorzitter was. Weliswaar was de groote meerderheid der afgevaardigden het eens in kwesties als de plaats van de „Bond" in de partij, het program of de aanvaarding van de richting van de „Iskra" als leiding, maar toch werd reeds tijdens het congres een zekere scheuring merkbaar, die tegen het einde der bijeenkomst steeds dieper werd. Ernstige meningsverschillen, die gezamenlijke arbeid verstoord en onmogelijk gemaakt zouden hebben, kwamen eigenlijk op dit congres nog niet aan het licht, om zoo te zeggen waren ze pas latent in kiem aanwezig. En toch scheidden de meeningen zich reeds duidelijk in twee groepen. Velen weten dit aan Plechanows gebrek aan takt, aan Lenins „woede" en eerezucht, aan Pawlowitschs' hatelijkheden en aan het onrecht Sasulitsch en Axelrod aangedaan. Daarom sloten ze zich aan bij de beleedigde partij en vergaten door de personen, de zaak waar het om ging. Dit was ook bij Trotzki het geval. De kern van de kwestie lag echter in het feit, dat de kameraden om Lenin veel meer de nadruk legden op de beginselen, welke ze onvoorwaardelijk wilden verwezenlijken en waarmede ze alle arbeid wilden doordringen. De andere groep was daarentegen meer klein-burgerlijk, ze was bereid tot compromissen, tot toegeven in principieele vragen en keek meer naar personen.

Bij de verkiezingen nam de strijd zeer scherpe vormen aan. Ik herinner me nu nog enkele staaltjes hiervan. B.v. verweet Axelrod Baumann (Sorokin) gebrek aan zedelijk gevoel en voerde als argument een of ander kletspraatje uit de verbanning aan. Baumann gaf geen antwoord, maar de tranen kwamen hem in de oogen.

Een ander voorbeeld. Deutsch riep opgewonden Gljebow (Noskow) voor het een of ander ter verantwoording. Deze hief zijn hoofd op en zei geërgerd met vlammeende oogen: „Hou je tong een beetje in bedwang, papaatje!"

Het congres naderde zijn einde. Gljebow, Claire en Kurz werden in het C.C. gekozen, waarbij van de 44 beslissende stemmen 20 blanco waren. In de redactie van het centrale partijblad

werden Plechanow, Lenin en Martow gekozen. Doch Martow weigerde in de redactie zitting te nemen. De scheuring was een feit geworden. ⁴¹⁾

Na het tweede congres.

Na het congres keerden we naar Genève terug. Daar begon een moeilijke tijd. Ten eerste was Genève overstroomd door emigranten uit andere buitenlandsche kolonies; onder hen waren leden der Liga. Die vroegen: „Wat gebeurde er toch op het congres? Waarover ging de strijd? Hoe is het tot een scheiding gekomen?”

Plechanow had al lang genoeg van al deze vragen. Hij vertelde eens: „N.N. is aangekomen. Hij vraagt en vraagt maar steeds door en herhaalt steeds weer: „Ik voel me net als Buridan's ezel.” „Waarom juist de ezel van Buridan?” vroeg ik hem. Ook kwamen er kameraden uit Rusland. Onder anderen kwam uit Petersburg kameraad Jerema, aan wie Wladimir Iljitsch een jaar geleden zijn brief voor de Petersburgsche organisatie gericht had. Jerema koos dadelijk partij voor de menschewiki. Bij ons diende hij zich aan, door met een vreeselijk tragisch gezicht tegen Wladimir Iljitsch te zeggen: „Ik ben Jerema.” En meteen begon hij uit te leggen, dat de menschewiki gelijk hadden. Een lid van het comité uit Kiew kwam aldoor met de vraag aanzetten, van welke veranderingen in de techniek de splitsing in de partij toch wel het gevolg kon zijn. — Ik zette groote oogen op. Zulk een primitieve opvatting van de verhouding tusschen „economische basis” en „ideologische bovenbouw” had ik nog nooit meegemaakt en ik had ook nooit kunnen gelooven, dat zoiets bestond.

Menschen, die ons tot aan het congres met geld hadden gesteund, hun woning voor samenkomsten ter beschikking hadden gesteld en dergelijke, weigerden daarna onder invloed van de menschewiki alle verdere hulp. Eens kwam een oude bekende van mij met haar moeder naar Genève om haar zuster te bezoeken. Als kinderen hadden we altijd heerlijk samen gespeeld,

— we waren zwervers of wilden, die in boomen leefden — zoodat ik me reusachtig in haar komst verheugde. Ze was intusschen een oude jongejuffrouw geworden, die me geheel vreemd was. Het gesprek kwam op de hulp, die haar familie steeds aan de sociaal-democraten verleend had. „Wij kunnen jullie ons huis nu niet meer ter beschikking stellen” — verklaarde ze. — „De scheiding tusschen bolschewiki en menschewiki bevalt ons allerminst. Dergelijke persoonlijke twisten schaden de goede zaak.” Zulke sympathiseerenden, die zich bij geen enkele organisatie aansloten en zich verbeeldden door hun woningen en hun steun de gang van zaken in onze proletarische partij te kunnen beïnvloeden, wenschten Iljitsch en ik al lang hartgrondig naar de duivel!

Wladimir Iljitsch bracht onmiddellijk Claire en Kurz in Rusland op de hoogte van het gebeurde. De Russische kameraden zochten, maar wisten er ook geen raad op. Ze sloegen n.b. in alle ernst voor, Martow naar Rusland te zenden, waar hij zich ergens in een verborgen gat zou moeten vestigen, om populaire brochures te schrijven. Er werd besloten, Kurz naar het buitenland te roepen.

Toen Gljebow na het congres een voorstel deed, om de oude redactie bij de nieuwe te voegen, verzette Wladimir Iljitsch zich hier niet meer tegen. Liever de oude ellende, dan scheuring. De menschewiki verklaarden zich niet bereid mede te werken.

Wladimir Iljitsch deed nog een poging om met Martow tot overeenstemming te komen; hij schreef aan Potressow en trachtte hem ervan te overtuigen, dat er geen reden was voor een definitieve breuk. Hij schreef ook aan Kalmikowa (Tante) en legde haar uit, hoe alles in zijn werk was gegaan. Hij wilde en kon nog altijd niet gelooven, dat er geen wegen te vinden zouden zijn om een scheuring te vermijden. Het scheen hem absolute waanzin toe, dat er kameraden zouden zijn, die de besluiten van de partij wilden saboteeren en de arbeid in Rusland, de kracht van de pas gevormde Russische partij, eraan wilden wagen, Dat hield hij voor onmogelijk.

Toch wist hij heel goed, dat een breuk op den duur onvermijdelijk zou zijn. Eens begon hij zelf in een brief aan Claire uiteen te zetten, dat hij, Claire, zich geen duidelijk beeld kon vormen van de gegeven toestand. Men moest er zich rekenschap van geven, dat de oude verhoudingen absoluut veranderd waren; de oude vriendschap met Martow bestond niet meer, men moest haar vergeten, nu begon de strijd. Wladimir Iljitsch heeft deze brief niet afgemaakt en niet verzonden. Het viel hem heel moeilijk met Martow voor goed te breken. Hun gezamenlijke arbeid in Petersburg en in de oude „Iskra” had hen innig verbonden. Martow was een buitengewoon gevoelig mensch, die door zijn fijngevoeligheid bijzonder goed in staat was Iljitsch' gedachten te begripen en uit te werken. Later bestreed Wladimir Iljitsch de menschewiki zeer fel, maar iedere keer, als Martow ook maar even van koers veranderde, kwamen zijn oude gevoelens voor Martow weer boven, b.v. in 1910, toen zij samen in Parijs in de redactie van de „Socialdemocraat” werkten. Dikwijls kwam Wladimir Iljitsch uit de redactie-vergaderingen terug met het verheugende bericht, dat Martow de goede lijn volgde en zelfs tegen Dan optrad. En hoe blij was Wladimir Iljitsch over Martow's houding in de Julidagen (veel later in Rusland), minder omdat hij voor de bolschewiki nuttig was geweest, dan wel omdat hij getoond had een goed revolutionair te zijn.

De meeste bolschewistische congres-afgevaardigden keerden naar Rusland terug om daar weer aan het werk te gaan. Van de menschewiki bleven velen in het buitenland, zelfs voegde Dan zich nog bij hen. In het buitenland groeide het getal van hun aanhangers.

De bolschewiki, die in Genève gebleven waren, hielden regelmatig bijeenkomsten. In deze vergaderingen was Plechanow verreweg het onverzoenlijkst. Hij maakte grappen en vroolijkte de anderen op.

Eindelijk verscheen Kurz, alias Wassiljew (Lengnik), lid van het C.C. in Genève. Door de vele intrigues in Genève voelde hij zich zeer ter neergedrukt. Hij had dadelijk handen vol werk,

om conflicten bij te leggen, menschen naar Rusland te sturen, enz. De menschewiki hadden succes bij de emigranten in het buitenland en besloten den strijd aan te binden. Men wilde n.l. een congres houden van de „Liga der Russische sociaal-democraten in het buitenland,” waar Lenin, haar afgevaardigde naar het tweede partij-congres, verslag zou moeten uitbrengen. Tot het bestuur van de Liga behoorden Deutsch, Litwinow en ik. Deutsch eischte de bijeenroeping van het congres, Litwinow en ik waren er tegen. Wij begrepen, dat het congres, Litwinow en ik waren er tegen. Wij begrepen, dat het congres, onder de gegeven omstandigheden, in een groot schandaal zou eindigen. Toen herinnerde Deutsch zich plotseling, dat Wjatscheslaw, die in Berlijn woonde en Litaisen, die in Parijs verblijf hield, ook in het bestuur zaten. Ze hadden weliswaar in de laatste tijd geen van beiden daadwerkelijk aan de arbeid van de Liga deelgenomen, maar waren ook nooit officieel uit het bestuur getreden. Deutsch verzocht hen mede te stemmen en beiden stemden voor.

Vlak voor het congres overkwam Wladimir Iljitsch een ongeluk. Hij reed in gedachten met zijn fiets tegen een tram en het scheelde niet veel of hij had een oog verloren. Bleek en met een verband om ging hij naar het congres. Vol woede en haat vielen de menschewiki hem aan. Ik herinner mij nog een woest tooneel, waarbij Dan, Krochmal en anderen met door woede vertrokken gezichten opsprongen en als dollen met de deksels hunner lessenaars klapten.

Er waren op het congres meer menschewiki dan bolschewiki en bovendien waren in hun rijen meer „generaals” (leidende figuren). Ze kregen gedaan, dat een motie werd aangenomen, die van de Liga een vesting voor de menschewiki zou maken. Zij zouden een eigen uitgeverij krijgen, en zouden van het C.C. onafhankelijk worden. Kurz (Wassiljew) drong namens het C.C. aan op verandering der motie, en toen de Liga dat niet wilde, verklaarde hij haar voor ontbonden. Plechanows zenuwen waren tegen deze, door de menschewiki uitgelokte rel, niet bestand. Hij verklaarde: „Ik kan toch niet op de eigen makkers schieten.” In een vergadering van de bolschewiki eischte Plechanow, dat men zou toegeven. „Er zijn momenten,” meende hij, „waarin

zels de alleenheerschappij gedwongen is toe te geven." „Dan zegt men gewoonlijk ook, dat ze wankelt," wierp Lisa Knunianz tegen, wat haar een nijdige blik van Plechanow bezorgde. Plechanow besloot nu ook — volgens zijn zeggen — om de wille van de vrede in de partij, de oude redactie van de „Iskra" weer tot samenwerking uit te noodigen. Wladimir Iljitsch trad toen uit de redactie met de verklaring, dat hij niet van medewerking afzag en verlangde zelfs niet, dat zijn uittreden bekend zou worden gemaakt. Plechanow moest maar probeeren vrede te stichten, hij wilde de vrede niet in de weg staan. Kort tevoren had Wladimir Iljitsch nog in een brief aan Kalmykowa geschreven: „Men kan in geen erger slop geraken, dan door zich aan het werk te onttrekken." Door het uittreden uit de redactie kwam hij zelf in die toestand, dat begreep hij heel goed. De oppositie eischte verder nog de verkiezing van twee harer leden in het C. C., twee zetels in het presidium en de erkenning van de rechtmatigheid van de besluiten van het Ligacongres. Het C. C. ging er ten slotte mee accoord, dat twee leden der oppositie in het C. C. werden opgenomen, dat zij een zetel zou krijgen in het presidium en dat de Liga langzamerhand zou worden gereorganiseerd. Maar ondanks alles werd geen vrede gesloten. Plechanows toegeven was koren op den molen der oppositie. Plechanow verlangde toen, dat nog een tweede lid van het C. C. n.l. Ru Konjaga — zijn ware naam was Galperin — uit het presidium zou treden, om voor de menschewiki nog een plaats in te ruimen. Wladimir Iljitsch heeft lang gearzeld voor hij deze nieuwe concessie deed. Ik weet nog dat wij gedrieën — Wladimir Iljitsch, Konjaga en ik — op een avond aan de oever van het meer van Genève stonden. Het stormde over het meer, Konjaga trachtte Wladimir Iljitsch over te halen zijn uittreding goed te keuren. Eindelijk besloot Wladimir Iljitsch naar Plechanow te gaan en hem mede te deelen, dat Ru zijn plaats in het presidium zou opgeven. Martow gaf een brochure uit: „De staat van beleg." Zij was vol van de ongelooflijkste beschuldigingen. Ook van Trotzki verscheen een brochure: „Bericht van de Siberische delegatie".

waarin hij geheel in de geest van Martow een overzicht gaf van de gebeurtenissen. Plechanow werd daarin voorgesteld als een werktuig in de handen van Lenin en dergelijke meer.

Wladimir Iljitsch begon toen een antwoord aan Martow te schrijven in de brochure: „Een stap vooruit, twee stappen achteruit," waarin hij de gebeurtenissen op het congres scherp analyseerde.

Intusschen was ook in Rusland de strijd begonnen. De afgevaardigden van de bolschewiki brachten verslag uit over het congres. Het program, dat door het congres was aangenomen, werd, evenals de meeste resoluties, met groote geestdrift in de plaatselijke groepen ontvangen. Des te minder begreep men de houding der menschewiki. In de resoluties werd geeischt, dat iedereen zich moest onderwerpen aan de besluiten van het congres. Vooral „Oompje", een van onze afgevaardigden, ondersteunde dit met alle energie. Als oude revolutionair kon ze eenvoudig niet begrijpen, hoe iemand zulk een ondisciplinaire houding kon aannemen tegenover het congres. Zij en andere kameraden schreven opbeurende brieven uit Rusland. De comité's verklaarden zich 't een na 't ander voor de partijmeerderheid. Kort daarna kwam Claire bij ons. Hij had er geen vermoeden van, welke afgrond inmiddels tusschen de bolschewiki en de menschewiki was ontstaan. Hij meende, dat een verzoening tusschen beide groepen nog mogelijk was en ging naar Plechanow om hierover te spreken. Het werd hem echter duidelijk, dat er niets meer te bereiken viel en hij vertrok weer in gedrukte stemming. Wladimir Iljitsch werd steeds somberder.

In het begin van 1904 kwamen Zilja Selikson, een vertegenwoordiger van de Petersburgsche organisatie, „Baron" (Essen) en de arbeider Makar in Genève aan. Zij waren alle drie aanhangers der bolschewiki. Wladimir Iljitsch sprak dikwijls met hen. Het gesprek ging dan niet alleen over de debatten met de menschewiki, maar ook over het werk in Rusland. „Baron", toen nog een heel jonge kerel, ging op in zijn werk in Petersburg. — „Wij bouwen nu een organisatie op collectieve grondslag" — zeide hij — „bv. hebben wij een collectief van

propagandisten, een collectief van organisatoren, een van agitatoren.

Wladimir Iljitsch luisterde toe.

„Uit hoeveel personen bestaat de groep propagandisten?“ vroeg hij.

Voorloopig uit mij alleen” — antwoordde „Baron” tamelijk verlegen.

„Een beetje weinig” — merkte Iljitsch op — „en de groep agitatoren?”

„Baron” bloosde tot achter zijn ooren en zei: „Voorloopig ook maar uit mij alleen.”

Iljitsch lachte hartelijk en „Baron” lachte mee. Iljitsch wist altijd door een paar vragen te stellen, die de zwakste plekken raakten, uit de veelheid van prachtige schema's en schoonschijnende berichten, de reële werkelijkheid bloot te leggen.

Later kwamen Olminski (Michail Stepanowitz Alexandrow), die zich bij de bolschewiki aansloot, en „Swerka” aan.

„Swerka” was uit de verbanning gevlucht. Ze was vol opbruisende energie en stak daarmee haar heele omgeving aan. Ze toonde geen spoor van twijfel of besluiteloosheid. Ze lachte iedereen uit, die het hoofd liet hangen vanwege de scheuring. Schijnbaar lieten de tegenstellingen in het buitenland haar geheel koud. Wij kwamen in die tijd op het goede idee bij ons in Séchéron eens in de week vaste ontvangdagen te organiseren, om de bolschewiki nauwer met elkaar in aanraking te brengen. Op deze dagen werden er wel geen gewichtige besluiten genomen, maar ze droegen er toe bij, de sombere stemming, die door de strijd met de menschewiki was ontstaan, te verdrijven. Wat klonk het niet vroolijk, als „Swerka” luide een „Wanjka” begon te zingen en de lange kaalhoofdige arbeider Jegor direct inviel. Eens ging Jegor naar Plechanow om al zijn grieven met hem te bespreken; hij deed voor die gelegenheid zelfs een boord om. Maar hij kwam teleurgesteld en terneergeslagen terug. „Wees maar niet bedroefd Jegor” — troostte „Swerka” hem — „laten we samen nog maar eens „Wanjka” zingen, wij zullen het wel voor elkaar krijgen.” Iljitsch werd

zienderoogen opgeruimder. „Swerka's” flinkheid en vroolijkheid verdreven zijn sombere stemming. Toen dook Bogdanow op. Wladimir Iljitsch kende zijn filosofische werken toen nog weinig en persoonlijk kende hij hem heelemaal niet. Men kon het hem aanzien dat hij een medewerker was van het slag van de C.C. leden. Zijn overgang op de zijde der bolschewiki was beslissend. Hij was maar voor korte tijd in het buitenland gekomen en had in Rusland uitgebreide verbindingen. Het tijdperk van hopelooze strijd was voorbij.

Het zwaarst viel het Wladimir Iljitsch voor goed met Plechanow te breken,

In het voorjaar leerde Wladimir Iljitsch een oude revolutionair, de Narodopravez ⁴²⁾ Nathanson en zijn vrouw kennen. Nathanson was een uitstekend organisator van het goede oude slag. Hij kende zeer veel mensen, wist ieder naar waarde te schatten en zag onmiddellijk, waarvoor iemand geschikt was en welke taak men hem zou kunnen opleggen. Wladimir Iljitsch was zeer verrast, toen hij bemerkte, dat Nathanson niet alleen de samenstelling van zijn eigen organisatie zeer goed kende, maar ook die van onze sociaal-democratische en misschien beter dan velen van de C. C. leden. Hij woonde in Bakoe en kende Krassin, Postakowski en anderen. Wladimir Iljitsch geloofde Nathanson voor de sociaal-democraten te kunnen winnen, want hij stond heel dicht bij onze opvattingen. Later hoorde ik van iemand, hoe deze oude revolutionair gehuild moet hebben, toen hij in Bakoe voor het eerst in zijn leven een groote demonstratie bijwoonde. Op een punt kon Wladimir Iljitsch met Nathanson niet tot overeenstemming komen. Nathanson was het n.l. niet eens met het standpunt, dat de sociaal-democraten toen tegenover de boeren innamen. De roman met Nathanson duurde ongeveer twee weken. Nathanson was een heel goede bekende van Plechanow, zij tutoyeerden elkaar bv. Toen Wladimir Iljitsch met Nathanson eens over partijzaken en meer speciaal over de scheuring sprak, bood deze aan, eens met Plechanow te gaan praten. Hij kwam eenigszins terneergeslagen van Plechanow terug, men zoude toegeven, meende hij

Zoo eindigde de roman met Nathanson. Wladimir Iljitsch had er het land over, dat hij met een lid van een andere partij over de zaken van de sociaal-democratie gesproken had en dat Nathanson als een soort bemiddelaar was opgetreden. Hij ergerde zich over zichzelf en hij ergerde zich over Nathanson. Intusschen voerde het C. C. in Rusland een politiek, die tegelijk tweeslachtig en verzoeningsgezind was, maar de plaatselijke comité's waren op de hand der bolschewiki. Er zat niets anders op dan op Rusland te steunen en een nieuw congres bijeen te roepen. Als protest tegen de Juli-verklaring van het centraal-comité, dat Wladimir Iljitsch de mogelijkheid ontnam, zijn standpunt te verdedigen en in verbinding te blijven met Rusland, trok hij zich uit het C. C. terug. De groep der bolschewiki, bestaande uit 22 man, nam een resolutie aan, waarin de noodzakelijkheid werd uitgesproken om een derde congres bijeen te roepen.

Wladimir Iljitsch en ik pakten onze rugzakken en gingen een maand de bergen in. „Swerka” had zich bij ons aangesloten en trok in het begin met ons mee. Ze bleef echter al heel gauw achter. „Jullie zoeken altijd plaatsen op, waar je geen kip tegen komt, en ik kan nu eenmaal niet zonder menschen leven” — zeide ze. We zochten dan ook inderdaad de meest afgelegen paden op, midden door het struikgewas, zoo ver mogelijk van de menschen vandaan. Zoo zwierven we een maand lang. We wisten de eene dag niet, waar we de volgende zouden zijn. 's Avonds rolden we doodmoe in bed en sliepen zoo in. We hadden maar heel weinig geld en leefden hoofdzakelijk van kaas en eieren en dronken daarbij wijn of bronwater. We aten maar zelden warm eten. In een sociaal-democratische herberg ontmoetten we eens een arbeider, die ons de raad gaf niet met de touristen te eten, maar met de voerlieden, chauffeurs en daglooners; dat was de helft goedkooper en veel voedzamer. Dat deden we toen ook. Kleine ambtenaren, winkeliers en dergelijk soort menschen, die de bourgeoisie zoo graag nadoen, doen liever afstand van een mooie voetreis, dan dat ze zich met bedienden aan een tafel zouden zetten. Een dergelijke kleinbur-

gerlijke geest heerscht overal in Europa. Overal heeft men de mond vol van het woord democratie, maar zich met bedienden, niet bij zich thuis, maar in een elegant hotel aan een tafel te zetten, zoo dat iedereen het ziet — dat gaat boven de kracht van de kleinburger. Wladimir Iljitsch vond het bijzonder genoegelijk in de bediendekamer te eten, hij at daar met uitstekende eetlust en prees het goedkoope en voedzame middagmaal. Daarna namen we onze rugzakken weer op en trokken verder. De rugzakken waren heel zwaar: Wladimir Iljitsch had een dik Fransch woordenboek bij zich en ik een evenzoo zwaar Fransch boek, dat ik kortgeleden ontvangen had om te vertalen. Maar tijdens onze tocht hebben we in geen van beide boeken ook maar een oog geslagen. We keken liever naar de met eeuwige sneeuw bedekte bergen, de blauwe meren en bruischende watervallen.

Na een maand, die wij op deze wijze doorbrachten, kwamen Wladimir Iljitsch' zenuwen weer tot rust. Hij voelde zich zoo verfrischt, als had hij met het water uit een bergbron al de muizenissen en al de kleingeestige ruzies van zich afgewasschen. De maand Augustus brachten we tezamen met Bogdanow, Oliniski en Perwuchin door in een afgelegen dorpje in de nabijheid van het meer van Brêt. Met Bogdanow ontwierpen wij een werkprogram. Bogdanow was van plan Lunatscharski, Stepanow en Basarow in het litteraire werk te betrekken. We overwogen de mogelijkheid om een eigen orgaan in het buitenland uit te geven en in Rusland de agitatie voor het congres te beginnen.

Iljitsch voelde zich erg vergenoegd en als hij 's avonds van Bogdanow kwam weerklonk altijd een heftig geblaf — Iljitsch plaagde in het voorbijgaan de waakhond.

Toen wij in de herfst in Genève terugkwamen, verhuisden we weer naar het centrum van de stad. Wladimir Iljitsch werd lid van de „Société de Lecture” (het leesgezelschap), dat over een reusachtige bibliotheek met zeer gunstige bepalingen beschikte. Er waren een massa Fransche, Duitsche en Engelsche tijdschrif-

ten. Men kon er ongestoord werken; de leden van het gezelschap, meestal oude professoren, maakten weinig gebruik van de bibliotheek. Iljitsch had de beschikking over een heele zaal. Hij kon daar schrijven, op en neerlooopen, zijn artikelen overdenken en ieder willekeurig boek van de planken nemen. Hij was er tenminste zeker van, dat geen Russische kameraad daarheen zou komen, om hem te vertellen, dat de menschewiki dit en dat gezegd of zus en zoo gedaan hadden. Hier kon hij denken zonder te worden afgeleid, en er was zoo veel om over na te denken. Rusland was de oorlog met Japan begonnen, die duidelijk aan het licht bracht, hoe verrot het heele Tsarenregime was. Niet alleen de bolschewiki verlangden naar een nederlaag van Rusland, maar ook de menschewiki en zelfs de liberalen waren défaitisten. Er ging een vloedgolf van verontwaardiging door het volk. Voor de arbeidersbeweging begon een nieuwe phase. De berichten over massavergaderingen, die gehouden werden ondanks politie-verboden en over botsingen tusschen arbeiders en politie werden steeds talrijker.

Bij de wassende revolutionaire massabeweging vielen de kleine fractioneele twisten met politieke tegenstanders geheel in het niet en konden de gemoederen ook niet meer zoo in beweging brengen als vroeger, hoewel deze strijd soms zeer heftig verliep. Eens kwam b.v. de bolschewiek Wassiljew uit de Kaukasus aan en wilde een lezing houden over Rusland. Hoewel het dus niet ging om een vergadering van een partij-instantie, maar om een gewone openbare lezing, waartoe ieder willekeurig partijlid toegang had, eischten de menschewiki de verkiezing van een voorzitter. De pogingen van de menschewiki om van iedere lezing een soort verkiezingsstrijd te maken, kwam tenslotte neer op een algemeene poging om de bolschewiki op „democratische wijze” monddood te maken. Het scheelde niet veel of er ontstond een handgemeen en een gevecht om het bezit van de kassa. Zelfs verscheurde iemand de mantel van Natalja (Bogdanows vrouw) en een ander kwam te vallen, zoodat hij zich bezeerde. Maar dergelijke voorvallen wonden ons toch veel minder op dan vroeger het geval zou zijn geweest.

Nu dacht iedereen aan Rusland. Men voelde de groote verantwoordelijkheid voor de arbeidersbeweging, die zich in Petersburg, Moskou, Odessa en andere Russische steden ontwikkelde.

Alle partijen: de liberalen, de sociaal-revolutionairen toonden steeds duidelijker hun ware aard, zoo ook de menschewiki. Nu trad ook veel duidelijker naar voren, wat eigenlijk de bolschewiki en de menschewiki scheidde.

Wladimir Iljitsch geloofde zonder voorbehoud aan het klasseinstinct van het proletariaat, aan zijn scheppende kracht, aan zijn historische taak. Dit geloof was niet opeens ontstaan, maar het was gegroeid in al de jaren, toen Wladimir Iljitsch Marx' theorie van de klassenstrijd bestudeerde en doordacht, toen hij in zijn strijd met de wereldbeschouwing van de oude revolutionairen leerde om tegenover de heldenmoed van individueele strijders de kracht en de heldenmoed van de klassenstrijd te stellen. Maar het was geen blind geloof in een onbekende macht, het was een diepe overtuiging van de kracht van het proletariaat, van zijn machtige taak van bevrijding van de arbeiders, een overtuiging, die berustte op een buitengewone kennis van zaken, op conscientieuse studie van het werkelijke leven. Zijn werkzaamheid onder de Petersburgsche arbeiders had dit geloof aan de macht van de arbeidersklasse een levenden inhoud gegeven.

Eind December begon het bolschewistische blad „Wperjod”⁴³⁾ te verschijnen. Behalve Iljitsch werden in de redactie Olminski en Orłowski gekozen. En weldra kwam Lunatscharski hen helpen. Zijn hartstochtelijk geschreven artikelen en redevoeringen gaven de stemming der bolschewiki buitengewoon goed weer.

De revolutionaire beweging in Rusland groeide en met haar onze correspondentie. Weldra bedroeg deze 300 brieven per maand. Wat een materiaal voor Iljitsch! Hij wist, hoe men de brieven van arbeiders moet lezen. Ik herinner me nog een brief van arbeiders van de steengroeve in Odessa, een collectieve brief in verschillende krachtige, primitieve handschriften geschreven, zonder onderwerp of gezegde, zonder punten en komma's; maar er sprak een onuitputtelijke energie uit, en de

bereidheid om tot het uiterste, tot de zege, te vechten; een brief, vol leven en kleur door ieder van zijn naieve, overtuigde en rotsvaste woorden. Ik weet niet meer, wat er eigenlijk in die brief stond, maar ik herinner me nog heel goed hoe hij eruit zag, het papier en de verbleekte inkt. Wladimir Iljitsch las die brief steeds weer en dan liep hij diep in gedachten op en neer. Het was geen vergeefsche moeite, toen de arbeiders van de steengroeve in Odessa de brief schreven, want ze schreven hem aan de kameraad, aan wie ze moesten schrijven, die hen het beste heeft begrepen.

Eenige dagen later kwam er een brief van een jonge propagandiste uit Odessa, Tanjuscha genaamd, die nauwkeurig en uitvoerig schreef over een vergadering van de arbeiders van Odessa. Iljitsch las de brief door en begon Tanjuscha onmiddellijk te antwoorden: „Zoudt ge niet vaker kunnen schrijven. Voor ons is iedere mededeeling, die het gewone alledaagsche werk beschrijft, van buitengewoon veel nut. Wij krijgen zoo verduiveld weinig van zulke brieven.”

In bijna elke brief drong Iljitsch er bij de Russische kameraden op aan om toch meer adressen op te geven. „De macht van een revolutionaire organisatie bestaat in het aantal van haar verbindingen,” schreef hij aan Gussew. Hij verzocht Gussew het buitenlandsche centrum van de bolschewiki in verbinding te stellen met de jeugd. „Bij ons heerscht een dwaze philisterachtige Oblomowse vrees voor de jeugd,” schreef hij, Alexej Andrejewitsch Preobraschenski, een oude kennis uit Samara, die toen op het land woonde, verzocht hij om verbindingen met boeren. Hij stond erop, dat de brieven van arbeiders door de Petersburgsche kameraden onverkort aan het buitenlandsche centrum zouden worden doorgegeven, inplaats van uittreksels. De revolutie naderde en groeide steeds. Dat bemerkte Iljitsch het best aan deze brieven van arbeiders. Het jaar 1905 stond voor de deur.

VII

STEEDS NADER

kwam de werkelijke openlijke bevrijdingsstrijd van de massa's. Reeds in November 1904 had Iljitsch in de brochure „De Semstwocampagne” en het program van de „Iskra” en later, in December, in artikelen in „Wperjod” no. 1—3, dit geschreven. Hij zag duidelijk het naderen van een revolutionaire uitbarsting. Maar het is natuurlijk heel wat anders deze nadering van de revolutie aan te voelen, dan te beleven dat de revolutie werkelijk is uitgebroken.

Toen dan ook berichten in Genève binnenkwamen over de 9de Januari, ⁴¹⁾ berichten over de concrete vormen, waarin de revolutie zich geopenbaard had, leek het, alsof de heele wereld plotseeling van aanzien veranderd was, alsof wat tot nu toe geweest was, naar een ver verleden terug week.

Het bericht van de gebeurtenissen op 9 Januari bereikte Genève de volgende morgen. Wladimir Iljitsch en ik waren op weg naar de bibliotheek, toen we de Lunatscharski's tegenkwamen, die juist naar ons toegingen. Ik zie Lunatscharski's vrouw, Anna Alexandrowna nog voor me, zooals ze daar stond. Ze kon van opwinding geen woord zeggen en zwaaide maar onbeholpen met haar mof.

We gingen naar het eethuis van de emigranten, naar Lepeschinski, waar alle bolschewiki, die bericht hadden ontvangen over de gebeurtenissen in Petersburg, zich instinctief heen spoedden. Allen hadden behoefte bij elkaar te zijn. Niemand zei wat. Iedereen trachtte zijn ontroering te bedwingen. We begonnen spontaan de treurmarsch; „Als offers zijt gij gevallen” te zingen. Op de gezichten weerspiegelde zich de stemming, die de bijeenkomst beheerschte. Allen waren doordrongen van het

bewustzijn, dat de revolutie reeds was begonnen, dat het geloof in de Tsaar was verdwenen, dat het tijdstip al heel nabij was, waarop „de willekeur breekt en het volk opstaat, het machtige, krachtige, vrije.”

Voor ons begon het eigenaardige leven, dat alle emigranten in Genève in die tijd leidden: wij leefden a.h.w. van het eene nummer van de plaatselijke krant „Tribunka” op het andere. Iljitsch was met heel zijn denken in Rusland.

Eenige tijd later kwam Gapon in Genève. Hij kwam al dadelijk bij de sociaal-revolutionairen⁴⁵⁾ terecht en die stelden de zaak voor, alsof Gapon „hun” man was en alsof zij de heele arbeidersbeweging in Petersburg in het leven hadden geroepen. Ze maakten ontzaggelijk veel reclame voor Gapon en prezen hem tot in de wolken. Gapon stond toen in het middelpunt van de belangstelling. Het Engelsche blad, de „Times” betaalde hem voor iedere regel fabelachtige sommen.

Eenige tijd na Gapons aankomst in Genève kwam tegen de avond een dame bij ons, die Wladimir Iljitsch meedeelde, dat Gapon hem graag eens wilde spreken. Als plaats van samenkomst werd neutrale bodem, n.l. een café, gekozen. De avond brak aan. Iljitsch stak het licht niet op en ging de kamer op en neer. Gapon was een levend stuk van de in Rusland groeiende revolutie, nauw verbonden met de arbeidersmassa, een man, die bovendien groote invloed op de massa had. Daarom wond de bijeenkomst Iljitsch zoo op.

Kort geleden sprak een partijgenoot er nog zijn verontwaardiging over uit, dat Wladimir Iljitsch zich met Gapon had willen inlaten.

Natuurlijk was het mogelijk geweest Gapon eenvoudig links te laten liggen en van te voren aan te nemen, dat van een priester niets goeds te verwachten is. Zoo was b.v. de houding van Plechanow, die Gapon heel koel ontving. Maar Iljitsch' kracht lag juist in het feit, dat voor hem de revolutie een levende macht was, die hij in al haar veelvuldige uitingen trachtte te omvatten en dat hij wist en begreep, wat de massa wilde. Men leert de massa echter pas kennen, wanneer men met haar in

aanraking komt. Hoe zou Wladimir Iljitsch een man kunnen voorbijgaan, die zoo dicht bij de massa stond en zulk een macht op haar had, als Gapon.

Toen hij van de bespreking terug kwam, vertelde Wladimir Iljitsch welke indruk hij van Gapon gekregen had. Om Gapon zweefde nog de geest der revolutie. Als hij over de Petersburgsche arbeiders vertelde, raakte hij in vuur, en zijn woede en verontwaardiging over de Tsaar en zijn handlangers kende geen grenzen. Deze verontwaardiging was niet weinig naief, maar maakte daardoor des te meer indruk op de toehoorders. Zijn verontwaardiging was even groot als die der arbeidersmassa. „Alleen moet hij nog heel wat leeren” — zei Wladimir Iljitsch — „ik heb tegen hem gezegd: „Luister niet naar vleiërijen, vadertje! U moet nog veel leeren, anders komt ge daar terecht,” en ik wees onder de tafel.”

Op 8 Februari schreef Wladimir Iljitsch in no. 7 van de „Wperjod”: „Wij kunnen slechts de wensch uitspreken, dat het Georgi Gapon, die de overgang van de denkbeelden van het politiek onbewuste volk naar revolutionaire voorstellingen zoo onverwacht heeft beleefd en mede heeft ondervonden, moge gelukken, zich de klaarheid der revolutionaire wereldbeschouwing te verwerven, die voor de politicus noodzakelijk is.”

Gapon heeft het nooit tot die helderheid van denken gebracht. Hij was de zoon van een rijke boer uit de Oekraïne en is zijn leven lang aan zijn boerenfamilie en zijn geboortedorp gebonden gebleven. Hij kende de nood van de boeren goed. Zijn taal was eenvoudig en voor de grauwe arbeidersmassa begrijpelijk. Zijn afkomst en de band met het dorp zijn misschien wel het geheim geweest van zijn succes. Maar men kan zich moeilijk een mensch voorstellen, die zoo volkomen de priesterlijke mentaliteit in zich had opgenomen als Gapon. Hij had voordien nog nooit een revolutionair milieu gekend, terwijl hij ook van nature alles behalve revolutionair was. Hij was een sluwe priester, steeds bereid tot alle mogelijke compromissen. Eens vertelde hij van een gebeurtenis, die zijn geestelijke ontwikkeling volkomen karakteriseert

„Langen tijd werd ik door twijfel gekweld, mijn geloof begon te wankelen. Ik werd er ziek van en reisde daarom naar de Krim. Daar leefde toen ergens een kluizenaar, van wie gezegd werd, dat hij een heilige was. Ik ging naar hem toe, om in mijn geloof versterkt te worden. Toen ik bij de kluizenaar kwam, stond hij biddend aan een bron. Om hem had zich volk verzameld en hij leidde juist een godsdienstoefening. In de bron bevond zich een hoefijzervormige afdruk, die het paard van de overwinnende heilige Georgius daar zou hebben achtergelaten. „Dat is natuurlijk onzin, maar dat is ook niet het voornaamste — dacht ik — in ieder geval bezit de kluizenaar een vast geloof.” Dus ging ik na de godsdienstoefening naar hem toe en smeekte hem om zijn zegen. Toen legde hij zijn priesterkleed af en zei: „We hebben een winkel in kaarsen geopend en er heel aardig mee verdient!”

Daar zat ik met mijn geloof!

Ik weet niet meer, hoe ik nog levend ben thuis gekomen. Een vriend van mij, de schilder Wereschtschagin, trachtte mij te overreden het priesterkleed af te leggen.

Ik dacht toen echter zoo: Nu zijn mijn ouders gezien in het dorp, vader is dorpshef en staat bij iedereen in hoog aanzien. Leg ik mijn ambt neer, dan zal men hem verwijten: Jou zoon is een afvallige!

Daarom heb ik het priesterkleed niet afgelegd.” —

Deze vertelling typeert de heele Gapon.

Hij kon niet studeeren. Hij heeft niet weinig tijd verknoeid met schijfschieten en rijden, maar voor boeken had hij niet veel over. Wel begon hij op aanraden van Iljitsch de opstellen van Plechanow te bestudeeren, maar hij deed het als een hem opgelegde plicht. Gapon wist uit boeken niet te leeren. Maar uit het leven leeren kon hij evenmin. De priester-mentaliteit had zijn blik geheel verduisterd. Hij keerde naar Rusland terug, waar het reeds spoedig bergafwaarts met hem ging. —

Van af de eerste dagen der revolutie voorzag Iljitsch reeds duidelijk de ontwikkeling. Hij begreep: de beweging moest als

een lawine aangroeien. Het revolutionaire volk zou niet halverwege blijven staan. Het zou niet tegen te houden zijn. De arbeiders zouden de strijd met de autocratie (alleenheerschappij) aanbinden. Of de arbeiders daarbij de zege zouden behalen of verslagen zouden worden, zou uit het resultaat van de strijd blijken. In elk geval kwam het er op aan, zoo goed mogelijk toegerust te zijn.

Iljitsch had steeds een bijzonder instinct, een helder begrip ervan, wat de arbeidersklasse in een gegeven oogenblik in beweging bracht.

De menschewiki oriënteerden zich op de liberale bourgeoisie. Zij waren van meening, men moest deze in beweging brengen, men moest de revolutie „ontketenen”. — Iljitsch wist echter, dat de arbeidersklasse reeds besloten had, de strijd tot het einde te voeren. En hij was aan hun zijde. Het was zijn overtuiging, dat men niet halverwege mocht blijven staan. Dat zou zulk een demoraliseering hebben beteekend, zou de strijdkracht der arbeidersklasse zoo hebben verminderd en de zaak zoo'n schade hebben toegebracht, dat men dit onder geen enkele omstandigheid mocht doen. En de geschiedenis heeft het bewezen. De arbeidersklasse leed in de revolutie van 1905 weliswaar de nederlaag, maar zij werd niet overwonnen, haar strijd lust werd niet gebroken. Zij, die Lenin wegens zijn onverzoenlijkheid aanvielen en die na de nederlaag niets anders wisten te zeggen, dan, dat men „niet naar de wapenen had moeten grijpen”, begrepen zulks niet. Wie trouw aan zijn klasse wilde blijven, kon niet anders doen, dan naar de wapenen grijpen. De voorhoede mocht haar strijdende klasse niet in de steek laten. En daarom riep Iljitsch onvermoeid deze voorhoede der arbeidersklasse, de partij, op tot de strijd, tot de organisatie, tot het werk voor de bewapening der massa. Daarover schreef hij in de „Wperjod” en in zijn brieven naar Rusland.

„De 9de Januari 1905 heeft alles wat aan geweldige revolutionaire energie in het proletariaat leeft, maar tegelijkertijd ook al de gebreken in de organisatie onzer partij, aan den dag gebracht” —

schreef Wladimir Iljitsch begin Februari in het artikel:

„Moeten wij de revolutie organiseeren?” waarin iedere regel een oproep is, van woorden tot daden over te gaan.

Iljitsch had niet alleen alles gelezen en zorgvuldig doordacht, wat Marx en Engels over de revolutie en de opstand hebben geschreven. Hij had zelf menig krijgskundig werk bestudeerd en de techniek en organisatie van de gewapende opstand naar alle zijden overwogen. Veel meer dan men weet, hield hij zich met deze zaak bezig en zijn opmerkingen over de stoottroepen gedurende de partisanenoorlog, over vijf- en tienmansgroepen waren geen leekengezwam, maar een naar alle zijden doordacht voorstel.

De beambte van de „Societ t de Lecture” was er getuige van hoe dag aan dag 's morgens vroeg een Russische revolutionair in de leeszaal kwam. Hij had, naar Zwitsersche gewoonte, de pijpen van zijn goedkoope broek omgeslagen om ze te beschermen tegen de modder van de straat en vergat ze na het binnentreden terug te slaan. Hij nam het boek over barricadengevechten, over de techniek van de aanval, dat van de vorige dag was blijven liggen ter hand, zette zich op de gewone plaats aan het tafeltje naast het venster, streek naar gewoonte het dunne haar op de kale schedel terecht en verdiepte zich in de lectuur. Maar dikwijls stond hij op om een groot woordenboek van de stelling te nemen, daar de verklaring van een onbekende technische uitdrukking op te zoeken. Daarna ging hij op en neer, zette zich weer aan tafel en schreef snel in klein schrift zijn notities op het papier.

De bolschewiki bedachten alle mogelijke middelen en wegen om wapenen naar Rusland te transporteeren. Maar wat er gedaan kon worden, was slechts een druppel in de zee. In Petersburg werd een strijdcomit  gevormd, maar dit maakte slechts geringe vorderingen. Iljitsch schreef naar Petersburg:

„Bij zoo'n gelegenheid zijn schema's, strijd en besprekingen over de fracties van het strijdcomit  en over zijn rechten wel allerminst geoorloofd. Hier is onstuimige energie en nog

eens energie noodig. Ik zie met ontsteltenis, ja waarachtig met ontsteltenis, dat men reeds meer dan een half jaar over bommen praat en nog geen enkele heeft gemaakt. En dat bespreken nu de verstandigste menschen. Gaat naar de jeugd, mijne heeren! Dat is het eenige middel, dat nog kan helpen; anders komt gij werkelijk te laat (ik zie dat aan alles) en het blijft bij uwe „geleerde” notities, plannen, tekeningen, schema's en uitstekende voorschriften, maar zonder organisatie, zonder de levende daad! Stoot U toch niet aan formaliteiten! Bekommer U niet om schema's! Naar de hel met alle functies, rechten en privileges”

De bolschewiki hebben geen gering aandeel gehad in de voorbereiding van de gewapende opstand, zij hebben dikwijls een prachtige heldenmoed aan de dag gelegd en ieder oogenblik hun leven op het spel gezet. Voorbereiding tot de bewapende opstand — dat was de leuze der bolschewiki.

Ook Gapon sprak van de gewapende opstand. Reeds spoedig na zijn aankomst kwam hij met de voorslag van een strijdverbond tusschen de revolutionaire partijen. Wladimir Iljitsch sprak zich in no. 7 van de „Wperjod” (van 8 Februari 1905) waardeerend over dit voorstel uit, en schreef uitvoerig over het vraagstuk van het strijdverbond.

Gapon nam op zich de Petersburger arbeiders van wapenen te voorzien. Hij beschikte over een menigte giften, die hem werden gezonden. Daarmede kocht hij in Engeland wapenen in. Eindelijk was de zaak zoover. Men wist een schip, de „Grafton” te vinden, de kapitein was bereid wapenen mede te nemen en deze op een der eilanden, in de nabijheid van de Russische grens te lossen.

Gapon had geen idee van illegale transportaangelegenheden en stelde zich de zaak veel eenvoudiger voor, dan zij in werkelijkheid was. Hij verschaftte zich door onze bemiddeling een illegale pas en verbindingen en vertrok naar Petersburg om daar de zaak verder te leiden. Wladimir Iljitsch zag daarin het overgaan van woorden tot daden. De arbeiders hadden drin-

gend wapenen noodig. De heele onderneming liep echter op een mislukking uit. De „Grafton” liep op een zandbank en het bleek ook overigens onmogelijk op het betreffende eiland te landen. Maar ook in Petersburg kon Gapon niets uitrichten. Hij was gedwongen zich in schamele arbeiderswoningen verborgen te houden en onder valsche namen te leven. Alle verkeer was enorm veel moeilijker. De adressen der sociaal-revolutionairen, met wie hij de regeling over de ontvangst van het wapen-transport zou treffen, bleken niet te bestaan. De bolschewiki waren de eenigen, die hun menschen naar het eiland zonden. Dat alles maakte op Gapon een vernietigende indruk. Illegaal te moeten leven en zich ontberingen te moeten getroosten, zonder zich ergens te kunnen toonen — dat is heel wat anders, dan zonder eenige risico in massavergaderingen op te treden. Een illegaal wapentransport kon slechts door mannen worden georganiseerd, die een geheel andere revolutionaire school hadden doorlopen dan Gapon, mannen, die tot elk offer, zelfs het grootste bereid waren . . .

De andere leuze door Iljitsch uitgegeven, luidde: *Ondersteuning van de strijd der boeren om grond en bodem*. Daardoor zou de arbeidersklasse de mogelijkheid worden gegeven, bij haar strijd op de boerenklasse te steunen.

Wladimir Iljitsch heeft steeds het boerenvraagstuk de grootste aandacht geschonken, ofschoon hij slechts het proletariaat als de consequent revolutionaire klasse beschouwde. Bij de besprekingen van het partijprogram voor het tweede congres had hij destijds de leuze opgesteld en met alle kracht verdedigd, de boeren de grond terug te geven, die zij bij de hervorming in 1861 hadden verloren.⁴⁶⁾

Om de boeren te winnen, achtte hij het noodig, een voor hen begrijpelijke concrete eisch op te stellen. Destijds hadden de sociaal-democraten de actie onder de arbeiders met de strijd voor warm theewater, voor verkorting van de arbeidstijd en voor tijdige uitbetaling van het loon ingezet. Evenzoo moesten ook de boeren onder een concrete leuze worden georganiseerd.

Het jaar 1905 gaf Iljitsch aanleiding dit vraagstuk te herzien. De gesprekken met Gapon, een man van boerenafkomst, die nog met het dorp was verbonden, met Matjuschenko, een matroos van de „Potemkin”, gesprekken eindelijk met een groot aantal arbeiders, die uit Rusland waren gekomen en die een goede kijk hadden op de verhoudingen op het land, brachten Iljitsch tot de overtuiging, dat de leuze van de teruggave van de afgenomen landerijen niet voldoende was en dat men een verderstrekkende leuze moest opstellen: de eisch van confiscatie van het geheele grootgrondbezit met inbegrip van de kroon- en kerkelijke landerijen. Iljitsch had destijds de statistieken niet tevergeefs zoo ijverig bestudeerd en zich een scherp beeld gevormd van de samenhang tusschen stad en land, tusschen groot- en kleinindustrie, tusschen de arbeidersklasse en de boeren. Hij achtte de tijd gekomen, dat deze economische samenhang de basis voor de machtige politieke invloed van het proletariaat op de boerenklasse zou vormen.

De volgende scène herinner ik me nog: Gapon had eens een oproep ontworpen en verzocht Wladimir Iljitsch deze aan te hooren. Hij begon de oproep met veel pathos voor te lezen. De oproep stond vol verwenschingen tegen de Tsaar: „Waarvoor hebben wij een Tsaar noodig — stond er o. a. — moet onze aarde niet één landheer hebben, onze lieve Heer en gij allen zult zijne pachters zijn!” (De strijd om de vermindering der pachten stond nl. nog in het middelpunt der boerenbeweging). Wladimir Iljitsch lachte bij deze beeldspraak, die werkelijk zeer naïef was. Maar anderzijds bleek hieruit duidelijk waardoor Gapon bij de massa zooveel bijval vond. Zelf een boer, wist hij bij de nog half met het dorp verbonden arbeiders de van oudsher ingewortelde landhonger aan te wakkeren.

Gapon werd verlegen toen hij Wladimir Iljitsch zag lachen. „Is er soms iets niet goed?” — vroeg hij — „zeg 't mij als je blijft en ik zal het verbeteren.” Wladimir Iljitsch werd onmiddellijk weer ernstig. „Neen” — zei hij — „dat zou toch geen zin hebben! Ik heb een totaal verschillende wijze van denken. Schrijf echter in je eigen taal en op je eigen wijze!”

Ook een ander voorval schiet me nog te binnen. Het was na het derde congres, na de opstand op de „Potemkin.” De bemanning van de „Potemkin” was in Roemenië geïnterneerd en in de diepste ellende geraakt. Gapon had toen veel geld voor zijn „Herinneringen” ontvangen en ook anders kwamen vele giften voor de zaak der revolutie bij hem binnen. Hij was dagenlang bezig met het inkoop van kleeren voor de „Potemkin” bemanning. Een van de meest geziene deelnemers aan de opstand, de matroos Matjuschenko, kwam naar Genève en werd dikke vrienden met Gapon; zij werden bijna onafscheidelijk.

Destijds ontvingen we bezoek van een jong partijgenoot uit Moskou (zijn schuilnaam is me ontgaan), een jonge man met roode wangen, verkooper in een boekhandel, die pas kort geleden lid van de partij was geworden. Hij had een opdracht uit Moskou. Hij vertelde hoe en waarom hij sociaal-democraat was geworden, sprak lang en breed erover, waarom het program van de sociaal-democratische partij juist was en begon het met de ijver van een pas bekeerde punt voor punt te bespreken. Wladimir Iljitsch verveelde zich een weinig, ging naar de bibliotheek en liet mij met de jonge man alleen. Ik noodigde hem op de thee en trachtte uit hem te halen wat er uit te halen was. De jonge man ging voort met het program voor te dragen. Op dit oogenblik kwamen Gapon en Matjuschenko binnen. Ik zette ook voor hen thee, terwijl onze jonge vriend bezig was, de theorie van de „afgenomen landerijen” duidelijk te maken. Maar toen hij nu begon te bewijzen, dat de boeren niet verder mochten gaan, dan de strijd voor de „weggenomen landerijen” vlogen Matjuschenko en Gapon op met de woorden: „Al het land behoort het volk!”

Het is moeilijk te zeggen welk einde de zaak zou hebben genomen als Iljitsch niet erbij was gekomen, Hij begreep onmiddellijk wat de kern van de strijd was, ging er echter niet op in, maar nam Matjuschenko en Gapon mee in zijn kamer. Spoedig daarop vertrok het jonge mensch.

Op de Decemberconferentie in Tammerfors diende Iljitsch dan

het voorstel in het punt van de „weggenomen landerijen” geheel uit het program te strijken.

In de plaats daarvan werd een punt opgenomen over de ondersteuning van de revolutionaire maatregelen der boeren met inbegrip van de confiscatie van het grootgrondbezit, en van de kroon-, klooster- en apanagelanden.

De sociaal-democraat Kautsky, die destijds zeer groote invloed had, zag de zaak anders in. Hij schreef in de „Neue Zeit” 47) dat de revolutionaire beweging in de steden in Rusland in het vraagstuk van de verhouding tusschen de boeren en de grootgrondbezitters neutraal moest blijven.

Heden ten dage is Kautsky een van de ergste verraders van de arbeidersklasse, maar toentertijd gold hij nog voor een revolutionair sociaal-democraat. Toen een andere sociaal-democraat, Bernstein, tegen het einde der negentiger jaren, zijn strijd tegen het Marxisme begon en aanving te bewijzen, dat men de theorie van Marx moest herzien, dat in deze leer veel verouderd — en uit de tijd was geraakt, dat het doel (het socialisme) niets, de beweging alles was, trad Kautsky openlijk tegen Bernstein op, om de leer van Marx te verdedigen. Potressow had destijds Wladimir Iljitsch, toen in de verbanning, de Deutsche uitgave van Kautsky's brochure tegen Bernstein („Anti-Bernstein”) toegezonden. Wladimir Iljitsch was het er geheel mee eens. Wij begonnen het toen voor de partijgenooten in de verbanning te vertalen en waren daar in twee weken mee klaar; Kautsky gold toentertijd als de revolutionaire consequente volgeling van Marx. Zijn bewering had Iljitsch daarom verwonderd en tot nadenken gebracht. Desondanks verdedigde hij Kautsky nog door toe te geven, dat diens bewering wellicht voor West-Europeesche verhoudingen juist was, maar de Russische revolutie kon slechts overwinnen, door te steunen op de boerenmassa.

Kautsky's geschrift was echter voor Iljitsch aanleiding om na te gaan, of Kautsky het standpunt van Marx en Engels juist had weergegeven, Wladimir Iljitsch bestudeerde, hoe Marx zich in het jaar 1846 tot de agrarische beweging in Amerika en hoe Engels zich in 1885 tot Henry George had verhouden. In April

HERINNERINGEN AAN LENIN

schreef Wladimir Iljitsch reeds zijn artikel „Marx over de „zwarte herverdeeling” in Amerika”.

Dit artikel eindigt met de woorden:

„Men zal moeilijk een tweede land op de wereld vinden, waar de boeren zooveel leed, zulk een onderdrukking en vernedering hebben te dulden gehad als in Rusland. Hoe hopeloozer deze onderdrukking was, des te machtiger zal nu het ontwaken zijn, des te onoverwinnelijker zijn revolutionaire aanval. Het is zaak van het bewuste revolutionaire proletariaat deze aanval met alle kracht te ondersteunen, opdat in het oude, vervloekte feodale-tsaristische slaven-Rusland geen steen op de andere wordt gelaten, opdat een nieuw geslacht van vrije en moedige menschen ontstaat, een nieuw republikeinsch land, waarin zich onze proletarische strijd voor het socialisme in volle vrijheid kan ontplooiën.”

Het bolschewistische centrum bevond zich in Genève op de hoek van de beroemde, door Russische emigranten bewoonde Rue de Carouge en de oevers van de Arve. Hier waren de lokalen van de redactie en de expeditie van de „Wperjod”, hier was het bolschewistische eethuis van Lepeschinski, hier woonden Bontsch-Brujewitsch, Ljadow (Mandelstamms) en Iljins. Bij de Bontsch-Brujewitsch gingen Orłowski en anderen geregeld in en uit.

Bij zijn terugkeer naar Rusland had Bogdanow een onderhoud met Lunatscharski, waarop deze eveneens naar Genève verhuisde en in de redactie van de „Wperjod” werd opgenomen. Lunatscharski bleek een uitstekend spreker te zijn en droeg veel bij tot de versterking van de invloed der bolschewiki. Sedert die tijd voelde Wladimir Iljitsch zich zeer tot Lunatscharski aange trokken, verheugde zich steeds als hij kwam en had zelfs nog tijdens de geschillen met de groep „Wperjod” groote sympathie voor hem. Ook Anatolij Wassiljewitsch (Lunatscharski) was in Iljitsch' tegenwoordigheid steeds zeer opgewekt en geestig. Ik herinner me nog hoe Anatolij Wassiljewitsch eens na zijn terugkeer van

IN GENÈVE — HET JAAR 1905

het front, het was meen ik 1919 of 1920, Wladimir Iljitsch zijn indrukken beschreef en hoe deze hem met schitterende oogen aanhoorde.

Lunatscharski, Worowski en Olinski — wat een steun was dat voor de „Wperjod”! — De geheele zakelijke leiding berustte bij Wladimir Dimitrijewitsch Bontsch-Brujewitsch, een man van onverstoorbare blijheid, die allerhande grootscheepsche plannen ontwierp; hij beheerde de drukkerij.

Bijna iedere avond kwamen de bolschewiki in het café Landold tezamen en zaten daar tot in de nacht bij een glas bier, de gebeurtenissen in Rusland te bespreken en plannen te maken. Velen vertrokken en anderen maakten zich voor de reis gereed. In Rusland werd de actie voor het derde congres gevoerd. Sedert het tweede congres was zooveel veranderd, het leven had zoovele nieuwe vragen opgeworpen, dat een nieuw congres absoluut noodzakelijk was. De meerderheid der comité's sprak zich voor een congres uit. Er werd een „bureau van comité's der meerderheid” gesticht. Het C. C. had een aantal nieuwe leden, waaronder ook menschewiki, in zich opgenomen. De meerderheid was verzoeningsgezind en remde op allerlei manieren het bijeenroepen van het derde congres. Na het gevangen nemen van het C. C. in de woning van de schrijver Leonid Andrejew in Moskou, gaven de vrij gebleven leden van het C. C. hunne toestemming tot het bijeenroepen van het congres. Dit zou in Londen worden gehouden. Het was duidelijk, dat de bolschewiki op dit congres in de meerderheid zouden zijn. Daarom bleven de menschewiki weg en riepen hunne gedelegeerden naar een conferentie in Genève op.

Van de leden van het C. C. kwamen de partijgenooten Sommer (ook wel Mark of Ljubimow genoemd) en Winter (Krassin) op het congres. De gezichten stonden somber, Krassin daarentegen maakte de indruk, alsof er niets was gebeurd. De afgevaardigden vielen het C. C. wegens zijn verzoeningsgezinde houding heftig aan. Mark hulde zich in een somber stilzwijgen, ook Krassin, het hoofd in de handen, bield zich stil; maar zijn gelaat bleef zoo onbewogen, alsof hem al die giftige redevoe-

ringen in het geheel niet aangingen. Toen de beurt aan hem kwam, hield hij op kalme toon een redevoering, zonder op de geuite beschuldigingen ook maar iets te antwoorden — en een ieder werd het daarbij duidelijk, dat men over de verzoeningsgezindheid van Krassin geen woord meer behoefde te verliezen, dat dit voorgoed voorbij was en dat hij zich van nu af aan in de rijen der bolschewiki zou scharen en tot het einde met hen zou gaan.

Heden kennen de partijleden de veelomvattende en verantwoordelijke arbeid, die Krassin tijdens de revolutie van 1905 bij de bewapening van de arbeiders-strijdcorpsen, bij het gereedmaken van geschut, e. d. heeft verricht. Dat alles ging in het geheim en zonder opzien te baren, maar het kostte een enorme inspanning. Wladimir Iljitsch was beter dan iemand anders op de hoogte van het werk van Krassin en achtte hem sedert die tijd zeer.

Uit de Kaukasus kwamen vier gedelegeerden: Micha Zchakaja, Aljoscha Dshaparidse, Lehmann en Kamenew. Er waren echter slechts drie mandaten. Wladimir Iljitsch vroeg daarom: „Wie van jullie heeft een mandaat? Je hebt toch slechts drie mandaten, bent echter met je vieren. Wie van jullie heeft de meeste stemmen bekomen?”

Micha Zchakaja was zeer verontwaardigd: „Meen je dan, dat wij in de Kaukasus stemmen? Bij ons worden alle aangelegenheden kameraadschappelijk afgehandeld. Men heeft ons met z'n vieren hierheen gezonden, en het komt er niet op aan, hoeveel mandaten ons toegedacht zijn.”

Micha was het oudste partijlid; hij was destijds 50 jaar. De opening van het congres werd hem deswege opgedragen.

Voor het comité van het Polessjegebied⁴⁸⁾ was Ljowa Wladimirov aanwezig. Meerdere malen hadden wij hem in verband met de scheuring naar Rusland geschreven, maar daarop nooit een antwoord ontvangen. Op onze brieven, waarin wij hem over het optreden van de Martowgroep berichtten, ontvingen wij als antwoord slechts mededeelingen, hoeveel en welke vlugschriften verspreid waren, waar het in Polessje tot stakingen en demon-

straties was gekomen, enz. Op het congres bewees Ljowa een oprecht bolschewiek te zijn.

Uit Rusland waren nog Bogdanow, Postalowski (Wladim), P. P. Rumjanzew, Rykow, Sammer, Semljatschka, Litwinow, Skrypnik, Bur, Schklowski, Kramolnikow en anderen verschenen. Allen op het congres was het duidelijk, dat de arbeiders-beweging in Rusland zich naar alle zijden ontwikkelde. Er werden resoluties aangenomen over de gewapende opstand, over de provisorische revolutionaire regeering, over de houding tot de tactiek der regeering aan de vooravond der revolutie, over het openlijke optreden der S.D.A.P.R., over de houding tot de boerenbeweging, tot de liberalen, tot de nationale sociaal-democratische organisaties, over de propaganda en agitatie, over het afgescheiden deel van de partij, enz.

Op voorstel van Wladimir Iljitsch, die een referaat over de agrarische kwestie hield, werd het punt over de „weggenomen landerijen” in de toelichting ingevoegd en het vraagstuk van de confiscatie van het grootgrondbezit, met inbegrip van de kroon- en kerkelijke goederen, op de voorgrond geplaatst.

Nog twee vraagstukken waren karakteristiek voor het derde congres — het vraagstuk van de dubbele leiding en het vraagstuk van de verhouding tusschen arbeiders en intellectueelen. Op het tweede congres waren overwegend litteraten en de praktische werkers, die op de een of andere wijze veel voor de partij hadden gedaan, maar die met de pas in opkomst zijnde Russische organisaties slechts door zeer zwakke banden waren verbonden.

Het derde congres zag er reeds geheel anders uit. De organisaties in Rusland hadden intusschen reeds vastere vormen aangenomen. Er waren illegale comité's die onder uiterst moeilijke omstandigheden, als samenzweerders, werkten. Dientengevolge namen bijna nergens arbeiders aan deze comité's deel. En toch oefenden de comité's op de arbeidersbeweging groote invloed uit. De vlugschriften, de „handleidingen” der comité's, pasten zich geheel bij de stemming der arbeidersmassa's aan. De comité's waren daardoor zeer populair, waarbij hunne handelingen voor

de meeste arbeiders in een geheimzinnig waas waren gehuld. Niet zelden kwamen de arbeiders ter bespreking der principiële vraagstukken der beweging, afzonderlijk, zonder de intellectuelen, bijeen. Zoo zonden 50 Odesser arbeiders een verklaring aan het derde congres over de principiële vragen, waarin menschewiki en bolschewiki verschillen, met de opmerking, dat op de vergadering, waarin deze vragen waren besproken, geen enkele intellectueel aanwezig was geweest.

De comitéleden waren gewoonlijk zeer zelfbewuste menschen. Zij zagen zeer goed de groote invloed, die de arbeid der comité's op de massa uitoefende. In de partij erkenden zij als regel geen democratie. „De democratie leidt maar tot voortdurende tegenvallers en met de beweging zijn wij ook zoo verbonden” — was hun meening. Op het „buitenland” keken ze steeds min of meer verachtelijk neer. „Die steekt de haver, daarom maken ze slechts ruzie! Ze moesten maar eens onder de Russische verhoudingen leven!” Het overwicht van het buitenland was hun zeer ongewenscht. Maar tegelijkertijd wilden ze ook geen wijziging. Zich de snel wisselende omstandigheden aan te passen, dat wilden en konden de comitéleden niet.

Gedurende het tijdperk van 1904/5 had de arbeid als een zware last op de schouders der comitéleden gedrukt, maar velen van hen konden zich slechts met groote moeite aanpassen bij de gewijzigde toestanden, door de toenemende wettelijke mogelijkheden en de openlijke strijd, in 't leven geroepen.

Op het congres waren geen arbeiders, in elk geval geen op de een of andere wijze boven anderen uitblinkende arbeiders aanwezig. Voor zoo ver ik mij kan herinneren figureerde als „Babuschkin” niet de arbeider Babuschkin, — die was toentertijd in Siberie — maar partijgenoot Schklowski. In plaats daarvan waren op het congres zeer vele comitéleden. Zonder op dit karakter van het derde congres te letten, moet veel van het congresprotocol onbegrijpelijk blijven.

Echter niet alleen de comitéleden, maar ook andere geziene medewerkers wierpen de vraag op hoe men „het buitenland

de teugels zou kunnen aanleggen”. Aan het hoofd van de oppositie tegen het buitenland stond Bogdanow.

Veel, wat niet ter zake deed, werd er besproken, maar Wladimir Iljitsch trok zich daar niet veel van aan. Hij ook was van meening, dat de beteekenis van de menschen in het buitenland ten gevolge van de zich ontwikkelende revolutie als 't ware van uur tot uur minder werd. Hij wist, dat hij zelve ook niet lang meer in het buitenland zou blijven. Hij achtte het bovenal van buitengewoon belang, dat het C. C. het partijorgaan geregeld op de hoogte hield. (Het partijorgaan zou van nu af „Proletarij” heeten en voorloopig nog in het buitenland verschijnen). Hij stelde ook voor dat tusschen het buitenlandsche en het Russische deel van het C. C. op geregelde tijden samenkomsten zouden worden georganiseerd.

Heftiger was de strijd over het vraagstuk van het lid worden van arbeiders van de comité's.

Wladimir Iljitsch sprak met buitengewone warmte voor de opname van arbeiders in de comité's. Ook Bogdanow, de „buitenlanders” en de geletterden waren er voor. Maar de comitéleden waren er tegen. Wladimir Iljitsch wond zich op, de comitéleden insgelijks. Deze zetten het ten slotte door, dat betreffende dit punt geen beslissing werd genomen: men kon inderdaad ook niet een besluit nemen, dat men geen arbeiders in de comité's mocht opnemen. Bij de discussie bracht Wladimir Iljitsch o.m. naar voren:

„Ik geloof, dat men de zaak meer in 't groot moet bezien. Het opnemen van arbeiders in de comité's is niet alleen een opvoedkundige, maar ook een politieke taak. De arbeiders hebben zooveel klasse-instinct, dat zij reeds bij geringe politieke scholing zeer spoedig consequente sociaal-democraten zullen worden. Ik zou er zeer voor zijn, dat in onze comité's op iedere twee intellectuelen acht arbeiders kwamen. Als het mocht blijken, dat de door onze tijdschriften gegeven raad, zooveel mogelijk arbeiders in de comité's op te nemen, niet het gewenschte succes heeft gehad, zoude het beter tot het doel voeren, deze raad in naam van het congres uit te

spreken. In een duidelijke en besliste uitspraak van het congres zoudt ge het beste argument tegen elke vorm van demagogie vinden: „Dit is de duidelijk uitgesproken wil van het congres!“

Wladimir Iljitsch had reeds vroeger herhaaldelijk op de noodzakelijkheid gewezen, naar mogelijkheid veel arbeiders in de comité's op te nemen. Reeds in zijn „Brief aan een Petersburger partijgenoot“, dus in 1903, had hij hierover geschreven. Daar hij dit standpunt op het congres innam, geraakte hij in vuur en intèrumpèerde de spreker. Toen Michailow (Postalowski) tegenwierp: In de practijk zullen dus aan de intellectueelen slechts geringe eischen gesteld worden, aan de arbeiders echter bovenmatig hooge“, riep Wladimir Iljitsch daartusschen: „Zeer juist“. En zijn interruptie werd door de comitéleden in koor overstemd met „absoluut onjuist“.

Toen Rumjanzew mededeelde: „In het Petersburger comité zit slechts één arbeider, ofschoon wij daar reeds sedert 15 jaar werken,“ riep Wladimir Iljitsch: „Dat is schandelijk!“

En later aan het slot der debatten zeide Wladimir Iljitsch:

„Ik kon het niet rustig aanhooren, toen men er van sprak, dat er geen arbeiders zouden zijn, die als leden van het comité op kunnen treden. Dat beteekent het vraagstuk op de lange baan schuiven! Klaarblijkelijk is dat een ziekte in de partij. Onder alle omstandigheden moeten er arbeiders in de comité's worden opgenomen.“

Dat Iljitsch het zich niet al te veel aantrok, dat zijn standpunt op het congres met zoo'n heftigheid werd verworpen, kwam doordat hij overtuigd was, dat de nader komende revolutie de partij radicaal zou genezen van de ongeschiktheid de comité's te proletariseeren.

Nog een belangrijk punt werd op het congres behandeld: het vraagstuk van de propaganda en agitatie.

Ik herinner mij, hoe eens een jonge Odesser partijgenoot bij

ons kwam met de klacht: „De arbeiders stellen onmogelijke eischen aan de comité's. Nu moeten wij propaganda onder hen voeren. Maar is dat mogelijk? Wij kunnen onder hen slechts agitatie voeren!“⁴⁰⁾

De mededeeling van de Odesser partijgenoot maakte diepe indruk op Iljitsch. Zij werd, om zoo te zeggen, aanleiding tot de discussie over de propaganda. Het bleek — en dat brachten zoowel Semljatschka, als Micha Zchakaja en ook Desnitzki tot uitdrukking — dat de oude vormen der propaganda zich overleefd hadden. De propaganda was in agitatie omgeslagen. Bij de enorme groei der arbeidersbeweging konden de mondelinge propaganda en zelfs de agitatie op geen stukken na meer aan de eischen der beweging voldoen. Men had populaire brochures noodig, een populair blad, geschriften voor de boeren, voor de vreemde door Rusland onderdrukte volksstammen.

Het leven bracht honderde nieuwe vragen naar voren, die in het raam der tot dan illegale organisatie niet konden worden opgelost. De eenige oplossing was het uitgeven van een dagblad in Rusland zelf en door een breedopgezette activiteit eener legale uitgeverszaak. Voorloopig bestond er echter nog geen vrijheid van drukpers. Er werd besloten in Rusland een illegaal blad uit te geven en daar een groep van schrijvers te vormen, die de taak hadden, voor populaire litteratuur te zorgen. Maar dat alles kon natuurlijk slechts noodhulp zijn.

Op het congres werd de opvlammende revolutionaire strijd grondig besproken. Resoluties over de gebeurtenissen in Polen en in de Kaukasus werden aangenomen.

„De beweging breidt zich meer en meer uit“ — berichtte de afgevaardigde uit de Oeral — de tijden, dat de Oeral als een achterlijk gebied, zonder eenig leven moest worden beschouwd, niet in staat zich te roeren, zijn lang voorbij. De politieke staking in Lysjwa, de talrijke stakingen in verschillende bedrijven, de veelvuldige teekenen van revolutionaire stemming, de boeren- en fabrieksterreur, de meest verschillende vormen van kleine spontane demonstratie — dat alles zijn teekenen, dat de Oeral aan de vooravond van een groote revolutionaire beweging

staat. Zeer waarschijnlijk zal de beweging in de Oeral de vorm van de gewapende opstand aannemen. In de Oeral hebben de arbeiders de eerste bommen geworpen en in de Wotkin-fabrieken zelfs kanonnen opgesteld. Partijgenooten, vergeet de Oeral niet!" Zooals van zelf spreekt, onderhield Wladimir Iljitsch zich lange tijd met de afgevaardigden uit de Oeral.

Het derde congres had de strijdfronten in de hoofdzaken op de juiste wijze aangewezen. De menschewiki hadden voor dezelfde vraagstukken een andere oplossing. Wladimir Iljitsch gaf een verklaring van het principieele onderscheid tusschen de resoluties van het derde congres en die der menschewistische conferentie in zijn brochure „Tweeërlei tactiek der sociaal-democratie in de democratische revolutie”.

Wij keerden naar Genève terug. Tezamen met Kamski en Orłowski werd ik in de commissie van redactie van de congresnotulen gekozen. Kamski vertrok echter spoedig daarop en Orłowski was met werk overladen. In Genève, waarheen een groot aantal der afgevaardigden na het congres reisde, werden de verslagen nagezien. Stenotypisten waren er toen nog niet en ook geen extra-secretarissen. De verslagen werden de rij langs door twee congresafgevaardigden opgeschreven. Niet alle congresafgevaardigden waren even goede verslagschrijvers. Op het congres kwam men er natuurlijk niet toe, de verslagen voor te lezen. In Genève werden de verslagen tezamen met de afgevaardigden aan tafel bij Lepeschinski nagezien. Zooals van zelf spreekt vond iedere afgevaardigde, dat zijn gedachten niet goed waren weergegeven en wenschte iets bij te voegen. Dat was echter niet toegestaan. Verbeteringen mochten alleen dan worden aangebracht, als de andere afgevaardigden het er mee eens waren. Het werk was zeer moeilijk en het liep ook niet zonder incidenten af. Skrypnik (Schtschensky) verlangde, dat hij de verslagen mee naar huis mocht nemen. En toen hem er op werd gewezen, dat men dan de verslagen aan alle afgevaardigden zou moeten meegeven en er ten slotte niets van zou overblijven, diende Skrypnik vol van verontwaardiging een met drukletters

geschreven protest bij het C. C. in tegen de weigering de verslagen af te staan.

Toen het werk in groote lijnen gereed was, duurde het nog geruime tijd, tot Orłowski de eindredactie afgewerkt had.

In Juli kwamen de eerste verslagen over de zittingen van het nieuwe C. C. binnen. Daarin heette het: de menschewiki in Rusland waren het niet met de „Iskra”⁵⁰⁾ eens en wilden eveneens het blad boycotten. Het vraagstuk van de ondersteuning der boerenbeweging had het C. C. wel besproken, maar voorloopig nog niets daarin gedaan; het wilde eerst de zaak met de agrarische deskundigen bespreken.

Het schrijven zeide opvallend weinig.

De volgende brief over het werk van het C.C. bevatte nog minder. Iljitsch werd zenuwachtig. Nadat wij op het congres de Russische atmosfeer hadden geademd, was de isoleering van het werk in Rusland nog moeilijker te dragen.

Midden Augustus verzocht Wladimir Iljitsch het C. C. in een brief „niet langer stom te blijven” en zich niet te beperken tot het onderling bespreken der vraagstukken. „Het C. C. heeft een innerlijk gebrek,” schrijft hij aan de Russische C. C. leden. In de volgende brief verwijt hij op heftige toon, dat de besluiten over de geregelde inlichtingen aan het centraalorgaan niet worden uitgevoerd.

In de aan „August” gerichte brief in September schrijft Iljitsch:

„Het is een utopie, volle overeenstemming in het C. C. of onder zijn afgevaardigden te verwachten. Wij zijn geen cirkel meer, waarde vriend, maar een partij.”

En in dezelfde brief schrijft hij als antwoord op de verontwaardigde mededeeling, dat onze menschen vlugschriften van Trotzki hadden gedrukt:

„... zij drukken vlugschriften van Trotzki... Dat is niet erg, als die vlugschriften in onze lijn vallen en gecorrigeerd zijn.”

HERINNERINGEN AAN LENIN

In een schrijven van Gussew van 13 October 1905 wijst hij op de noodzakelijkheid, naast de voorbereidingen voor de gewapende opstand ook de vakbewegingsstrijd te voeren, maar in bolschewistische zin en ook op dit gebied tegen de menschewiki op te treden.

Aan de Geneefsche horizon doken reeds de voorboden der vrijheid van drukpers op. Er kwamen uitgevers bij ons, die er als 't ware om vochten, de in het buitenland illegaal verschenen brochures legaal te mogen uitgeven. De „Burewestnik” in Odessa, de uitgeverszaak „Malych” en anderen — zij allen stelden zich ter beschikking.

Het C. C. raadde het af zich door contracten te binden, het koesterde het voornemen een eigen uitgeverszaak te stichten. Begin October zou Iljitsch naar de vergadering van het C. C. in Finland reizen, maar de politieke gebeurtenissen doorkruisten zijn plan. Wladimir Iljitsch bereidde zich op zijn afreis naar Rusland voor. Ik zou nog eenige weken in Genève blijven en alle zaken regelen.

Tezamen met Iljitsch ordende ik zijn papieren en brieven, wij deden ze in enveloppes, Iljitsch schreef eigenhandig op iedere enveloppe een opschrift en dan werd alles in een koffer gepakt en partijgenoot Karpinski, meen ik, ter bewaring gegeven. Deze koffer is behouden gebleven en werd na Iljitsch' dood aan het Lenin-instituut afgeleverd. Ze bevatte een groot aantal documenten en brieven, die op de geschiedenis der partij een helder licht werpen.

In September schreef Iljitsch aan het C. C. :

„Ter informatie deel ik de in omloop zijnde geruchten over Plechanow mede. Hij is klaarblijkelijk tegen ons verbitterd wegens de ontmaskering voor het Internationale Bureau. Hij scheldt in no. 2 van het „Dagboek van een sociaal-democraat” als een voerman. De eene keer heet het, dat hij een eigen blad wil uitgeven, dan weer, dat hij bij de „Iskra” wil terugkomen. Het gevolg is, dat het wantrouwen tegen hem sterker moet worden.”

IN GENÈVE — HET JAAR 1905

En op de 8ste October gaat Wladimir Iljitsch voort:

„Ik verzoek dringend de gedachte aan Plechanow te laten varen en een afgevaardigde der bolschewiki te kiezen. Het zou goed zijn Orłowski aan te wijzen.”

Toen echter het bericht werd ontvangen, dat de mogelijkheid bestond in Rusland een dagblad uit te geven, schreef Wladimir Iljitsch, reeds op het punt af te reizen, een hartelijke brief aan Plechanow, waarin hij hem tot medewerking aan het blad uitnoodigde.

„De tactische verschilpunten worden door onze revolutie zelf met verwonderlijke snelheid weggevaagd. De grondslag vormt zich reeds, waarop het de minste moeite zal kosten, het verleden te vergeten en het werk voor de levende zaak tezamen uit te voeren”

Aan het slot verzocht Iljitsch Plechanow om een samenkomst. Ik weet niet, of deze tot stand is gekomen, waarschijnlijk echter niet, want dat zou wel niet in vergetelheid zijn geraakt. Plechanow reisde in 1905 niet naar Rusland.

De 26ste October maakt Iljitsch reeds per brief nauwkeurige afspraken over zijn terugkeer naar Rusland.

„Een goede revolutie hebben we in Rusland, dat moet men erkennen!” heet het dan. En als antwoord op de vraag van het tijdstip voor de opstand, schrijft hij:

„Ik zou de opstand tot het voorjaar willen uitstellen. Maar we worden daar buitendien niet naar gevraagd”.

OPHELDERENDE AANTEKENINGEN

- 1 Ochtâ. Stadsdeel in Petersburg.
- 2 Narodnaja Wolja. „Volkswil”. Een revolutionaire partij, die in 1879 ontstond. Haar strijdmethode was de terreur, die door een gecentraliseerde, conspiratief werkende, organisatie, aan welker hoofd een uitvoerend comité stond, werd doorgevoerd. Haar doel was de omverwerping der regeering, hetwelk door samenzweringen en opstand moest worden bereikt. Deze strijd, door middel van de terreur, werd echter niet gedragen door een massabeweging, waardoor de regeering de mogelijkheid kreeg, haar geheel te vernietigen. De laatste groep der „Narodnaja Wolja”, aan welks hoofd Lenins broeder Alexander Uljanow stond, organiseerde een aanslag op Alexander III, welke evenwel werd ontdekt: de actieve deelnemers werden terechtgesteld in 1887. Hierop doelen de even verder volgende regelen.
- 3 De volledige titel luidt: „Wat zijn de volksvrienden en hoe strijden zij tegen de sociaal-democraten?”
- 4 Gorochowaja. Straat, waarin zich het gebouw der Ochrana (politieke recherche) bevond.
- 5 Economisme. Opportunistische strooming onder de Russische sociaal-democratie, die de beweging wilde beperken tot een strijd voor zuiver economische eischen.
- 6 Djetskoje-Ssjelo. „Kinderdorp.” Vroeger Zarskoje Ssjelo, tsarendorp, zomerverblijfplaats der tsarenfamilie; nu geheel bestemd tot buitenverblijf voor de kinderen der arbeiders.
- 7 Bevrijding van den arbeid, was een sociaal-democratische organisatie, in 1883 door Plechanow, Axelrod, Vera Sasulitsch, Leo Deutsch en Ignatow gesticht. Zij bestond tot het tweede congres (1903), waarop de groep, in verband met het stichten eener eigen partij, haar zelfstandig bestaan opgaf. Deze groep heeft in de geschiedenis der Russische sociaal-democratie, voor welker actie zij de theoretische grondslag legde, een buitengewoon belangrijke rol gespeeld.

- 8 **Cserny Pereulok.** Straat in Petersburg, vertaald „Zeestraat”.
- 9 **Adresbureau.** Instelling der Russische politie-administratie; iets als ons bevolkingsregister.
- 10 **Rabotscheje Djelo.** „Arbeidersbelang.” Zie noot 31.
- 11 **Decabristen.** Naam voor deelnemers aan een opstand tegen het tsarisme in December 1825. Schertsend noemde men nu ook de kameraden, die in December gevangen waren genomen „Decabristen”.
- 12 **Novoje Slowo.** „Het nieuwe woord.” Legaal marxistisch tijdschrift, waaraan ook Lenin een tijdlang heeft medegewerkt.
- 13 **Fet.** Lyrisch dichter, leefde van 1812—1892.
- 14 **Boshi Mir.** De wereld Gods.
- 15 **Narodoprawez.** „Man van de eerste Maart”. Zoo noemde men de revolutionairen, die aan de bomaanslag op tsaar Alexander II op 1 Maart 1881 hadden deelgenomen.
- 16 **Perwomartowez.** „Strijder voor volksrechten.”
- 17 **Ludo roboczy, poznajswoje sily.** Vertaald „Arbeidend volk besef Uw macht.”
- 18 **Pierwszy maj.** Vertaald „De eerste Mei.”
- 19 **Schanjegas.** Een Siberisch gebak, een soort pannekoek.
- 20 **Puschkin, Lermontow, Nekrassow.** Beroemde Russische schrijvers in de 19e eeuw. Vooral Puschkin is zeer geliefd.
- 21 **Iwan Turgenjew (1818—1893).** Beroemd romanschrijver o.a. „Vaders en zonen,” „Het adelaarsnest.”
Leo Tolstoj (1828—1910). Schrijver o.a. van „Opstanding,” „Oorlog en vrede,” „Het levende lijk”.
Nicolai Tschernyschewski (1828—1889). Beroemd Russisch schrijver en criticus. Door Marx zeer geliefd. Werken: „Kapitaal en arbeid,” de roman „Wat doen”.
- 22 **Emile Zola (1840—1902).** Beroemd Fransch romanschrijver die moedig voor Dreyfus optrad.
Alexander Herzen (1812—1870). Revolutionair schrijver. Uitgever van de tijdschriften; „De klok” en „De poolster.”
- 23 **Credo.** Een programgeschrift van de legale Marxisten, waarin de gedachte was ontwikkeld de arbeiders moeten zich niet in de politieke strijd mengen, dat is het werk van de intellectueelen.

- 24 **Bond.** Joodsche Sociaal-democratische organisatie.
- 25 **Rabotschaja Mysl.** „De Arbeidersgedachte”. Illegaal orgaan der economisten.
- 26 **Doscha.** Siberische pels, met het haar naar buiten. Wordt over een andere pels gedragen.
- 27 **Iskra.** De Vonk.
- 28 **Sarja.** Morgenrood, illegaal Marxistisch tijdschrift.
- 29 **Kiesjenew.** Hoofdstad van Bessarabië, nu door Roemenië bezet.
- 30 **Noordelijk Verbond** was de naam voor de soc. dem. vereeniging van arbeiders in noordelijk Rusland.
- 31 **Rabotscheje Djelo.** „Arbeidersbelang”, orgaan van de „Bond van Russische sociaal-democraten” in het buitenland.
- 32 **Rabotschaja Mysl.** „De Arbeidersgedachte”, illegale krant van zuiver economische richting.
- 33 **Kustarnitschestwo.** „Huisindustrie”. Zoo noemde men in de partij het werk van op zich zelf staande cirkels en groepen, die los waren van alle organisaties, zich om de organisaties der partij niet bekommerden en alles slechts uit eigen kracht wilden doen. N. K.
- 34 **Grashdanin.** De burger.
- 35 **Jushnij Rabotschij.** De arbeider van het Zuiden.
- 36 **C. C.** Centraal Comité.
- 37 **Strijdersbond** voor de bevrijding der arbeidersklasse. Het eerste gouvernementcomité der beweging, in 1895 in Petersburg door Lenin opgericht. Daartoe behoorden Lenin, Krupskaja, Radtschenko, Krshishanowski, Wanjew, e. a.
- 38 **S.D.A.P.R.** Sociaal-democratische-arbeiderspartij-Rusland.
- 39 **Constituante.** Het wetgevend lichaam, dat na een revolutie wordt bijeengeroepen voor het maken van de grondwet. Na de Februari-revolutie van 1917 in Rusland, werd het bijeenroepen dezer constituante door de voorloopige regeering, gevormd door vertegenwoordigers van bourgeoisie en rechtsche elementen (Kerenski e. a.) voortdurend gesaboteerd.
- 40 **§ 1 der Statuten.** Lenin: „Lid van de partij is, die aan een organisatie der partij deelneemt” Martow: „. . . . die onder de controle der partij werkt.”

- 41 **De Scheuring.** Dat wil dus zeggen: scheiding in Bolschewiki (leden der meerderheid) en Menschewiki (leden der minderheid).
- 42 **Narodopravez.** Strijder voor volksrechten. Zie noot 15.
- 43 **Wperjod.** „Voorwaarts”.
- 44 **De 9de Januari 1905.** Vreedzame opmarsch van de arbeiders van Petersburg onder leiding van de priester Gapon naar het tsarenpaleis voor het aanbieden van een verzoekschrift. Bij het paleis gekomen, werd de demonstratie plotseling door soldaten en kozakken onder kruisvuur genomen, waarbij honderden menschen werden gedood. Dit bloedige verraad aan eigen onderdanen was het sein voor de opstand, eerst in Petersburg en vervolgens in het geheele Russische rijk. In de hieropvolgende periode valt ook het gebeurde met de kruiser „Potemkin”: de matrozen heschen de roode vlag en sloten zich bij de opstand aan.
- 45 **Sociaal-Revolutionairen.** Een „kleinburgerlijk-democratische richting met sociaal-revolutionair uithangbord” naar Lenins treffende woorden. Haar program, 1905 gepubliceerd, is een mengsel van Marxisme en Narodniki-isme. Na de October-revolutie in 1917 werd zij een contra-revolutionaire partij.
- 46 **De hervorming van 1861** bestond uit de opheffing van de lijfeigenschap. De boeren kregen de vrijheid, maar tegelijkertijd werd hun een belangrijk en wel het beste deel van het voor hun bedrijf benodigde bosch en weideland ontnomen en de grootgrondbezitters toegewezen.
- 47 **Die neue Zeit.** Eertijds beroemd Marxistisch tijdschrift, onder redactie van Kautsky e.a.
- 48 **Polessjegebied.** Boschrijke streek zuidelijk van Grodno en Minsk.
- 49 **De agitatie** bestond destijds voornamelijk uit oproepen, die de gebeurtenissen tamelijk primitief verklaarden. Zij was er minder op uit te overtuigen, dan wel op het gevoel te werken. Propaganda eischt echter, dat men iemand overtuigt; propaganda maakt het noodzakelijk een vraagstuk logisch te bewijzen, en te verklaren. De arbeiders wilden de vraagstukken begrijpelijk gemaakt en van alle

zijden belicht hebben. De daarvoor noodige geschriften had men toen nog niet; deze waren verboden. Wat er uitgegeven werd, bijv. over werkstakingen, over de bourgeoisie enz. verscheen illegaal. Illegale geschriften waren er slechts weinige. „Cursussen” waren er natuurlijk eerst recht niet. De arbeiders mochten geen vergaderingen houden, noch mochten de propagandisten tot hun spreken, men werd daarvoor gevangen genomen. N.K.

- 50 **De Iskra** was intusschen een menschewistisch orgaan geworden.

Dagblad v. Rotterdam
11 Maart 1939
**GEDENKSTEEN VOOR
LENIN IN LONDEN**

Volgens een Reuterbericht is Zondag op een huis in Finsbury (een stadswijk van Londen) een gedenksteen onthuld door mevrouw Maisky ter herinnering aan het feit, dat Lenin 40 jaar geleden daar gewoond heeft. De Sowjetambassadeur zelf zeide bij deze gelegenheid in een toespraak, dat deze gedenksteen „de vriendschap tusschen onze landen, die noodzakelijk is om de overwinning op onzen gemeenschappelijken vijand te bevechten, nog nauwer zal aanhalen en dat daardoor de samenwerking na den oorlog nog vollediger wordt”.

„Tijd en Taak”
11 Maart 1939.
**Kroepkaja
gestorven**

(27 Februari 1939)

De dag na haar 70ste verjaardag, waarop zij, vermeldt het bericht uitdrukkelijk, de gelukwensen der Sowjet-regering nog in ontvangst had genomen, is Kroepkaja, Lenin's weduwe, gestorven. Een paar eerbiedige woorden van herinnering mogen aan deze onvergetelijke vrouw gewijd zijn.

Wat zult ge eenzaam geweest zijn, Nadeschda

Kroepkaja, gedurende de 15 jaar, dat ge uw groten, door u zo innig geliefden echtgenoot, overleefdet. Vele jaren waart ge met hem samen geweest in de verbanning, hadt ge samen geleefd in bekrompen, maar altijd-ordelijke woningen te Londen, Parijs, Genève, Krakau, Zurich, overal waar „het werk” op een gegeven ogenblik het beste verricht kon worden. „Het werk” — dat was de redactie van de „Iskra”, de onvermoeid en hartstochtelijk gevoerde penstrijd tegen alle niet-marxistische richtingen in het Russische socialisme. Het was de met nimmer verflauwende wilsinspanning en geestelijke concentratie gevoerde voorbereiding der revolutie, waaraan hij en gij geloofdet, als de vrome aan God gelooft.

Toen reeds, in uw jonge jaren, leedt gij aan een ziekte, die in Rusland veel voorkomt: een kropgezwel bracht uw leven in gevaar. Gij moest geopereerd worden. Welk een bezorgdheid spreekt uit Lenin's brieven aan Gorki in die dagen, welk een opluchting, toen ge, na een geslaagde operatie, snel in beterschap toekwam! Kan men het geen „glimlach van den Geest” noemen, dat de leider der grote omwenteling, die, naar de burgerman gelooft, de gemeenschap van vrouwen” invoerde en zijn echtgenote, tot de echtparen behoorden, wier levenslange verknochtheid in de geschiedenis voortleven?

Maar de ziekte keerde terug, al was het niet

in zo'n hevige mate, en toen ik u leerde kennen in 1922, op het derde congres der Communistische Internationale, schenen uw dagen geteld. Klein en nietig leek uw gestalte in de grote pompeuze feestzaal van het Kremlin, waar de zittingen van het plenum plaats vonden; uw ogen puilden, uw gelaatskleur was grauw, als doorgaans het geval is bij lijders aan kropziekte. Maar uw trekken, uw stem, uw gehele optreden, alles aan u droeg de stempel van de eenvoud, de echtheid ener superieure natuur en de zuivere goedheid der moederlijke vrouw.

Welk een jaren hadt ge toen achter de rug. Kroepkaja! Welk een emoties, welk een spanningen na die plotselinge omkeer zó ontzagelijk, dat zij, die hun leven lang gewerkt hadden om hem tot stand te brengen, er haast niet aan geloven konden. De revolutie scheen niet te kunnen overwinnen — en toch overwon zij, mede door Lenin's genie (en dat van Trotsky). De macht der bolsjewiki werd gevestigd. Maar tot welke prijs! De prijs gave van elk democratisch beginsel, de (vooral na de aanslag op Lenin) geweldig toenemende terreur, de „scherpe wending” van het stuur, die de invoering der N.E.P. betekende, de wrede onderdrukking van de opstand van Kronstadt..... alles beleefdet ge, één van geest en wil en hart met uw man.

En toen kwam de hongersnood in de Wolga-districten. Millioenen boeren stierven de honger dood. Millioenen kinderen vluchtten en zwierven door het onmetelijke Rusland, verkommerden, verwilderden. Gij, moederlijke natuur, die elk Russisch kind als een kind door u gebaard, liefhadt, — wat hebt ge toen geleden! Hoe hebt ge toen geroepen: „Redt de kinderen”. Ja: en niet geheel vergeefs.

Maar de ergste beproeving wachtte u nog: Lenin's langdurige ziekte, zijn droevige hulpeloosheid. Buiten, te Gorki, schreedt ge naast het wagentje, waarin hij gereden werd. O, angstige maanden, waarin ge niet wildet wanhopen. En ten slotte: de verlossende Dood. En dit aandoenlijk-eenvoudige woord, door u bij zijn baar gesproken: „Ik mag u nu wel zegge”, dat Lenin het volk zeer heeft liefgehad”.

Ge hebt nog vijftien lange jaren geleefd. Ge zijt voortgegaan, u te bekommeren vooral om de opvoeding der kinderen. Ge hebt de strijd-om-Lenin's-nalatenschap bijgewoond, die eindigde met Stalin's machtsverheffing. Ge hebt u een paar keer, schuchter, bij de een of andere oppositie geschaard. Men moest u tot rede brengen. Een enkele maal werd ge mompeld, dat zij u gearresteerd hadden. Het gerucht bleek niet waar. Ge hebt het staats-terrorisme zien toenemen en het nationalisme groeien, van hoger hand aangewakkerd. Ge hebt het communistisch ideaal, het ideaal van de broederlijke gemeenschap van vrije zelfbewuste mensen, zien verdorren en vergaan.

Veel slechts hebt ge gezien. Maar niet enkel slechts. Ge hebt het analfabetisme zien verdwijnen, de welstand der massa's toenemen, de volksgezondheid verbeteren.

Goddank, dat ge ook dit hebt gezien.

Nu hebt ge met de aarde afgedaan, Kroepkaja, gij goede en waarachtige. En staande bij uw baar, voelen wij opnieuw de peilloze diepte en de geheimzinnige grootheid van het universele leven.

H. ROLAND HOLST.

LENIN IN LONDEN

door Maxim Gorki

Maxim Gorki en Lenin ontmoetten elkaar het eerst in Mei 1907, ter gelegenheid van het Vijfde congres van de Russische Soc. Dem. Partij, dat gehouden werd in de Broederschapkerk, Southgate Road te Londen. Gorki schreef:

Ik kan ze mij nog goed voor de geest halen, die kale muren van een houten kerkje in een der buitenwijken van Londen, kaal tot in het overdrevene toe, de raamspleten lieten slechts weinig licht door en het binnenste van de kerk had meer weg van een klasselokaal in een

LENIN (op de voorgrond) en GORKI.

armenschool. Alleen aan de buitenkant leek het gebouw op een kerk en hiermede hield het op. Binnen was niets te ontdekken, dat iets met de eredienst had te maken en zelfs de lessenaar, die achter in de zaal behoorde te staan, was verplaatst naar de andere kant, tussen twee deuren.

Ik kende Lenin niet persoonlijk en had weinig van hem gelezen. Maar wát mij van hem onder het oog was gekomen en vooral de enthousiaste verhalen van hen, die hem wel eens ontmoet hadden, hadden mij sterk voor hem ingenomen. Toen wij aan elkaar werden voorgesteld, schudde hij mij hartelijk de hand en mij met zijn scherpe oger onderzoekend aankijkend, zei hij op een toon, alsof hij met een oude kennis sprak: „Blij, dat je er ook bent. Je houdt geloof ik wel van een klein beetje ruzie? Nou, 't zal hier warmpjes toegaan, reken maar.”

Ik had mij een heel andere voorstelling van Lenin gemaakt. 't Was alsof er iets aan hem ontbrak. Hij liet zijn keel-r's rollen en hield zijn duimen in de armsgaten van zijn vest. Hij was zo gewoon en had niets van een leider. Als schrijver merk ik dergelijke kleinigheden altijd onmiddellijk op, het was een gewoonte geworden, waarvan ik niet meer a. kon en soms hinderde het me wel eens.

Nu stond er een kaalhoofdige man voor me, kort en gezet, die z'n keel-r's liet rollen en m'n hand vasthield, terwijl hij met zijn andere het voorhoofd afwiste, dat aan Socrates behoord zou kunnen hebben. Zijn schitter-ogen keken me stralend aan. Hij begon onmiddellijk te praten over de gebreken van mijn boek „De Moeder”, waarvan hij waarschijnlijk het manuscript had gelezen. Ik was er nog niet helemaal mee klaar en zei, dat ik het graag spoedig wilde af hebben. Lenin knikte toestemmend en zei: „Ja, je moet voortmaken, zo'n boek heb-

ben we hard nodig, want een heleboel werkers in de beweging handelen soms nog zo weinig oewens en zijn dikwijls nog zo verward, dat het heel goed voor hen zou zijn om „De Moeder” eens te lezen.” Dat was het enige complimentje, dat hij mij maakte, maar voor mij was het van bijzonder grote waarde.

Toen vroeg hij op zakelijke toon, of het vertaald zou worden en of het erg verminkt was door de Amerikaanse en Russische censuur.

Toen ik hem vertelde, dat de schrijver vervolgd zou worden, fronste hij eerst de wenkbrouwen, toen wierp hij het hoofd achterover, kneep zijn ogen dicht en barstte in een hartelijke lach uit. Op zijn gelach kwamen een paar kameraden toelopen.

Ik voelde mij in een opgetogen stemming. Daar was ik nu, te midden van driehonderd afgevaardigden, die, naar ik vernam, honderd vijftig duizend georganiseerde werkers vertegenwoordigden. Ik zag de leiders van de partij, de oude revolutionairen... Maar mijn feestelijke stemming duurde maar één zitting, want toen begonnen ze ruzie te maken over de agenda. De ruzietoon van de afgevaardigden zette een domper op mijn enthousiasme, niet zo zeer omdat ik scherp de scheiding aanvoelde tussen de reformisten en revolutionairen in de partij — dat wist ik al sinds 1903 — maar wel vanwege de vijandige houding die de reformisten ten opzichte van Lenin innamen. De vijandigheid droop en spoot uit hun redevoeringen als het water uit een lekkende brandslang... Maar kijk, daar snelt Wladimir Iljitsj

(Lenin) naar het spreekgestoelte en roept: „Kameraden!” Eerst vond ik hem slecht spreken, maar er was nog geen minuut verlopen, of iedereen luisterde aandachtig. Het was voor het eerst, dat ik hem ingewikkelde politieke vraagstukken zo eenvoudig hoorde behandelen. Hij probeerde niet mooi te praten, ieder woord werd duidelijk uitgesproken en elk woord stond op zijn juiste plaats. Het is zo moeilijk, de lezer mee te laten delen in de diepe indruk, welke zijn rede op mij maakte...

Hij sprak korter dan de sprekers voor hem, maar hij vond veel meer weerklank. Ik was niet de enige die zo voelde. Achter mij werd druk gefluisterd. „Nu komt het.” En zo was het ook. Zijn conclusies waren niet krampachtig, maar vloeiden als vanzelf voort uit datgene, wat hij reeds gezegd had. De Mensjewiki deden geen poging hun misnoegen te verbergen. Hoe overtuigender Lenin aantoonde, dat het nodig was, dat de partij de revolutionaire theorie zoveel mogelijk ontwikkelde, opdat de practijk in het licht van de theorie ontleed kon worden, des te heviger deden zij pogingen hem te onderbreken.

„Op een congres wordt niet gefilosofeerd!” „Wees niet zo schoolmeesterachtig, we zijn geen schooljongens!” Rosa Luxemburg knikte instemmend naar Lenin. Een brandende golf van geprikkeldheid, ironie en haat sloeg door de zaal. Maar Lenin werd niet merkbaar getroffen door al die vijandige blikken. Hij bleef doorspreken, warm, maar vastberaden en kalm.

Een paar dagen later vernam ik, ten koste van wat deze uiterlijke kalmte was